

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**AK PARTİ DÖNEMİNDE ÇEVRE POLİTİKALARI:
MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE BAĞLAMINDA BİR
DEĞERLENDİRME (2003-2016)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mine DİRGİN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN

Bilecik, 2019

10291888

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**AK PARTİ DÖNEMİNDE ÇEVRE POLİTİKALARI:
MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE BAĞLAMINDA BİR
DEĞERLENDİRME (2003-2016)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mine DİRGİN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN

Bilecik, 2019
10291888

BİLECİK ŞEYH EDEBALI
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Mine DİRGİN
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı : Kamu Yönetimi
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN
Tezin Özgün Adı : AK Parti Döneminde Çevre Politikaları: Muhafazakar Düşünce Bağlamında Bir Değerlendirme (2003-2016)
Tezin İngilizce Adı : Environment Policies in AK Parti Period: An Evaluation in the Context of Conservative Thought (2003-2016)

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 22 / 08 / 2019

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ /OY ÇOKLUĞU ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Altan Fahri GÜLERCI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Caferoğlu FARPLI

Üye : .....

Üye : .....

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... / ..... / 20..... tarih ve ...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“AK Parti Döneminde Çevre Politikaları: Muhafazakâr Düşünce Bağlamında Bir Değerlendirme (2003-2016)” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Mine DİRGİN

22.08.2019

ÖN SÖZ

Öncelikle çalışmamda emeği geçen sevgili danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hakan Olgun'a; göstermiş olduğu sonsuz sabır, engin tecrübe, sınırsız destek ve bitmeyen yol göstericiliği için minnettarım. Bu yolda lisans eğitimimden bugüne benimle yürüdüğü ve hiç yorulmadığı için kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

Öte yandan hayallerimi gerçekleştirebileceğime olan inancımı diri tutmamı sağlayan sayın Dr. Öğr. Üyesi Gökberk Yücel'e; bana inancımı kaybettirmediği ve desteğini esirgemediği için minnetlerimi sunarım. Sayesinde okuduğum nice kitap ile yolum aydınlandı, aydınlanmaya da devam etmekte.

Lisansüstü eğitimimde kalemimin gücünü bana ispatladığı, usanmadan ilgiyle beni yönlendirdiği ve hayallerime ilk adımı atmama vesile olduğu için sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özden Cankara'ya teşekkür ederim.

Dahası bu zorlu yolda güçlerini daima ardımda hissettiğim ve hissetmeye de devam ettiğim; her anımda yanı başımda olan, azmimi kaybetmeme asla olanak tanımayan annem Emine Dirgin, babam Hasan Hüseyin Dirgin ve kardeşim İrfan Dirgin'e; her anıma katlandıkları ve desteklerini esirgemedikleri için minnettarım, teşekkür ederim.

Mine DİRGIN

ÖZET

Muhafazakârlık; 18. Yüzyıl sonlarında Avrupa’da başlayan ve değişime tepki duyan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’deki geçmişı Osmanlı Dönemi’ne dek uzanırken, politik anlamda Demokrat Parti (DP), Anavatan Partisi (ANAP) gibi oluşumlarla yerini sağlamlaştırmıştır. Günümüzde AK Parti de kendini Muhafazakâr Demokrat olarak tanımlayarak tabanında ideolojiye yer açar.

Muhafazakârlığın çevreyle bağı sorgulanacak olduğunda birtakım ortak yönler de açığa çıkmaktadır. Muhafaza etme arzusunun başı çektiği bu ortaklıklar arasında bilime ve ilerlemeye duyulan şüphecilik, namevcut kuşaklarla ilgili duyulan kaygı gibi satır aralarının varlığı neticesinde iki felsefe arasında ilişki kurmak zor olmamıştır.

2002 yılında iktidarı eline alan AK Parti de muhafazakâr parti kimliğiyle düşünülüp; seçim beyannameleri, hükümet programları ve ilerleme raporları başta olmak üzere çevre ile ilgili uygulamaları bu ideoloji etrafında değerlendirilmeye alınmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği(AB)’ne uyum süreci kapsamında yerine getirilen ve getirilmesi muhtemel çevre politikaları doğrultusunda, bu politikalarının uygulanması, planlanması ve geleceğe dair öngörülen çevresel projeler partinin muhafazakâr demokrat bir kimlikle hareket edip etmemesi yönünde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, İdeoloji, Çevre, AK Parti, AB.

ABSTRACT

Conservatism has emerged as an ideology which elicits the change and has begun in the end of the 18th century in Europe. While its past in Turkey leads back to the Ottoman Era, consolidated its place in political sense with such establishments as Demokrat Parti (DP) and Anavatan Partisi (ANAP). Nowadays, AK Parti recesses the ideology in its base by defining themselves as Conservatist Democrat, too.

Some kinds of communities are revealed when it comes to examine the relation of Conservatism to the environment as well.

Between these communities that head the desire of conserving, it has not been difficult to interrelate these two thoughts with the presence of the subtexts such as the skepticism towards science and progress, and the anxiety towards the unavailable generations.

AK Parti, which acceded in 2002, has been considered with the conservatist party identity, and its practices about the environment, initially the election manifestoes, government programs and progress reports, have been evaluated surrounding this ideology. Besides, with the orientation of the environment policies that may be suggested or have been suggested within the adaptation process to European Union (EU), the planning and implementation of these policies and the environmental projects foreseen for the future are examined regarding whether the party should act with a conservatist democrat identity or not.

Key Words: Conservatism, Ideology, Environment, AK Party, EU.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂRLIK VE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE ÇEVRE

1.1.MUHAFAZAKÂRLIĞA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1.1.1. Klasik Muhafazakârlık.....	3
1.1.2. Liberal Muhafazakârlık.....	4
1.1.3. Neo- Muhafazakârlık	4
1.2.TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE.....	4
1.2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Muhafazakâr Düşünce.....	6
1.2.2. Muhafazakârlığın Politikleşmesi: 1950-1970.....	8
1.2.3.1980 ve Sonrasında Muhafazakâr Düşüncenin Türk Siyasetine Sirayeti	9
1.2.4.Muhafazakâr Demokratlık: AK Parti Örneği.....	11
1.3. MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE ÇEVRE.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

AK PARTİ DÖNEMİNDE ÇEVRE POLİTİKALARI

2.1.AK PARTİ ÖNCESİ DÖNEMDE ÇEVRE POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ.....	15
2.2. AK PARTİ DÖNEMİNDE ÇEVRE POLİTİKALARI.....	17
2.2.1.2002 SEÇİM BEYANNAMESİ	17
2.2.2. 2007 SEÇİM BEYANNAMESİ.....	18
2.2.3.2011 SEÇİM BEYANNAMESİ.....	21
2.2.3.1.Yaşanabilir Çevre	22
2.2.3.2.Su Kaynakları.....	23
2.3.3.3. Ormanlar	24
2.2.3.4. Çevreci Ulaşım	24
2.2.4.2014 YEREL YÖNETİMLER SEÇİM BEYANNAMESİ	26
2.2.4.1. Temiz ve Sürdürülebilir Çevre.....	28
2.2.4.2.Atık Su Arıtma.....	29
2.2.4.3. Temiz Denizler ve Temiz Hava	29
2.2.4.4. Su	29
2.2.4.5. Temiz Enerji Kaynakları.....	30
2.2.4.6. Ormancılık	30
2.2.4.7. Özel Çevre Koruma Bölgeleri ve Sit Alanları.....	30
2.2.4.8. Çevreci Ulaşım	30
2.2.5.2015 SEÇİM BEYANNAMESİ	31

2.2.5.1. Sürdürülebilir Çevre	32
2.2.5.2.Çevrenin Korunması	32
2.3.ÇED	34
2.4.2001'DEN GÜNÜMÜZE KALKINMA PLANLARINDA ÇEVRE...36	
2.4.1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	36
2.4.2. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	37
2.4.3. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018).....	38
2.4.3.1. Çevrenin Korunması	40
2.5.AK Parti ve Yaşanabilir Şehir Algısı	41
2.5.1.Çevrenin Korunması	42
2.6.Geçmişten Bugüne AK Parti'de Çevre Düzenlemeleri	43
2.7.Hükümet Programlarında Çevre Algısı.....	44
2.7.1.58. Hükümet Programı.....	44
2.7.2.59. Hükümet Programı.....	44
2.7.3.60. Hükümet Programı.....	45
2.7.4.61. Hükümet Pogramı	45
2.7.5.62. Hükümet Programı.....	45
2.7.6. 64. Hükümet Programı.....	46
2.7.7. 65. Hükümet Programı.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE ÇEVRE DÜZENLEMELERİ

3.1.AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇEVRE POLİTİKASI	51
--	----

3.2.MÜZAKERELER KAPSAMINDA AB VE ÇEVRE POLİTİKALARI.....	52
3.3.AB ÖZELİNDE AK PARTİ ÇEVRE POLİTİKALARI.....	54
3.4.ULUSAL ÇEVRE STRATEJİSİ	55
3.5.EYLEM PLANI VE ULUSAL PROGRAM	56
3.6.İLERLEME RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA AB ÇEVRE POLİTİKALARINA UYUM.....	56
3.6.1.2003 İlerleme Raporu	56
3.6.2.2004 İlerleme Raporu	57
3.6.3. 2005 İlerleme Raporu	57
3.6.4.2006 İlerleme Raporu	58
3.6.5. 2007 İlerleme Raporu	59
3.6.6. 2008 İlerleme Raporu	59
3.6.7.2009 İlerleme Raporu.....	60
3.6.8..2010 İlerleme Raporu	60
3.6.9.2011 İlerleme Raporu	61
3.6.10. 2012 İlerleme Raporu	61
3.6.11. 2013 İlerleme Raporu	62
3.6.12. 2014 İlerleme Raporu	63
3.6.13. 2015 İlerleme Raporu	63
3.6.14. 2016 İlerleme Raporu	64

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	66
KAYNAKÇA.....	69
ÖZGEÇMİŞ.....	74

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AÇA: Avrupa Çevre Ajansı

AK PARTİ: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Adalet Partisi

BELDES: Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

ÇED: Çevresel Etki Değerlendirmesi

DAP: Doğu Anadolu Projesi

DOKAP: Doğu Karadeniz Projesi

DP: Demokrat Parti

DYP: Doğruyol Partisi

EIONET: Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağı

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

HES: Hidroelektirik Santral

KAP: Katı Atık Programı

KOP: Konya Ovası Projesi

KÖYDES: Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi

RP: Refah Partisi

SUKAP: Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi

TOKİ: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

TRAGEP: Trakya Gelişim Projesi

UÇEP: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı

UON: Ulusal Odak Noktaları

GİRİŞ

Tedrici bir değişimi savunması neticesinde muhafazakârlık, Aydınlanma Düşüncesi ve Fransız Devrimi'nin getirdiği hızlı değişime tepki olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye açısından incelendiğinde Osmanlı'yı eski gösterişli günlere döndürme çabasının dillendirildiği süreç muhafazakârlığın hissedilmeye başlandığını göstermektedir. Erken Cumhuriyet dönemi incelendiğinde, reformist bir tutumla geçmişten çok günü planlamanın amaç edinildiği görülür. DP ile politik anlamda kendine ifade bulan muhafazakârlık; Adalet Partisi(AP), ANAP gibi partilerle de kendini ifadeye devam etmiştir. Bugün AK Parti ile bu tanımlamanın sürdürüğünün, ayrı bir boyut olarak muhafazakâr demokrasinin da bu tanımlama içerisine dahil edilebileceğinin belirtilmesi gerekir.

Muhafazakârlık ve çevre bağdaştırıldığında, ikisi arasında özellikle muhafaza etme isteği, bilimsel iddialara karşı şüphe, doğanın da ahlaki yönden talepkar olduğuna duyulan inanç, ekosistemin karşılıklı denge arz ettiği görüşü, adem-i merkezileşmeye verilen önem gibi satır başları örnek gösterilebilir.

Dünyada 60'lı yıllarda başlayan öğrenci hareketleri neticesinde çevre sorunlarına da dikkat çekilmiş, bunun sonucunda çevrenin siyasallaşmasına olanak tanınmıştır. Türkiye'de ise çevrenin zaruri bir başlık olarak öne çıkması 70'li yılları bulmuştur. 1961 Anayasası'nda dolaylı olarak çevreye atıf yapılırsa da asıl önemli gelişme 1978 senesinde başbakanlığa bağlı Çevre Müsteşarlığı'nın kurulması olmuştur.

AK Parti'nin muhafazakâr demokrat olması açısından çevre politikalarının incelenmesi neticesinde önce seçim beyannameleri ele alınmış; AK Parti'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle çevre adına önemli ilerlemeler kaydedildiği görülmemiştir. İlerleyen dönemlerde AB'ye üyelik hedefleri de baz alınarak çevreye atfedilen önemin arttığı görülür. Genel olarak çevre tahribatını engelleme, çevre kirliliğinin yanı sıra hava kirliliğini de önleme, ormanlık alanların sayısında artış sağlama, su kaynaklarının gelecek nesillere aktarılmasına olanak tanıma, sürdürülebilir kalkınma hedefi gibi amaçlardan bahsedilebilir. Hükümet programları incelendiğinde ise ilk yıllarda temiz çevre hedefiyle yola çıkıldığı, sonraki yıllarda da çevrenin korunması, geri dönüşüme önem verilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, orman vasfını yitiren alanların geri kazanılması, yeşil bir büyüme gayesi, biyolojik çeşitliliği artırma, mekân

planlamasını çevreye dost gerçekleştirme, inşası süren hidroelektrik santrallerin(HES) çevreye zararının olmayacağını vaadi gibi amaçlar açıklanmıştır.

Çevreye AB özelinde bakıldığında; AB'nin çevre planlarının belirli ilkelerle sağlama alındığı görülür. Kirleten öder, kaynakta önleme, bütünleyicilik ilkesi gibi alt başlıklara ayrılan bu ilkeler neticesinde AB'nin çevre politikaları kurallar dahilinde sınırlandırılmıştır. Türkiye açısından incelendiğinde, AK Parti'nin iktidara gelmesinden sonra; 2004 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olunması çevreyle ilgili işbirliklerinin küresel düzeyde devam edeceğini gösterir. AB'ye uyum kapsamında Türkiye adına sunulan ilerleme raporlarında; çevre başlığı altında gerçekleşen uygulamalar değerlendirilmeye alınmış, gereken uyumun sağlanması için yapılması gerekenler derecelendirilmiştir. Bu anlamda AK Parti çevre politikaları gönüllülükten ziyade bir zorunluluk da teşkil etmektedir.

Parti 2023 hedeflerini dillendirirken çevreyle alakalı hedeflerine de değinmiş; özellikle çevre ve şehir bilincine dair duyarlılığın artırılmasının öncelik taşıdığını belirtmiştir. Yatay mimariye atfedilen önemle beraber çevrenin gelecek nesillere aktarılmasının elzem olduğu vurgusu yapılmıştır.

Tüm bu bahislerden çıkarılan sonuç ise muhafazakâr bir parti olan AK Parti'nin kalkınma hedefli uygulamalarının yeşil muhafazakârlığa aykırı düştüğü, ekolojik anlamda ise radikal bir politika izlemediğidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂRLIK VE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE ÇEVRE

*“...Muhafazakârlar, yaprakları ve dalları budamayı,
kökleri koparmaya tercih ederler”¹*

1.1.MUHAFAZAKÂRLIĞA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Muhafazakârlık felsefi ve düşünsel anlamda ele alındığında siyasal, sosyal ve ekonomik manada mevcudiyetin korunması gerektiğini savunan ve değişimin tedrici olması gerektiğini belirten; Aydınlanma Düşüncesi ve Fransız Devrimi'ne karşı 18. Yüzyıl sonlarında beliren akım biçiminde tanımlanabilir (Örs, 2014: 117-118). *“Muhafazakârlık bir ideoloji olmaktan çok bir kavrayış, geleneklere dayanan bir ruh hali olarak görülmüştür (Örs, 2014: 118).”*

Bu doğrultuda muhafazakârlığın Ancien Regime'e² dönme eğilimi taşıdığından bahsedilebilir (Heywood, 2012: 75). Muhafazakârlar açısından Aydınlanma akli ve siyaset üzerindeki etkisi; tıpkı Frankenstein gibi tasarlayıcısının denetiminden çıkarak canavara dönüşen ve kendini tasarlayanlardan başlayarak dünyayı yıkıma götüren felaketin habercisi şeklinde okunur. Bu da evvela çekici ilke ve idealler biçiminde tezahür etmiş olsa da sonucu yıkım getirecek bir hareket olacaktır (Özipek, 2011: 145).

Avrupa'da 18. Yüzyıl sonlarında başlayan hızlı değişim algısına sert bir tepki biçiminde ortaya çıkan ideoloji; modernitenin yaşama sunduğu siyasi, toplumsal ve kültürel değişimlerin tepkiyle karşılanmasına imkân tanımıştır. Geleneksel topluma ilişkin aile, din, cemaat gibi olguların bu değişim yerine ikame güç olarak kullanıldığı bir görüş olagelmıştır (Örs, 2014: 125-127). Esas olarak ele aldığı düzen algısında ise, biyolojik ihtiyaçların giderilmesi için aile, güvenlik için mülk, göçebelikten muaf olabilmek adına yerel bağ ve yeryüzündeki konumuna ışık tutacak geleneksel bir dini görüşe mensubiyet gerektiği belirtilir (Örs, 2014: 131).

1.1.1. Klasik Muhafazakârlık

Kıta Avrupası'nda gelişmiş olan bu biçim; Kıtada Frankofon ve Germenofon şeklinde iki biçimde ele alınır. Fransız kaynaklı, daha radikal ve katı olarak tabir

---

¹ (Özipek, 2011: 114).

² “Ancien Regime, Fransızca'da kelime anlamı olarak eski düzen; genellikle Fransız Devrimi'nden önce gelen mutlakiyetçi yapılarla bağlantılı olarak kullanılır. (Heywood, 2012: 76).”

edilebilecek Frankofon muhafazakârlıkta Fransız İhtilali'nin savlarına karşı çıkan bir tavır ve devrimi ret bulunur (Çaha, 2001: 102).

Germenofon muhafazakârlık ise muhafazakârlığın genel tasvirlerini kabulün yanında akla ve ilerleme düşüncesine kapılarını aralık tutar. Devrime karşı duruşun yanında değişimin evrim neticesinde kademeli biçimde oluşacağını savunuculuğunu üstlenir (Çaha, 2001: 103).

1.1.2. Liberal Muhafazakârlık

Anglo Sakson dünyada gelişmiş olan bu muhafazakârlıkta; fark aslında coğrafi olmaktan ziyade felsefidir. Birey, evrim, serbest piyasa, katılımcı aydınlanma geleneği bu felsefi görüşün temellerini oluşturmaktadır. Seksenli yıllarda yeni sağ şeklinde adlandırılan geleneğin ise liberal muhafazakârlıktan etkilendiği, onun bir ürünü olduğu söylenebilir (Çaha, 2001: 103-104).

1.1.3. Neo- Muhafazakârlık

Yeni sağ olarak da adlandırılabilen Neo- Muhafazakârlık, öncelikle otoriteyi restore etmeyi, ardından geleneksel değerlere geri dönmeyi amaçlar (Heywood, 2012: 80).

Neo- Muhafazakârlık, geleneksel muhafazakârlığın düşüşe girdiği süreçte devrimcilik söylemiyle modern bir ideoloji ve siyasal düstur oluşturmayı hedef haline getirmiştir. Özellikle Amerikan ve İngiliz siyasetinde alan bulan yeni muhafazakârlık (Örs, 2014: 146-147). ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de ise Margaret Thatcher'ın öncülüğünde boyut kazandı. En öncelikli ilkeleri arasında minimal devlet, müdahale yoksunu hükümet, kilise ve aracı kurumlardaki etkinlik artışı, kültürel modernizmin bozucu etkilerini en aşağı seviyede tutmak gibi özellikler bulunur (Örs, 2014: 152-153).

Yeni muhafazakârlıkla liberalizme yakınlaşma, bunun neticesinde ise başta bireysel özgürlükler olmak üzere demokrasi ve piyasa ekonomisinin dönüşümüne temel oluşturmuştur (Özipek, 2011: 204-205).

1.2. TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE

Geçmişini bugünün süzgecinden geçirerek geleceğe taşıma kaygısı duyan muhafazakârlığın, Türk siyaset sahnesine baktığımızda önemi yadsınamaz. Muhafazakârlık, Batı'ya nazaran çoğu yönde farklar içermesine rağmen gerici, tutucu

gibi nitelemelere maruz kalarak kötümser bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Gök kubbe altında hiçbir şeyin yeni olmadığı düşünülüp eş anda söylenmemiş hiçbir sözün bulunmadığını savunanların görüşlerine ortak olduğunda muhafazakârlığın doğuşu insanlığın başlangıcına dek götürülebilir (Özipek, 2011: 16). Türkiye’deki durum sorgulandığında; muhafazakârlığın etkisini hissettirmesi 20. yüzyılın ikinci yarısına, ortaya çıkmasının ise Osmanlı Dönemine denk geldiği görülür (Türe, 2005: 41; Sezik, 2013: 116-117). 1839 ila 1876 yılları arasında kalan, Osmanlı’nın modernleşme girişimleriyle anılan döneme ismini veren Tanzimat Fermanı neticesinde; yaşanan değişim ve dönüşümün bahsi yanında; Osmanlı’yı geçmişteki gösterişli yıllarına döndürme amacının olduğu, bu anlamda da eskinin dönüşünün sağlanacağı yönünde fikri atmosfere zemin hazırlandığı görülür (Özçelik, 2016: 60-61).

Muhafazakârlığın temelini oluşturan tarihsel ve kültürel değerlerin yeniden oluşturulması yerine, geçmişi Osmanlı Devleti’ne uzanan merkez-çevre ve resmi alan-gayri resmi alan çatışmaları Türk muhafazakârlığının şekil almasında daha fazla öneme sahip olmaktadır (Özkan, 2016: 8). Türk muhafazakârlığının amacı merkez ve çevre arasında var olan bu çatışmayı sonlandırıp, çevrenin fikirlerini temsile müsait bir alan yaratmaktır (Safi, 2005: 154).

Türkiye’de muhafazakârlığın hangi çizgide seyrettiğini belirleyebilmek için din ayrı bir öneme sahiptir (Karagüzel, 2014: 75). Din, Türk muhafazakârlığı açısından toplumsal istikrar ve toplumu birleştirici bir gücü de bünyesinde taşır (Safi, 2005: 151). Türk siyasi hayatında merkez sağ partilerin otorite, aile ve din gibi bazı değerlerin savunusunu yapması bu kavramların muhafazakârlık için de ayrıca öneme sahip olması, onu sağ partilerin ideolojik yönelimi haline getirmiş bulunmaktadır (Sezik, 2013: 120).

Batı’dan alınması gerekli ilim yanında muhafazası gerekli harsın birbirinden ayrı tutulmasını düstur edinen; bu amaçla da Türk muhafazakârlığının şekillenmesine etki eden Ziya Gökalp, “Batı’nın fennini alıp yaşam tarzını reddetme” düşüncesiyle temele oturtulan bir görüşü benimsemiş ve benimsetmiştir (Karagüzel, 2013: 370). İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise belirli bir kalıba girme uğraşı güden Türk muhafazakârlığının; örf, adet ve modernleşme arasında bağ kurarak reformlarının gerçekleşmesine imkân sunulmasını arzular (Karagüzel, 2013: 373).

1.2.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Muhafazakâr Düşünce

Türkiye’de muhafazakârlığın gelişimini Kemalist ideolojinin gerçekleştirdiği reformlardan yola çıkarak yorumlamak, anlamlandırmak adına kolay olmasa da bazı ipuçlarını öne çıkarmakta fayda sunar. Türkiye’de muhafazakârlığın gelişiminde, modernleşmeye karşı duruşun, eleştirinin mevcudiyeti gözlense de muhafazakârlığın modernleşmenin tarihi serüvenine göre şekil aldığı da belirtilebilir (Karagüzel, 2014: 74).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında ideolojik anlamda Kemalizm’in benimsenmesi ve buna ilaveten inkılapçılık ilkesinin gereği olarak yenilikleri tesis etme gayreti ön planda olmuştur (Sezik, 2013: 117). Geçmişin ihyasını amaçlayan dönemin ileri gelenleri, bunun güçlüğünün bilincinde olduklarından, bugünü oluşturmayı daha ulaşılabilir bir hedef olarak görmüşlerdir. Bu sebeple Cumhuriyet muhafazakârlığı, ihyacı/reformist bir muhafazakârlık olarak siyasi literatürdeki yerini almıştır (Özder, 2006: 96). Şevket Süreyya Aydemir, Recep Peker, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimler bu gayretin taşıyıcı isimleridir. Buna karşın Adalet Ağaoğlu, Peyami Safa gibi bir grup isim ise muhafazakârlığı temel alarak, gelenekçi modernleşmeye atıfta bulunup görüşlerini dillendirmeye başlamışlardır. Türk muhafazakârlığı da Peyami Safa’nın muhafazakârlık savunusu, Hilmi Ziya Ülken’in ahlakçı tutumları, İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun ananeci ve kültürcü fikirlerinin kesişimi ile şekillenen bir düşünce akımı olmuştur. Gericilikle itham edilen bu görüşlerin savunusu ise geçmişin silinemeyeceğinden hareketle, modernleşmenin toplumun gereklerine göre uygulanabileceği düşüncesidir (Sezik, 2013: 118; Özder, 2006: 58). Türk modernleşmesi ile muhafazakârlığın zıt kutuplarda yer alması ve muhafazakârlığın dinsel gelenekçi bir algılamayla yorumlanması; muhafazakârlığın sağ ideolojinin benimsediği bir görüş olarak varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Cumhuriyet Dönemi yeniliklerinin de tabanın isteği doğrultusundan ziyade otoritesi yüksek kişilerce meydana getirilmesi, Türk Muhafazakârlığının gelişimine set çekmiştir (Özkan, 2016: 9). Bu dönemde halifeliğin kaldırılması, başta medreseler olmak üzere geleneksel eğitim kurumlarının kapatılması gibi değer atfedilen olguların son bulmuş olması reaksiyoner tavrı İslamcı kesimin göstermesine sebep olmuştur. Çünkü bu olgular muhafazakâr cemaatta yüksek etki seviyesine sahiptir. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi’nde İslamcı çevre ve muhafazakâr çevre arasında herhangi bir ayırım yapılması güçtür (Özder, 2006: 61).

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde, muhafazakârlık siyasal bir ideoloji yerine farklı düşünme şekli biçiminde anlam kazanmıştır. Bu aşamada önemli sayılabilecek bir unsur da muhafazakârlığın organizmacı toplum anlayışına vurgu yapılmasıdır. Recep Peker tarafından verilen demeçte, muhafazakârlığın organizmacılığı ile örtüşür bir açıklama yapıldığı görülmektedir (Özkan, 2016 :12):

“Biz, her ferdi cemiyet ruhunun sevgi, saygı ve itaat maddelerinden yoğrulmuş imtizaç malzemesi ile Devlete ve birbirine eklenip bağlanan bir millet... nizamlı, emniyetli bir devletin vatandaşlara hürriyetin usaresini tattırırken serseri dağımlığın, milliyetsiz boşluğun ve en kuvvetli cemiyetleri dağıtıp parçalayan serkeşlik ve itaatsizliğin yıkıp öldürücü tesirinden anlayan, bundan kaçan yepyeni bir millet olarak yetişmek istiyoruz.”

Osmanlı'nın yıkılıp yerine Cumhuriyet'in ilan edilmesi, siyasi anlamda değişim yaşandığının göstergesi olsa dahi; Osmanlı Devleti'nin kültürel, ekonomik, toplumsal bazı unsurlarının Cumhuriyet'e miras kaldığı, Cumhuriyet'i ilan eden bürokrat, üst rütbeli pek çok kişinin Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetkili oldukları göz önünde bulundurulduğunda geçmişten kopuşun tam anlamıyla yaşanmadığı görülür (Özçelik, 2016: 64). Buna ilaveten muhafazakâr cumhuriyetçi görüş; düşünsel anlamda kültürel değerleri modernite çerçevesinde tekrar üretip, halkın kolektif şuurunu ulus devlet eksenli yenileme gayreti taşır. Kemalizm ilkelerine bağlılık güdüsü yanında geleneklerin yok edilmesine karşı da tavır alırlar (Akdoğan, 2004: 36). Geleneğin bir uzantısı olarak görülen yenileşmeye ek olarak geleneksiz de yapılamayacağını savunan Türk muhafazakârlığı; din, gelenek, kültür gibi argümanlarla bu yenileşmenin sağlanabileceğini savunan bir görüş olmuştur (Karagüzel, 2014: 75). Geçmişe dönme yerine geçmişi bugün ve yarın için kullanmayı amaçlayan muhafazakârlık, Kemalist ideolojinin modernleşmede kabulü güçlükle sağladığı bir ortamda toplumu uyaran ve uyumlaştıran bir görev üstlenmiştir (Karagüzel, 2013: 370).

Bu dönemde yayımlanan Dergâh Dergisi'nin Türk muhafazakârlığına tesirinin olduğunu söylemek yanlış olmaz. 1921 senesinde Yahya Kemal Beyatlı liderliğinde yayınlanmaya başlayan dergi, muhafazakârlığın fikri temelini oluşturması yönüyle ayrı bir öneme sahiptir. Derginin, yeni rejimin yaklaşımlarına karşı tereddütlü tutumu yanında Milli Mücadeleye olan desteği ve kültürel muhafazakârlığın mücadelesini sürdürmüş olması açısından Türk Muhafazakârlığının ilk sesi olduğu aşikârdır (Özder, 2006: 66). Ziya Gökalp sosyolojisine karşı olmaları fakat Bergsoncu sezgisellik ve evrimciliğe yakın duruş sergilemeleri Dergâh paydasında buluşanların ortak özellikleri

olarak belirtilebilir. Atilla, Cengiz Han gibi Ziya Gökalp tarafından övgüyle bahsedilen isimlere nazaran 1071 sonrasında yapılan vurgu ön plandadır (Akdoğan, 2004: 36).

1.2.2. Muhafazakârlığın Politikleşmesi: 1950-1970

Kemalist ideolojinin tepeden inme kadrolar yoluyla Batı tipi toplum yaratma güdüsü, toplumda baskı ve rejime küskünlük gibi sonuçlar doğurmuştur. Muhafazakâr düşüncenin yükselmesi ile başlayan çok partili döneme geçiş süreci topluma, özellikle özgürlük anlamında hissedilir bir rahatlama sağlamış, pek çok talep toplumca dillendirilmeye başlanmıştır (Karagüzel, 2013: 376).

1946 senesinde Demokrat Parti (DP) kurulmuş, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden galip ayrılması neticesinde ise iktidarda değişiklik yaşanmıştır. İktidarda bulunduğu on yıllık süreçte ise demokratik teamüllerin yerleşmesine katkı sağlayan DP, din konusunda gerçekleştirdiği düzenlemelerle muhafazakârlık yolundaki adımlarını sağlamlaştırmış sayılır (Tekin ve Okutan, 2012: 134-136). Tek partili dönemde ifadeye yer bulamayan fikirler, 1950'lerle birlikte Türk Muhafazakârlığı kapsamında her anlamda ifadeye müsait bir ortam bulmaya başlamıştır (Tekin ve Okutan, 2012: 152). Türk muhafazakârlığının ilerleme sürecinde geçmişe duyulan özlem, yeni karşısında eskiye atfedilen övgü ve bugünü dünle terbiye etme gayesi mevcuttur. DP döneminde gerçekleşen İstanbul'un 500. yıl kutlamaları da tarihi ve dini argümanlar içermesi bakımından muhafazakârlığın görünürde yer almasına katkıda bulunmuştur. 1920'lerde unutturulmaya çalışılan İstanbul, 1950'lerde yeniden hatırlatılarak geçmişin temsili konumuna ermiştir. 1950'lerde köyden kente gerçekleşen göç olgusu ve köyle bağımlı devam ettiren kitleler, muhafazakârlık adına önem arz eden bir diğer konu olagelmıştır (Özder, 2006: 76-77). Büyük şehirlere gelen taşralılar, değerlerini de yanlarında bulundurarak bir nevi yeniden büyük şehirleri fethediyordu (Özder, 2006: 114). Bu anlamda muhafazakârlık; geniş toplum katmanları arasında değerlendirildiğinde taşra ve şehir arasına sıkışan, istikrarlı toplum yapısı yansıtamayan fakat geleneksel ve dinsel değerlere sıkı sıkıya bağlı bir izlenim verir (Özder, 2006: 101).³

---

³ Türk sağının şehirli, aristokratik, elit bir görünümünden yoksun bulunması onu taşralı kimlikle tanımlamaya yardımcı olmuştur. Bu tanım neticesinde Ögün; muhafazakârlığın sosyal tabanında sorun bulunduğunu ve anlamlı bir muhafazakârlığın var olacağına dair ümitsizliğini dile getirmiştir. Taha Akyol da Türkiye'de muhafazakârlığın taşralı olduğunu belirtir. Köy, kasaba ve bir alt sınıf hareketi olarak gelişimini sürdürdüğü için muhafazakârlığın taşralı bir kimliğe büründüğünü fakat 1980 yılından itibaren

Muhafazakârlık, modernleşmeye tümüyle karşı duran bir anlayıştan ziyade tedrici değişimi savunması hasebiyle bu dönemde Kemalist ideolojiye dayanan reformist hareketler içselleştirilerek, halkın zorlandığı modernleşme konusunun çözülmesi amaçlamıştır (Sezik, 2013: 120).

1960'lar askeri müdahale, koalisyon dönemi ve ardından Adalet Partisi(AP)'nin tek başına siyasal iktidar şansını elde etmesi süreciyle geçmiştir (Tekin ve Okutan, 2012: 160). Fikir dünyası açısından ise milliyetçi-muhafazakâr bir çizgi benimsenerek din unsurunun önemi artırılmıştır. Bu dönemde muhafazakârlık adına fikir üreten Yahya Kemal, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi isimlerin hayatta olmayışı; sağ düşünce için eksiklik yaratsa da Necip Fazıl Kısakürek bu dönemin etkin ve yönlendirici ismi olmuştur (Tekin ve Okutan, 2012: 173-176). DP ile İslam'ın görünür hale gelmesi; muhafazakârlık, milliyetçilik ve İslamcılığın yollarının daha sık kesişmesine olanak sağladığından; Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Nizam Partisi siyasal anlamda konumlarını belirlerken, muhafazakârların konumu da merkez sağ partilerde belirlemiştir. Bunda AP'nin 1970 sonrası tavrı önem arz etmektedir (Özder, 2006: 86). Muhafazakârlık anlamında dini, geleneklere önem veren bir anlayışı öne süren AP'de klasik muhafazakârlarda mevcut olan eskiye özlem kaygısının varlığı gözlenmezken gelenek ve organik devlet anlayışının hâkimiyeti görülür(Özçelik, 2016: 92). Süleyman Demirel izlemiş oldukları politikayı ifade ederken şu cümleleri kullanır: "Kışla, okul ve caminin siyasete bulaşmadığı [...] vatandaşın dinine, inanç ve ibadetine saygılı bir Türkiye istiyoruz." (Özçelik, 2016: 92).

1.2.3. 1980 ve Sonrasında Muhafazakâr Düşüncenin Türk Siyasetine Sirayeti

Dünya'nın geçmiş on yıllık dönemi solun hegemonyasında tamamlamasının ardından 1980'ler sağın öne çıkmaya başladığı bir dönem olmuştur. Darbenin ardından gelen ANAP; yeni liberalizm ve yeni muhafazakârlığın birleşimini sunan yeni sağ politikaların savunucusu ve uygulayıcısı konumuna ermiştir (Türe, 2005: 49-50). 12 Eylül darbesi neticesinde oluşturulan anayasa ile sağlanan güçlü devlet, merkezîyetçilik gibi olgular ANAP'ın bu yeni sağ politikaları uygulamasına kolaylık sağlamıştır (Safi, 2005: 174). Askeri müdahale sonrasında solun tasfiyesi; sağın ve dini temaların yükselişine, sağın bir parçası olan muhafazakârlığın da güç kazanmasına olanak

---

de gelecek nesillerin devam ettireceği bir düşünce biçimi olarak elit bir yapıya bürünmeye başlayacağını vurgular (Özder, 2006: 1001-102).

sağlamıştır (Özder, 2006: 124). Özal, din ve muhafazakârlığın bilimle harmanlanması sonucunda İslami doğuşun gerçekleşeceğini düşündüğünden; İslam'ın önemli bir kimlik olduğunu varsayarak, ilerleme kaydedilmesi açısından önemine değinmiştir (Akkır, 2006: 65). ANAP'ın muhafazakâr duruşu parti programında yer almış; bunun yanında Özal da verdiği demeçlerle -yaşam tarzından çıkarılacak sonuçlarla- muhafazakâr bir parti lideri görünümü vermiştir (Özder, 2006: 144).

İslamcılıkta gerçekleşen bu yükseliş dinin ve muhafazakâr argümanların toplumdaki yerini fazlaca etkilemiş; cami sayılarındaki artış, eğitim programlarında İslam'a fazlaca yer verilmesi gibi faktörleri tetiklemiştir. Bunda 12 Eylül generallerinin anarşi yerine dini ikame etme amacının olduğu açık bir sebep olarak görülmektedir (Özder, 2006: 128). ANAP; merkezin asker eliyle oluşturulmasının tepkisi sonucu siyasallaşan ve muhafazakâr düşüncenin kentlileşebilmesini başaran bir parti olarak siyasi tarihte yerini korur (Türköz, 2016: 110). ANAP'ın tek başına iktidarının son bulmasının ardından Doğru Yol Partisi (DYP) ve Refah Partisi (RP) ile koalisyonlar dönemine girilmiştir (Safi, 2005: 180).

Özal tarafından oluşturulan dönemin ekonomik ve yapısal düzenlemelerini içeren 24 Ocak Kararları, 1980 sonrası oluşan siyasal sürecin önemli yapı taşıdır. 24 Ocak Kararları ile dış ticarete liberalizasyon, dalgalı kur politikası, özelleştirme, ekonominin özel sektör temelinde işlerlik elde etmesi, kamu harcamalarının azaltılması gibi birtakım seçenekler ortaya çıkarılmıştır (Safi, 2005: 174). Dış politika unsurlarının Osmanlı bakiyesi üzerine kurgulanması; Yeni Osmanlılık olarak da adlandırabileceğimiz tarihsel miras, İslami kimlik ve Osmanlı geçmişini vurgulayan söylemlerle okunabilir (Erdağ, 2014: 175).

Milli Selamet Partisi'nin devamı niteliğinde olan Refah Partisi 1983 yılında kurulmuş; dini söylemleri daha az dillendirip, demokratlık yönünü daha fazla vurgulamayı amaç edinmişse de 1997 senesinde laikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılmasına karar verilmiştir (Özçelik, 2016: 96).

2001'de yerine kurulan Fazilet Partisi bu çizgide yoluna devam etmiş; parti içinde gelenekçiler ve yenilikçiler ayrımının doğmasıyla, parti kapandıktan sonra gelenekçiler yeni Kurulan Saadet Partisi etrafında toplanmış yenilikçiler ise AK Parti'yi kurmuşlardır (Özçelik, 2016: 96).

1.2.4. Muhafazakâr Demokratlık: AK Parti Örneği

14 Ağustos 2001 yılında kurulan AK Parti; genel başkanı olarak seçilen Recep Tayyip Erdoğan tarafından “Muhafazakâr Demokrat” bir kimliğe sahip olduğunun açıklanmasıyla Türk siyaset sahnesindeki yerini almıştır. Muhafazakâr demokrasi, AK Parti tarafından dillendirilen ve kurumsal bir kimlik haline gelen, demokrasiye yeni bir tanım katmaktan ziyade bu düzen içerisinde yeni bir kapı aralamak özelinde açıklanmıştır (Akdoğan, 2004: 12- 18).

AK Parti; muhafazakârlığı benimseyerek, dine yapmış olduğu çağrışımla seçmenin ve İslami görüşü savunan partilerin oylarını da bünyesinde toplamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda Erdoğan’ın “medeniyetler buluşması” şeklinde ifade ettiği modern Batı ve Müslüman Doğu arasında köprü işlevi üstlenme görüntüsü, geleneği yok saymayan modernlik, yereli kabul eden evrensellik ve köktenci olmayan değişim temalarıyla muhafazakârlıkla da eklemlenmiş bir görünüm verir (Doğanay, 2007: 62- 69). AK Parti’nin muhafazakârlık söyleminde üç önemli husus bulunur. Bunlardan ilki yerli seçmenin hassasiyetlerini dikkate almak, ikincisi muhafazakârlığın Batılı bir ideoloji olması nedeniyle dış dünyaya yansıtılması gereken ılımlı tavır, son olarak da Kemalist ideolojiye İslamcılıkla ilgili olmadığına dair verilen mesajdır (Akdoğan, 2004: 119).

Muhafazakâr demokrat söylem; devrimci bir değişim anlayışına karşı tedrici bir değişimi savunan, siyaset alanını uzlaşya dayandıran, halk egemenliği ve anayasal normlara önem atfeden, otoriter ve totaliter iktidara karşı sınırlı ve tanımlanmış iktidarın savunucusu olan, küçük fakat dinamik bir devlet savusunda bulunan, demokratik siyaset anlayışıyla toplumsal taleplerin dikkate alınmasını sav eden, geleneksel yapının değerlerini koruyarak değişimin sağlanması gerektiğine inanan bir düşünce sistemidir (Akdoğan, 2004: 15-17). Erdoğan konuşmasında muhafazakâr demokratlık hakkında şu şekilde açıklamada bulunmuştur (Özçelik, 2016: 105).

“[...] AK Parti Türk siyasal yaşamında yeni bir siyaset tarzını, yeni bir anlayışı temsil ediyor. Muhafazakâr Demokrasi olarak ifade ettiğimiz siyasal kimlik altında ortaya koyduğumuz siyaset üslubu, siyaset tarzı ve siyaset kültürü sadece Türkiye açısından değil, dünya siyaseti açısından da çok önemli bir açılandır [...] Biz AK Parti olarak Muhafazakâr Demokrasi anlayışına önem atfediyoruz, çünkü bu çabanın siyasetin yenilenmesi ve güçlenmesi açısından ne anlam ifade ettiğini çok iyi biliyoruz. [...] AK Parti, Yeni Muhafazakâr Demokrat çizgiyi muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde, ama siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya koymaktadır. [...] Muhafazakâr Demokrasiye göre “siyaset” bir uzlaş alanıdır; toplumsal ve kültürel çeşitlilikler demokratik çoğulculuğun üreteceği tolerans ve hoşgörü zemininde

siyasete bir renklilik olarak katılırlar. [...] Muhafazakâr Demokrasiye göre sınırlandırılmayan, keyfiliğe ve hukuksuzluğa olanak sağlayan, katılımı ve temsili önemsemeyen, bireysel ve kollektif hak ve özgürlükleri hiçe sayan totaliter ve otoriter anlayışlar sivil ve demokratik siyasetin en büyük düşmanlarıdır. [...] Muhafazakâr demokrasi kimliğimiz, her türlü toplumsal ve siyasal mühendisliğe karşıdır.”

Gelenek ve tarihe yapılan vurguyla, söylemlerde Selçuklu ve Osmanlı Mirası hakkındaki atıflarla, AK Parti tarafınca muhafazakâr ideolojinin geçmişe duyduğu saygı özelliğini gerçekleştirdiği görülür (Özçelik, 2016: 107).

Muhafazakârlıkta din insanın inanç sistemine katkı sağlamasının yanında toplumda ahlaki değerleri yükselten bir argüman olarak algılanır; AK Parti tarafından da üzerinde hassasiyetle durulması gereken en önemli kurum olarak açıklanmaktadır. Muhafazakâr demokrat bir tutumla, siyasal İslam’dan uzak bir tavır sergilenmesi de tepki çekmeye engel olan bir davranış olmuştur. Muhafazakârlıkta da olduğu gibi dinin ahlaki normları geliştiren bir yapı olarak görülmesi toplumsal bütünleşmeyi sağlaması açısından önemlidir (Özçelik, 2016: 115-117).

1.3.MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE ÇEVRE

Çevrecilik alanında, muhafazakârlık ve çevre bağıntısı sıkça dillendirilse de bu iki felsefe üzerinde oldukça az durulmaktadır (Pilbeam, 2012: 195). Bunun başlıca sebebi ise meselenin ele alınmasındaki zorluk olarak karşımıza çıkar. Muhafazakârlığın, otoriteden mutlakiyete pek çok tanımı içinde barındırması ise bu zorluğun temelinde yer alır (Pilbeam, 2012: 196). Muhafazakârlık ve çevreciliğin tüm bu zorluklara rağmen toprak düzeni ve dindarlık paydasında buluşup işbirliği oluşturacağı, ilerleyen zamanın beklentileri arasındadır (Vinson, 1996: 31).

Yeşil muhafazakâr düşünce temellendirilirken; muhafazakârların çevresel kaygılara düşmanlık besledikleri göz önünde tutulsa da iki felsefenin birbirine yakın olduğu noktalar da belirmiştir (Pilbeam, 2012: 198). Hayward (2005: 2); muhafazakârlık ve çevrecilik terimleri arasında etimolojik bir ortaklık değilse de bir kan bağı bulunduğunu belirtir.

Pilbeam, bu iki felsefe arasında uyumu tedarik eden on potansiyelin varlığına dikkat çeker (2012: 199-210). Bunlar;

- 1- Muhafaza Arzusu Sınırlara Saygı;** Her ne kadar muhafazakârlığı yalnızca muhafaza etme arzusuyla tanımlamak eksik kalsa da; yeşiller ve

muhafazakârlar arasındaki en belirgin ortak noktanın muhafaza etme arzusu biçiminde şekillendiği görülmektedir. Muhafazakârlar için değişimin sınırlarının belirli düzeyde çizildiği bir yapı bu noktada önem kazanır. Çevrenin muhafazasına dair en kuvvetli umut ise özel mülkiyetin varlığı ve piyasa güçlerinin işleyişi ile alakalıdır. Böylelikle piyasa, kaynakların kullanımını çevreci yapıyı göz önünde bulundurarak sağlayacaktır.

- 2- ***Bilimsel İddialara ve İlerleme Fikrine Yönelik Şüphencilik;*** Yeşil Literatürde bilimsel ve teknolojik ilerleme şüphencilikle karşılanmaktadır. Sanayileşmeden doğan olumsuzluklar ve ilaveten bilime karşı hissedilen negatif tutum, iki görüşün de paylaştıkları inanç temelidir.
- 3- ***Dizginsiz Kapitalizme Yönelik Şüphencilik;*** İktisadi argümanlar çevrecilerin ilgi odağında bulunan bir diğer konudur. Fikri yönelimleri neticesinde ise çevreciler, tüketim kapitalizmiyle ilgili ahlaksızlığın olduğuna dair inancı beslemektedirler. Eş anda muhafazakârlar için de kapitalizm; tüketim kültürünün geleneksel değerler üzerinde zararlı etkiler barındıran, kaygıya sebebiyet veren bir düşünce olagelmıştır.
- 4- ***Maddi Olmayan Değerlere ve Doğanın da Ahlaki Talepleri Olduğuna İnanç;*** Hem muhafazakârlar hem de çevreciler için doğa, insanoğlunun fethetmesini gerektirecek bir oluşum değildir ki insanoğlu da buna bağlı olarak çevreye karşı ahlaki duyarlılığını korumak zorundadır. Doğal dünyaya karşı var olan olumlu tutumun yanına erdem de eklenerek iki felsefe arasında yeni bir ortak nokta oluşmuş olur.
- 5- ***Bütünsellik ve Ahenk İnancı;*** Muhafazakârlar ve yeşil düşünceyi savunanlar için ortaklık arz eden diğer husus ise, dünyanın doğal durumunun denge ve istikrara sahip olduğudur. Ekosistem karşılıklı denge içinde var olmuştur anlayışı iki düşünce için de temele oturtulur.
- 6- ***Doğal Dünyanın Sosyal Model Olabileceği İnancı;*** Muhafazakârlık tarafından bölünmez, gelişen, canlı bir bütün olma gibi özellikler atfedilen toplum; kişilik ve iradeyi de içine alarak yaşayan bir organizma şeklinde tezahür edilir. Doğanın model olarak görülmesi, sosyal örgütlenmeye ilişkin görüşlerin geçerliliğine olanak sağlar.

- 7- Topluluk Merkezli Hayat Tarzları Tercih;** Küçük ölçekli cemaat yaklaşımını öngören tercih, iki düşüncenin ortak noktalarından bir diğeridir. Nisbet tarafından 'ekolojik topluluk' kavramsallaşmasıyla duyulan ilke doğal dünyanın düzenleyicisi olarak görülür. Yine 'ekocemaatçilik' kavramıyla Eckersley, doğayla kurulan ilişki bakımından küçük ölçekli toplulukları savunan bir görüşü tanımlamıştır.
- 8- Otorite ve Düzenlemenin Gerekliliği İnancı;** Gerek muhafazakârlar gerek de yeşiller için adem-i merkezileşme önemli bir yere sahip olsa da çevrenin içinde bulunduğu zor şartlar iki felsefeyi de otoritenin artması düşüncesine sevk etmektedir.
- 9- Namevcut Kuşaklara İlişkin Kaygı;** Muhafazakâr düşüncenin çok kuşaklı bakış açısı, Yeşil düşünce tarafından en çok övgü alan kısımdır. Toplumun yalnızca yaşayanlar için değil; yaşayanlar, ölmüşler ve doğacak olanlar arasında bir ortaklık olduğu görüşü dünyanın yağmalanma ihtimaline karşı tedbir olarak algılanır. Çevrenin atalardan miras kalmış olduğu düşünüldüğünde, zarara uğratma adına atılacak her kötü adım gelecek nesillere de aktarılacak ortaklık duygusunu zedeler.
- 10- Aydınlanma Hümanizminin Reddi;** İki düşüncenin de ortaklık arz ettiğinin esasen görülmesi için önem taşır.

İKİNCİ BÖLÜM

AK PARTİ DÖNEMİNDE ÇEVRE POLİTİKALARI

2.1. AK PARTİ ÖNCESİ DÖNEMDE ÇEVRE POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Kavram olarak politikanın, bir sorunu çözmeye ihtiyacından doğduğu göz önünde bulundurulduğunda çevre politikasının da ulusal yahut uluslararası düzeyde çevre anlamında hedef ve tercih üstünlüğünün belirlenmesi ve devletçe alınmış kararların bütününe içermesi bakımından tanımlanabileceği aşikârdır. Sınır tanımayan bir etkiye sahip olması neticesinde çevre sorunları tüm dünyada uygulanması gereken politikaları özelinde barındırdığı için bir ülkenin ihtiyacı olan politikalarda da değişim görülmektedir (Çetin, 2012: 10- 11). Çevre politikasının önemli bir araç olarak kullanılabilmesi açısından bazı ölçütler belirlenmiştir. Önceliğin çevre tahribatını engelleme ve tamiratını üstlenmeye verildiği ölçütlerin devamında çevre koruma, kaynakları dikkatli kullanma ve çevreye uyumsuz teknoloji kullanımına engel olma gelmektedir (Mutlu, 2002: 2-3).

Bir ülke için çevre politikasına esas teşkil edecek hususlar arasında; ekolojik ve ekonomik alandaki kararların birbiriyle uyumunun sağlanması, temiz bir çevrede yaşamının kişilerin en doğal hakkı olduğunun hatırdta tutulması, doğal kaynak kullanımı ve korunması konusunda hassas davranılması, çevre kirliliğini önleyici tedbirlerin geliştirilmesi, sanayi kuruluşlarının çevre kirliliğine neden olan uygulamalarına engel olunması, çevreyi koruma adına hukuki düzenlemeleri yerine getirmenin yanı sıra uluslararası çevre uygulamalarının yakından takibe alınması, idari anlamda çevre kirliliği ile alakalı düzenlemelerin uygulanması, çevre konusunda gönüllü kuruluşların yerine getirdiği faaliyetlere destek sağlanması, temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına imkan tanınması, eğitim kurumlarında çevre hassasiyetine dair uygulamalarda bulunulması gibi hususlar sayılabilir (Çetin, 2012: 11-12).

Çevre politikasının Türkiye'deki geçmişine uzanılacak olursa; Orman Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu⁴ gibi geçmişe dayanan gelişmeler bulunsa da 1960'lı yıllara değin çevreyi koruma adına düzenlemelerin mevcudiyeti görülemez. 70'li yılların başlarında çevreyle ilgili bir oluşum yahut faaliyet olanakları bulunmuyorken dünyada durum bunun tam tersi niteliğindedir (Türk ve Erciş, 2017: 354). 60'lı yılların sonunda Avrupa ve ABD'de başlayan öğrenci hareketleri, çevre sorunları ve ekonomi arasındaki ilişkiler çevre sorunlarına dair hem ulusal hem de küresel manada siyasallaşmaya zemin hazırlamıştır. Siyasallaşan çevre sorunları, akabinde yeni bir kavramı ortaya çıkarmış; siyasal ekoloji biçiminde yansıma bulan bu kavramla çevreyle ilgili tüm sorunlar erk için başarılması muhtemel bir hedef halini almıştır (Mutlu, 2002: 5).

Ülkemizde 1961 Anayasası ile dolaylı bir biçimde de olsa çevre düzenlemelerine yer ayrılmış, 1972 Stockholm Çevre Konferansı ile de gereken ilgi duyulmaya başlanmıştır (Mutlu, 2002: 4). 1978 yılı itibariyle Başbakanlığa bağlı Çevre Müsteşarlığı kurulmuş, bu oluşum 2003 yılına gelene dek Çevre Genel Müdürlüğü, Çevre Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı gibi farklı isimlerle tezahür etmiştir. 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olarak yapılandırılarak yasal düzenlemelere bu çatı altında devam edilmesi sağlanmıştır. (Talu, 2004: 55). Çevre politikalarının gelişme eğilimlerine karşı bir takım olumsuzluklar da – anayasa ve kanunlarda bulunan kurallara yeterli siyasal destek sağlanmadığından ötürü çevre politikaları üzerinde gereken hassasiyetin oluşmaması, onarım amacı güden politikalardan ziyade önleyici politikalara ağırlık verilmemesi, bu politikaların benimsenip uygulanmasında halka fikri özgürlük tanınmaması- görülmektedir (Mutlu, 2002: 5). Çevre politikalarının bu denli ağırdan alınma sebebi ise ekonomiye verilen önemin ilk sıraya yerleşmiş olması biçiminde açıklanır. Çevresel politikaların ihmali, çevrenin ekonomik anlamda ne şekilde gelişebileceği amacının öne çıkmasıyla bağdaştırılır. Hükümet politikalarında çevreye yer ayrılmaması, çevreye dair bilinçlendirme eksikliği, çevresel kurum ve kuruluşların bulunmaması dünya çapında çevresel sorulara karşı geriden gelişin sorumlu olduğu başlıklar olarak belirtilmektedir (Türk ve Erciş, 2017: 354). 1990'lı yıllarda

---

⁴ Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Genel Sağlık Koruma Yasası); halkın sağlığının korunmasını yasaya bağlayan, sağlığa zararlı uygulamalara engel teşkil etme, su ve su kaynaklarını koruma, konut ve işyerlerini sağlık bakımından teftiş etme, gıdaların temizlik ve kalite yönünden denetimini sağlama gibi hususlarda yerel yönetimlere geniş yetki ve sorumluluklar veren kurallar bütünüdür (Güneş, 2015: 61).

çevre politikalarına sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik modernizasyon şeklinde iki yeni terim girmiş; bu iki terim zaman içerisinde Türkiye'deki mevcut çevre politikaları üzerinde etki sağlamıştır. Türkiye Ağustos 2002'de "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi"ne Cumhurbaşkanlığı seviyesinde dahil olup; Kyoto Protokolüne ise 2009 senesinde ortak olarak küresel çevre politikalarının etkisini hissetmeye başlamış; bu durum devlet politikaları ve siyasal partilere de yansımıştır (Mutlu, 2002: 6).

AK Parti çevre politikaları kapsamında; sanayileşme başta olmak üzere kırdan kente hızlı göçün bu sorunlara sebep olduğu, sağlıklı ve maliyet azaltılması yönüyle çevre sorunlarına çözüm arandığı görülmektedir (Mutlu, 2002: 6-7). Çevreye zararı bulunan maddelere Türkiye'nin terk edilmeyeceği, çevre sorunlarına sebep veren kalkınmaya izin verilmeyeceği, endüstri atıklarının çevreye zararının asgari düzeye indirgeneceği, halktan gelen önerilerin dikkate alınacağı, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütlerin çevre konusundaki yaklaşımlarına önem atfedileceği, çevre sorunlarının çözüm aşamasındaysa hem kültür hem de gelenekten faydalanılacağı belirtilmiş; strateji ve kullanılan araçlara bakıldığında çevreye uygun argümanlar izlenmekle birlikte politikanın bilinçli bir sorgulama ürünü olduğu gözükmemektedir (Mutlu, 2002 :7-8). Ayrıca çevre sorunlarının yerel düzeyde ortaya çıkması neticesinde çevre politikalarının uygulanabilirliği açısından yerel yönetimler ağırlıklı bir Çevre Yönetim Sistemi oluşturulacağı; çevre bilincini küçük yaşlardan itibaren kazandıracak eğitim düzenlemelerinin getirileceği belirtilmiştir (Şeren ve Dedebeğ, 2013: 12-13).

2.2. AK PARTİ DÖNEMİNDE ÇEVRE POLİTİKALARI

2.2.1.2002 Seçim Beyannamesi

AK Parti'nin 2002 senesine ait beyannamesinde özellikle tarım politikaları kapsamında hedeflerin belirtildiği görülmektedir. Bu hedefler doğrultusunda tarımsal ürünlerin ülkeye yeterli olabilmesi, tarımsal arazilerin devamlı olarak işlenir halde tutulması, tarımsal verimliliğin artırılmasından bahsedilmektedir (2002 Beyanname: 102). Beynamede dolaylı olarak çevreye dair; tarımda devlet desteği, çiftçilere destek sağlayan ekonomik paketler, çiftçinin mahsulünü koruma amaçlı oluşturulacak Risk Yönetim Araçları ile ilgili maddeler yer almış; buna binaen çevre özelinde uygulanacak politikalar aşağıdaki biçimde aktarılmıştır (2002 Beyanname: 102-103);

- *Ekolojik (organik) tarıma önem verilerek, destek sağlanması,*

- *Genetik olarak değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerin üretiminde insan sağlığı ve çevrenin korunması konusunda Dünyadaki gelişmelerin yakından takibe alınması,*
- *Ağır erozyon problemi yaşanan ülkemizde, çevreyi ve sosyo-ekonomik koşulları göz önüne alan tedbirlerin devreye sokularak; erozyon tehdidi altında bulunan arazilerin kalıcı bitki örtülerine tahsisinin sağlanması.*

2.2.2. 2007 Seçim Beyannamesi

Bu dönemde AK Parti iktidarı, çevrecilik uygulamalarını “Yapısal Dönüşümün Yönetimi” başlığı altında toplamıştır. Bu doğrultuda kırsal kalkınma hususundaki projelerin satır başlarını oluşturduğu görülür. KÖYDES ve BELDES projeleri ise kırsal kalkınma stratejisinin temelini oluşturan dinamikler olarak açıklanır (2007 Seçim Beyannamesi: 137-138). KÖYDES projesi ile tüm köylere içme suyu ve yol götürme hedefi vurgulanmış; BELDES projesi ile de nüfusu 10.000’in altında bulunan belediyeler için aynı hedef ortaya konmuştur (2007 Seçim Beyannamesi: 138-139). Ek olarak temiz bir çevreye sahip olan bölgeler için hayvancılık ve organik ürün yetiştirme hususunda destek sağlanacağı belirtilerek, suyun tarım alanında verimli kullanımına olanak sağlamak için de damlama sisteminin devreye girmesine imkân tanınacağı belirtilmiştir (2007 Seçim Beyannamesi: 139). Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu, Organik Tarım Kanunu, Tohumculuk Kanunu gibi kanunlar çıkartılarak da tarım sektörünün günün koşullarına uyum sağlaması amaçlanmıştır (2007 Seçim Beyannamesi: 143).

“Yaşam Kalitesinin Geliştirilmesi” bölümünde ayrıca yer verilen “Çevre ve Yaşanabilir Kentler” başlığıyla anayasanın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına dikkat çektiği göz önünde tutulup, bu kurallar çerçevesinde politikalar belirlendiği vurgulanmaktadır. Çevre bilincinin yaygınlaştırılması temel politikalar arasında gösterilerek beyannamedeki yerini almıştır (2007 Seçim Beyannamesi: 182).

Çevre alanında yapılan hukuki düzenlemelere ise aşağıdaki biçimde yer verilmiştir(2007 Seçim Beyannamesi: 183);

- *Yeniden düzenlenen Türk Ceza Kanunu’na, çevre kirliliği ve imar kirliliği ile ilgili cezai yaptırımlar konulmuştur.*
- *Değişen şartlara uyum sağlamak üzere hazırlanan ve 1995 yılından beri Mecliste bekleyen Çevre Kanunu, gündeme alınarak yasalaştırılmıştır.*
- *Kentsel dönüşüm yasaları çıkarılmıştır.*
- *AB uyum süreci içinde, eksik bulunan ikincil mevzuatın önemli bir kısmı tamamlanmıştır.*

- *Sürdürülebilir kalkınma anlayışı içinde, çevre alanı ile rekabet ve sanayileşme arasında gerekli denge gözetilmiştir. Yatırımlarımızın hızlandırılması için Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) sürecinde bürokrasi azaltılmıştır.*

Parti için görev olarak yerine getirilecek bir diğer husus ise doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması biçiminde ifade bulmuştur. Bu çerçevede “Çevre Kanunu” ile su kaynaklarını kirlenmeye karşı korumak için sanayi ve belediyeler adına atık su arıtma zorunluluğu getirilmiş ve uygulanmaması halinde cezai yaptırımlar öngörülmüştür. Katı atıklar için modern depolama sistemlerinin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmış; hava kirliliğinin sorun olarak karşılaşıldığı şehirlerde ise yakıt kullanımı konusunda doğalgaz seçilerek ısınma kaynaklı kirlilik sorununa çözüm geliştirilmiş, temiz yakıt ve bakımlı araç kullanımı teşvik edilerek de egzoz gazı kirliliğine neden olan sebeplerin önlenmesi hedeflenmiştir (2007 Seçim Beyannamesi: 183-184). Ayrıca hava kirliliğinin bilimsel verilerle izlenebilmesi adına tüm illerde hava kirliliğini izleme ağı, deniz kirliliğini önleme adına ise kirlilik parametreleri oluşturularak denetim sağlanmıştır. AK Parti tarafından ağaçlandırma faaliyetleri uygulanarak 400.000 hektar alan ağaçlandırılmış, ormanların korunması ve genişletilmesi yönünde kararlılık esas alınmıştır (2007 Seçim Beyannamesi: 184). Öte yandan çarpık kentleşmeden kaynaklanan sosyal ve mali külfetlerin bilincine vurgu yapılarak, sağlıklı ve güvenli bir konut için uğraşlar verilmekle birlikte; yaşam kalitesi yüksek kentsel alan ihtiyacının karşılanması yönünde, gecekondu sorununun çözümü odaklı politikalar uygulamaya konmuştur (2007 Seçim Beyannamesi: 184).

Tüm bu hedeflenen ve uygulamaya geçen politikaların Türkiye’de; yaşam kalitesinin artması, doğal kaynaklara yönelik sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi, sağlıklı bir çevrede yaşam koşullarının sağlanmasına yönelik bir ülke konumunaendirilmesi amaç olarak sunulmuştur (2007 Seçim Beyannamesi: 185).

Bu çerçevede (2007 Seçim Beyannamesi: 185);

- *Nüfusu 50.000’nin üzerinde olan şehirlerde atık suların arıtılmasını ve atık suların arıtılmadan denizlere verilmesinin önlenmesi,⁵*

---

⁵ GEÇİCİ MADDE 4- Atıksu arıtma ve evsel nitelikli katı atık bertaraf tesisini kurmamış belediyeler ile, halihazırda faaliyette olup, atıksu arıtma tesisini kurmamış organize sanayi bölgeleri, diğer sanayi kuruluşları ile yerleşim birimleri, bu tesislerin kurulmasına ilişkin iş termin plânlarını bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde Bakanlığa sunmak ve aşağıda belirtilen sürelerde işletmeye almak zorundadır. İşletmeye alma süreleri, iş termin plânının Bakanlığa sunulmasından itibaren; belediyelerde nüfusu, 100.000’den fazla olanlarda 3 yıl, 100.000 ilâ 50.000 arasında olanlarda

- Nüfusu 50.000'nin üzerinde olan şehirlerin modern katı atık tesislerine kavuşturulması, evsel nitelikli katı atıkların kaynakta ayrılması ve geri kazanılmasının sağlanması,
- Su, atıksu, katı atık, tehlikeli atık gibi çevre korumaya yönelik tesislerin yapılmasında bakımında ve işletilmesinde ülke şartlarına uygun sistem ve teknolojilerin desteklenmesi,
- Kentlerde yaşayan vatandaşların imar, konut, alt yapı, ulaşım, ticaret, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, eğlence, kültür ve spor gibi temel alanlardaki hizmetlere en yüksek standartlarda, en hızlı, en rahat ve en kolay şekilde erişiminin temin edilmesi.
- Ağaçlandırma, erozyonla mücadele ve iyileştirme çalışmalarında ortalamaların 500.000 hektara çıkarılması ve kentlerin etrafındaki yeşil kuşak ormancılığına hız verilerek, daha yaşanabilir kentler oluşturulması⁶

Sivil toplum ve kamu birlikteliğiyle hava ve su başta olmak üzere çevresel varlıkların denetleneceği, biyolojik çeşitliliği koruyucu önlemler alınacağı, kentlerin çevresel sorunlarının giderilerek daha yaşanabilir bir hal almasını sağlayabilmek adına yerel yönetimlerin güçlendirileceği, çevre sektöründe maliyetlerin azaltılması için özel sektörün de katılımının sağlanacağı, gelecek kuşakların ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak doğal kaynakların adil kullanımını sağlayacak çevre yönetim sistemlerinin oluşturulacağı, küresel ısınmayla ilgili başlatılan çalışmalara devam edileceği beyannamede bahsedilen diğer önemli hususlar arasında yer almıştır (2007 Seçim Beyannamesi: 186-187).

Beyannamede aynı zamanda “Toplu Konut Seferberliği” başlığıyla planlı kentleşme ve konut yapımı hakkındaki çalışmalara yer verilmiştir. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ile yürütülen projelerle beraber modern kent oluşumu ve kentsel

---

5 yıl, 50.000 ilâ 10.000 arasında olanlarda 7 yıl, 10.000 ilâ 2.000 arasında olanlarda 10 yıl, organize sanayi bölgeleriyle bunların dışında kalan endüstri tesislerinde ve atıksu üreten her türlü tesiste 2 yıldır.

Halen inşaatı devam eden atıksu arıtma ve katı atık bertaraf tesisleri için iş termin plânı hazırlanması şartı aranmaz. Tesisin işletmeye alınma süresi bu maddede belirlenen işletmeye alınma sürelerini geçemez.

Belediyeler, organize sanayi bölgeleri, diğer sanayi kuruluşları ile yerleşim yerleri bu hükümden yararlanmak için bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren üç ay içinde Bakanlığa başvurmak zorundadır.

Bu Kanunun 8 inci maddesi ile atıksu altyapı sistemlerinin ve katı atık bertaraf tesisleri kurma yükümlülüğü verilen kurum ve kuruluşların, bu yükümlülüklerini, bu maddede belirtilen süre içinde yerine getirmemeleri halinde; belediyelerde nüfusu 100.000'den fazla olanlara 50.000 Türk Lirası, 100.000 ilâ 50.000 arasında olanlara 30.000 Türk Lirası, 50.000 ilâ 10.000 arasında olanlara 20.000 Türk Lirası, 10.000 ilâ 2.000 arasında olanlara 10.000 Türk Lirası, organize sanayi bölgelerinde 100.000 Türk Lirası, bunların dışında kalan endüstri tesislerine ve atıksu üreten her türlü tesise 60.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060513-1.htm>).

⁶ Yapılacak ağaçlandırmalar güdülen hedefler bakımından 3'e ayrılmıştır; ilki üretim hedefli olarak ekonomik değeri olan ürünleri üretme amaçlı, ikincisi ekolojik hedefli olarak koruma amaçlı, üçüncüsü ise sosyal hedefli olarak şehirlerin etrafında yeşil alan sağlama amaçlı biçiminde açıklanmaktadır (<https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Yayinlar/A%C4%9Fa%C3%A7land%C4%B1rma%20ve%20Erozyon%20Kontrolu%20Seferberli%C4%9Fi%20Eylem%20Plan%C4%B1.pdf> , s:11).

dönüşüme hizmet edildiğine vurgu yapılmaktadır. Bu minvalde modern kent oluşumuna katkı için konutların yanı sıra okul, camii, hastane, sağlık ocağı, kütüphane gibi ortamların yaratılmakta olduğuna dikkat çekilmiştir (2007 Seçim Beyannamesi: 187).

Şehirleşme hızında meydana gelen artış ve ekonomik rekabet sonucu alt yapı hizmetlerinde artış meydana geldiği görülerek; AK Parti tarafından alt yapı ihtiyacını giderecek ekonomik ve sosyal ihtiyaçların hızla karşılanacağı belirtilmiştir. İhtiyaç duyulan alt yapı hizmetleri gerçekleştirilirken de çevreye dost bir yaklaşım güdüleceği vurgulanmıştır (2007 Seçim Beyannamesi: 214).

2.2.3.2011 SEÇİM BEYANNAMESİ

Çevrenin korunması ve kalkınma arasında akılcılığın başta olduğu bir denge kurulması taraftarı olan AK Parti; çevre konusunda duyarsızlık ve tedbirlerin alınmasını engelleyecek davranışları çevre hakkını ihlal olarak algıladığını belirtmiştir. Çevre; ata mirası, gelecek nesillere aktarılması elzem olan bir hazine ve insanlık tarihinin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple “gizli fakirleşme” biçiminde adlandırılan; zenginleşme uğruna tabiatın ve kültürel varlıkların tahrip edilmesi, gelecek nesillerin bundan mahrum kalmasına sebep olacak bir davranış biçimi şeklinde açıklanır. Çevre anlayışının küresel düzeyde dikkate alınmasının politikaların tümüne rehber olduğu vurgulanmakta; doğal ve kültürel zenginliklerin canlandırılıp yaşatılmasının ise büyük bir özveriyle sürdüğü belirtilmektedir (2011 Seçim Beyannamesi: 214).

Marka şehirler başlığıyla yayınladığı bildiride AK Parti; 2023 vizyonu çerçevesinde Dünya Markası şehirler oluşturma anlamında şehirleri cazibe merkezlerine dönüştürme çabasıyla adımlar atıldığını belirtmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de öncelikle AB standartları olmak üzere Kyoto Protokolü ve Meksika Cancun İklim Değişikliği Konferansı kararlarının uygulanacağı yönünde politikalar belirlendiğini beyannamede aktarmaktadır. Yine 2023 hedefleri bağlamında trafik sorununun en aza indirildiği, rahat ulaşım olanaklarının sağlandığı, hava ve doğası bakımından temizliğin üst safhada olduğu, tarihi ve kültürel açıdan estetikle birleşmiş bir dokunun sağlaştırdığı; etkin ve duyarlı yönetimlerle beraber oluşturulacak “yaşanabilir çevre ve şehirler” oluşturma gayretinin başı çektiği görülür (2011 Seçim Beyannamesi: 215).

Beyannamede, “Ak Parti 2023 Vizyonu ile toprağımız verimli ve yeşil, denizlerimiz güvenli ve mavi, sularımız bol ve berrak, geleceğimiz mutlu ve ak

olacaktır” şeklinde gelecek adına hedefler belirtilmiştir (2011 Seçim Beyannamesi: 215).

2.2.3.1. Yaşanabilir Çevre

AK Parti sahip olunan çevresel, kültürel, tarihi değerlerin kalıcı zenginlik olduğu düşüncesiyle; uluslararası düzeyde çevre yönetim sistemleri geliştirip, yaşam kalitesinin üst düzeyde olduğu bir yapı oluşturmaya çalışmakta olduğuna işaret eder (2011 Seçim Beyannamesi: 216). Hayata geçen projeler ise beyannamede şu şekilde yer alır (2011 Seçim Beyannamesi: 216). ;

- *Ülkenin Hava Kalitesinin 2003 yılına kadar 16 adet yarı otomatik cihaz ile ölçülebiliyorken, bugün 81 ilde 117 istasyonda tam otomatik cihazlarla ölçülüp, ölçüm sonuçlarının halka internetten anında duyurulması.*
- *Ülkenin sahip olduğu biyolojik ve kültürel zenginliği ortaya çıkaran ve koruyan çok sayıda projenin üretilip gerçekleştirilmesi.*
- *Yürütülen imar, inşaa ve ihya faaliyetlerinin günden güne artan çevre duyarlılığı ile sürdürülmesi.*
- *Kıyı ve deniz alanlarının; çevre kirliliğine karşı gelişen bilimsel veriler ve teknolojiler paralelinde etkin bir şekilde korunması.*
- *Çevrenin korunması için dev yatırımlara imza atılması.*

Yine 26 Ağustos 2009’da Türkiye’nin iklim değişikliği ile mücadele kapsamında alınan kararlarda etkin ve söz sahibi olabilmesini sağlamak için Kyoto Protokolü’ne imza atılmış; Cancun Konferansında ise özel şartlarını içeren bir maddeye onay aldırılmıştır (2011 Seçim Beyannamesi: 217).

2023 vizyonu neticesinde yaşanabilir bir çevre için hedeflenenler de ayrı bir belgeyle sunulmuş, aşağıdaki biçimde maddelendirilmiştir:

- *Hava Kalitesi Ölçüm ve İzleme İstasyonu sayısının iki katına çıkarılması ve 2023 yılında hava kalitesinin AB standartlarına çıkarılması.*
- *Ülke genelinde biyolojik çeşitlilik varlığının tespit edilmesi ve korunması için gereken bilimsel ve teknolojik alt yapının tesis edilmesi.*
- *İklim değişikliğine uyum ve sera gazı sınırlandırmasına yönelik sektörel politikalara ağırlık verilmesi.*
- *Üretimde ve diğer beşeri faaliyetlerde temiz teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılarak, kirliliğin kaynağında azaltılmasının sağlanması.*
- *Çevre denetimi ve yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinden de yararlanan etkili bir sistem kurulması.*

- *Büyük yerleşim alanlarındaki önemli bir çevresel sorun olan gürültü kirliliği ile mücadelenin hızlandırılması. Kara ve demir yolları ile büyük hava alanlarının gürültü haritaları çıkarılarak gerekli tedbirlerin tavizsiz alınması.*

2.2.3.2. Su Kaynakları

Beynamede suyun hayat ve medeniyet kaynağı olduğu vurgulanarak, bu konuda hayata geçmiş projeler aşağıdaki gibi kendine yer bulmuştur (2011 Seçim Beyannamesi: 219- 220):

- *8,5 yılda 194 baraj ve gölet inşası,*
- *Türkiye'nin en yüksek barajı olan Ermenek Barajı'nın tamamlanması,*
- *Avrupa'nın kendi sınıfında en büyük barajı olan Çine Adnan Menderes Barajı'nın hizmete açılmış olması,,*
- *2002 yılından bugüne kadar 145 adet sulama tesisi ile 1 milyon hektar tarım arazisinin suya kavuşturulmuş olması ve Türkiye'nin ekonomik sulanabilir 8,5 milyon hektar tarım arazisinin 5,5 milyon hektarının sulanmaya başlanması,*
- *8,5 yılda 549 adet taşkın koruma tesisi inşa edilmesi,*
- *81 ilin içme suyu ihtiyacının planlanlanması ve 25 milyon vatandaşın kaliteli içme ve kullanma suyuna kavuşturulması,*
- *Susuzluğun "kader" olmaktan çıkarılması,,*
- *"1000 Günde 1000 Gölet İnşa Projesi" başlatılması ve 250.000 hektar arazinin sulanması..*

İlerleyen süreçte suyun israfına olanak sağlanmaması taahhüt edilerek, verimli ve temiz kullanılması yönünde projelerin hayata geçeceği belirtilmiştir. "Bütüncül su kaynaklarının yönetimi" modeli ile yer altı ve yer üstü su kaynaklarını kapsayacak koruma yöntemi sağlanacağı, halkın da katılımı sağlanarak kirlenmeye karşı tedbirler alınacağı belirtilmiştir (2011 Seçim Beyannamesi: 220)⁷. Ayrıca 2040 yılına dek nüfusa

⁷ Ekim 2012'de yayınlanan resmi gazetede amaç olarak; yüzeysel sular ve yeraltı sularının bütüncül bir anlayışla korunması ve yönetimi için projelerin hazırlanmasına yönelik esaslar barındırıldığı açıklanır. Buna göre;

(<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121017.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121017-2.htm>).

MADDE 5 – (1) Su kaynaklarının havza bazında sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi, iyileştirilmesi, korunması ve kullanılmasının sağlanmasında;

a) *Su kaynaklarının verimli ve etkin kullanılması ve kirlenmemesi amacıyla havza yönetim planlarının hazırlanması,*

b) *Katılımcı bir yaklaşımın dikkate alınması,*

c) *Su kaynaklarının kalite ve miktarının korunması,*

ç) *Su kaynaklarının iyi su durumunun bozulmasının önlenmesi, bozulmuş olanların ise iyi su durumuna ulaştırılarak bu durumun korunması,*

d) *Etkin bir izleme sisteminin oluşturulması ve izlemenin yapılması,*

e) *Her türlü planlama yapılırken iyi su durumunun esas alınarak koruma kullanma dengesinin kurulması ve korunması,*

f) *Kirleten ve kullanan öder prensibi ile uyumlu olacak şekilde çevresel maliyetleri ile kaynak maliyetlerini içeren su hizmetlerinin toplam maliyetinin karşılanması,*

yetecek oranda içme suyu temin edileceği de taahhütler arasında yer almıştır (2011 Seçim Beyannamesi: 221).

2.2.3.3. Ormanlar

Yeşilin, geleceğe aktarılması gereken bir miras olduğundan hareketle AK Parti; beyannamede ormanlar alanında önemli projeler gerçekleştirdiklerini belirtmiştir (2011 Seçim Beyannamesi: 221). 1992 ila 2002 yılları arasında ortalama 75.000 hektarlık alanda ağaçlandırma gerçekleştirilmiş, 2009 senesinde ise bu rakam yedi kat artırılarak ıslah çalışması sürdürülmüştür. Ağaçlandırmada dünyada ilk üçe girildiği, 2003 yılında başlatılan kent ormanları projesiyle de 89 adet kent ormanı kurulduğu belirtilmiştir (2011 Seçim Beyannamesi: 221).

2.2.3.4. Çevreci Ulaşım

Kentleşme, ulusal ve uluslararası taşımacılıktaki artışın, ulaşım araçlarından kaynaklanan çevre kirliliğine sebebiyet verdiği; bunun da Türkiye'deki oransal ifadesinin %13 civarında olduğu belirtilmektedir. Hava kirliliğini önleme adına atılan adımlar, demiryolu ve havayolu kullanımının yaygınlaştırılması için başlatılan programlar, yaşlı araçların trafikten çekilmesi ve akabinde hibrit otomobillerle ilgili çalışmalar çevre kirliliğine engel oluşturabilmesi için ilk önce dillendirilmesi gereken uygulamalar olarak beyannamede yer almaktadır (2011 Seçim Beyannamesi:223).

Çevrenin korunabilmesi için temiz enerji kaynaklarının kullanımının gerekliliği göz önünde bulundurularak, temiz ve yenilenebilir enerjiye dönüşümün gerçekleşmesi için yatırımlar yapılacağı belirtilmektedir. 2023 hedefi bağlamında rüzgar enerjisine dayalı üretimin yirmi kat artacağı öngörülmektedir. Buna ek olarak jeotermal ve güneş enerjisine bağlı elektrik santrallerinin kurulacağından da bahsedilmiştir (2011 Seçim

---

g) Tedbirlerin uygulanmasına rağmen istenilen çevresel hedeflere ulaşamaması durumunda gerekçelerin detaylı olarak hazırlanması ve karşılanamama durumlarına yönelik muafiyetlerin belirlenmesi,

ğ) Su kalitesini ve miktarını olumsuz yönde etkileyecek etkenlerin, kaynağında asgari düzeye indirilmesi ve kontrol edilmesi,

h) Suyu bağımlı karasal ve sucul ekosistemlerin öncelikle korunması,

ı) Her türlü planın ve stratejinin hazırlanmasında ve uygulanmasında havza yönetim planlarının dikkate alınması ve havza yönetim planına entegrasyonun sağlanması,

i) Suyun verimli kullanımının özendirilmesi,

j) Havza su tahsis esaslarının, havza su bütçesi ve havza öncelikleri dikkate alınarak belirlenmesi,

k) Havza su tahsisinde ve havzalar arası su aktarımında ekosistemin ihtiyacı olan su miktarının korunması ve güvence altına alınması, esastır.

Beyannamesi: 226). İlaveten; 2023 hedefleri bağlamında büyükşehirlere bisiklet yollarının inşası, elektrikli demiryollarının çoğaltılması, ekolojik aydınlatma imkanı yaratılarak ana arterlere uygulanması, demir ya da karayolu ayırt etmeksizin ağaçlandırmanın çoğaltılması hedeflenmektedir (2011 Seçim Beyannamesi: 225).

Beyannamede alt yapı alanında gerçekleşen uygulamalara da yer verilmiş; son dönemde büyükşehirlere gerçekleşen göç kapsamında şehirlerin alt yapılarında meydana gelen yetersizlik göz önünde tutularak yerel yönetimler ve büyükşehirlerin yetkilerini artıran yatırımların gerçekleştirildiği aktarılmıştır (2011 Seçim Beyannamesi: 227). İçme suyuna sağlıklı erişimin sağlanması için Su ve Kanalizasyon Alt Yapı Projesi (SUKAP) başlatılmıştır (2011 Seçim Beyannamesi: 228).

Beyannamede şehirleşmenin gelişmişlik düzeyiyle alakalı olduğuna vurgu yapılarak Türkiye'nin %73'ünün kentlerde yaşadığı belirtilmiş; bu oranın ileriki dönemlerde artacağı öngörülerek konut ihtiyacının da artacağından yola çıkılmış, böylelikle "Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Seferberliği" ile TOKİ güdümünde konut üretimi sağlanmıştır. Buna ek olarak yaşanabilir şehirler oluşturma hedefi bazında okul, spor salonu, yurt, sağlık ocağı, cami, kütüphane gibi sosyal alanların inşası gerçekleştirilerek vatandaşların kullanımına sunulduğu belirtilmektedir (2011 Seçim Beyannamesi: 232). Çarpık yapılaşma ve gecekondu alanlarında mekânsal düzenleme ile yeşil alan, park, spor alanı gibi yapıları çoğaltıp sosyal donatıları sağlamak üzere kapsamlı bir dönüşüm hedeflenip, uygulamalara başlandığı da beyannamede yer alan diğer açıklamadır (2011 Seçim Beyannamesi:234). Ayrıca şehirlerin engelli insanlar adına da yaşamaktan hoşnut olacakları bir hale gelebilmesi için çalışmaların yürütüldüğü, Anayasa'da ek düzenlemelerin gerçekleştirildiği, kamuya açık alanlar ve toplu ulaşım araçlarının kullanımında kolaylık sağlamak adına projelerin yürütüldüğüne dair bilgiler beyannamede paylaşılmıştır (2011 Seçim Beyannamesi:239).

Beyannamede bölgesel kalkınmayı hızlandırmak ve bölgesel kalkınmadaki dengesizlikleri azaltmak amacıyla önceden hazırlanan GAP, DAP, KOP gibi projeler tekrar gündeme alınmıştır (2011 Seçim Beyannamesi:261). Kırsal kalkınmada da altyapıyı geliştirme amacı başta olmak üzere KÖYDES ve BELDES Projeleri uygulamaya konmuştur (2011 Seçim Beyannamesi:263). Bu projelerle köy ve

beldelerde içme suyu, yol gibi ihtiyaçların giderilmesi hedefiyle sorunların ortadan kaldırılması için çalışmalar yürütülmüştür (2011 Seçim Beyannamesi: 264).

2.2.4. 2014 YEREL YÖNETİMLER SEÇİM BEYANNAMESİ

Beynamede çevreyi dolaylı olarak ilgilendiren satır başları bulunmaktadır. Örneğin, “Estetik Şehirler” başlığı altında belediyeceilik alanında alt yapı yatırımlarını çoğaltmak, kötü yapılaşma kaynaklı meydanlarda ferah bir ortam yaratma, tarihi dokuların gün yüzüne çıkarılmasıyla semt görünürliğünde daha estetik bir algı yaratma, kültürel anlamda komşuluk değerlerini geleceğe taşıyabilme gayretli konut politikaları uygulama ve bunların çevreye uyumlu yapımına öncelik tanıma, şehirlerde inşa edilecek binalarda geleneksel dokuya önemin yanında “gelenekten geleceğe” anlayışını diri tutma, yine bahçe düzenlemelerinde geleneksel Türk bahçelerinden yola çıkılıp oluşturulan yeşil alan tasarımlarını uygulama vurguda bulunan hususlar olmuştur (2014 Seçim Beyannamesi: 58-59). Öte yandan, mimari düzenlemeye tabi olacak şehirlerde ise şehrin tarihi geçmişine dayalı özelliklere göre inşa yapılacağı- örneğin Selçuklu şehirleri olan Erzurum, Diyarbakır, Sivas gibi illerde Selçuklu mimarisi; Osmanlı şehirleri olan İstanbul, Bursa, Amasya gibi illerde de Osmanlı mimarisi- belirtilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 60). Şehirlerde tarihi olayların anlatıldığı anıtların yer alması için önemli mekânların oluşturulacağı, büyükşehirlere öncelik verilerek şehir müzelerinin tüm şehirlerde inşasının gerçekleştirileceği, şehrin tarihine ve kültürüne dayalı kitapların basımında belediyelerin özel kaynak ayırmasının gerekli kılınacağı, özellikle tarihi dokusunda yıpranma meydana gelen alanlarda yeniden bu tarihi canlandırmanın esas alınarak bu alanların kimlik ve kişilik kazanmasına olanak sağlanacağı beynamede yer almıştır (2014 Seçim Beyannamesi: 61). Ayrıca kurulmasına karar verilen Kent Kimliği Konseyi’nin de kentin tarihi dokusu ve kültürüyle alakalı çalışmalar yürüteceği vurgulanmıştır (2014 Seçim Beyannamesi: 62).

İlaveten beynamede toplu konut alanındaki dönüşümün, TOKİ ve yerel yönetimler işbirliği ile gerçekleşmekte olduğu belirtilmiş; özellikle kentsel yenileme projesi ile 264 bini aşkın konutun (gecekonduunun) dönüşümünün hedeflendiği vurgulanmıştır (2014 Seçim Beyannamesi:126). İleriki dönemde vatandaşlar için inşası hedeflenen konutların çevre düzenlemesiyle birlikte, yeşillendirilmiş olması önem arz eden hususlar arasında yer almıştır. Buna bağlı olarak TOKİ tarafından yapımı gerçekleşen konutlarda 42 milyon metrekare yeşil alan düzenlemesi ile 15 milyonluk

ağaç dikiminin gerçekleştirildiğine yer verilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 127). Kentsel yenileme sürecini ilk başlatan parti olarak bir değerlendirmede bulunan beyannamede; riskli yapıların yerine estetik yapıların inşası sonucu alt yapı sorunlarından muaf bir şehirleşme ile tarihi ve kültürel manada canlı tutulan bir şehir inşasının amaçlandığı da belirtilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 131).

Beynamede, 2008 senesinde önceliği sulama olan, alt yapı ve sosyo-ekonomik ilerlemenin de amaç edinildiği bir proje olarak başlatılan GAP⁸; 14 milyarlık bir harcamanın ürünü olarak sunulmaktadır (2014 Seçim Beyannamesi: 144). 2008 ile 2012 yılları arasında tamamlanması beklenen eylemler için 2018 yılına dek olası ek süre konularak, bu yıla kadar yapılması hedeflenen projeler maddeler halinde yer almıştır (2014 Seçim Beyannamesi:146). Buna bağlı olarak; 2018 yılı sonuna dek 1 milyon hektarlık alanın sulama ihtiyacının karşılanacağı, Ilısu Barajı ile HES'in de tamamlanacağı hedeflenen argümanlar arasında belirtilmiştir⁹ (2014 Seçim Beyannamesi: 147). Konya Projesi¹⁰ ismiyle tanımlanan ve Konya, Aksaray, Karaman, Niğde illerini kapsayan projeye de Akdeniz'e füzuli akan suların Konya Ovasına yönlendirilmesi hedeflenmektedir. KOP ile 1 milyon hektarlık arazi sulamasının, 1 milyondan fazla nüfusa içme suyu temin ve enerji üretimi sağlanacağına garantisini verilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 149). "Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van illerini kapsayan

---

⁸ Ülkedeki hidroelektrik enerji üretimine katkı sağlayan GAP ile 2015 senesi itibariyle 13 hidroelektrik santrali tamamlanmış, enerji yatırımlarında ise %74'lük fiziki gerçekleşme meydana gelmiştir. "2015 yılında ülke genelinde üretilen 25,9 milyar kilovat-saat hidrolik enerji içinde GAP'ın payı 11,5 milyar kilovat-saat ile %44,4'tür." (<http://www.gap.gov.tr/gap-ta-son-durum-sayfa-32.html>).

⁹ Haziran 2017'de yer alan habere göre GAP'ın vizyon projesi olarak yer alan ve dünyanın en büyük barajı olarak isimlendirilecek olan Ilısu Barajı ve HES de; %96'lık gerçekleşme oranı sağlanarak yıl sonunda bitiminin hedeflendiği belirtilmiştir (<http://www.milliyet.com.tr/ilisu-barajı-ve-hes-in-yuzde-96-si-tamamlandı-mardin-yerelhaber-2100882/>).

¹⁰ KOP Eylem Planı 30.12.2014 tarihinde Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu tarafından onaylanmış ve 30.04.2015 tarihinde Niğde'de gerçekleştirilen KOP Eylem Planı Tanıtım Toplantısı ile kamuoyuna açıklanmıştır. Eylem Planı, KOP Bölgesini bütün olarak ele alan entegre bir bölgesel kalkınma planıdır. KOP Eylem Planı kapsamında 5 ana eksen, 26 alt eksen, 92 eylem ve 243 proje paketi öngörülmüştür. Ana eksenler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (<http://www.kop.gov.tr/sayfalar/kop-eylem-planı-2014-2018/67>):

- Toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı
- Ekonomik yapının güçlendirilmesi
- Altyapının geliştirilmesi ve kentleşme
- Beşeri ve sosyal yapının güçlendirilmesi
- Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi

Doğu Anadolu Projesi ile (DAP) ¹¹ bölgenin gelişimine yönelik bir eylem planının hazırlandığı; enerji, içme suyu ve sulama ihtiyaçlarının karşılanmasının hedeflenmekte olduğu belirtilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 150). Doğu Karadeniz Projesi¹² biçiminde ifadeye yer bulan proje ile bu bölgeyi kapsayan illerde, önceliğin turizm olması kaydıyla çalışmaların yürütüleceği açıklanmıştır (2014 Seçim Beyannamesi: 152). Bu bağlamda “Yeşil Yol” olarak adlandırılan turizm yolunun tamamlanması ve bölgede bulunan kalkınmaya destek sağlayacak ajanslar vasıtasıyla projelerin yürütüleceği duyurulmuştur (2014 Seçim Beyannamesi: 153).

2.2.4.1. Temiz ve Sürdürülebilir Çevre

Beynamede son yıllarda hızlı kentleşme kaynaklı çevre sorunları kapsamında kanalizasyon, alt yapı, katı atık yönetimi, hava kirliliği konuları başta olmak üzere çalışmalar yürütüldüğü bahsedilmiş; çevre için 365 alt yapı tesisinin hizmete açılması, temizlik araçları, atık su arıtma tesisleri, bisiklet yolları gibi yatırımların hayata geçirildiği; ayrıca çevre kirliliğinin önlenmesi için internet yoluyla başvuruların önünün açıldığına yer verilmiştir. Çevre Düzeni Planları¹³ oluşturularak; ülke genelindeki kent

---

¹¹ Proje kapsamında; üç yılda sulamaya 150 milyon TL'lik yatırım, 2016 yılında 1. 200 dekarlık rekreatif alan inşası, 2014-2016 seneleri arasında ise 116 adet His göleti inşası gerçekleştirilmiştir (<http://www.dap.gov.tr/>).

¹² DOKAP ile çevre anlamında özellikle atık yönetimi konusunda emek sarf edilerek, çevre kirliliğinin önlenmesi adına projeler yürütüleceği, tarımsal anlamda bilinçli uygulamaların hayata geçirileceği, biyolojik çeşitlilik bağlamında koruma politikaları seyredeceğine dair öngörüler sunulmuştur (<http://dokap.gov.tr/wp-content/uploads/2016/12/DOKAP-Eylem-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>, 44-45).

¹³ Çevre Düzeni Planı'nın nitelikleri Kasım 2008'de yayınlanan resmi gazeteye göre şu şekilde belirtilmektedir;

MADDE 5 – (1) Çevre düzeni planı;

- a) Kalkınma planları ve varsa bölge planlarını temel alarak rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlayan,
- b) Kirliliğin oluşmadan önce önlenmesi, sağlıklı çevrenin oluşturulmasına yönelik hedef, ilke, strateji ve politikaları ve bunu sağlayacak arazi kullanım kararlarını belirleyen,
- c) Tarihi, kültürel ve doğal çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik genel hedefleri, ilkeleri, stratejiyi ve politikaları belirleyen,
- ç) Karar ve hükümleriyle alt ölçekli planları yönlendiren,
- d) Plan kararları açısından ekosistem bütünlüğü, arazi kullanım sürekliliğini sağlayan,
- e) Planlamaya temel oluşturan verilerin farklılığından dolayı farklı mesleklerden uzmanların fîli katılımı ile hazırlanan,
- f) Planlama sürecinin her aşamasında bir önceki aşamalara geri dönerek değerlendirilmelerin yapılabildiği geri beslemeli sürece sahip olan,
- g) Karşılaştırılabilir, değerlendirilebilir, sorgulanabilir, geliştirilebilir ve güncellenebilir standart veri tabanına sahip olan,
- ğ) Sürdürülebilir kalkınma amacına uygun olarak ekolojik ve ekonomik kararların bir arada düşünülmesini sağlamak üzere, korunması gereken alanlara ilişkin politika ve stratejileri belirleyen üst ölçekli plan niteliğini taşır (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/11/20081111-8.htm>).

ormanı, mavi bayraklı plaj, tabiat parkı sayılarında artışın meydana geldiği ise bahsi geçen diğer konular arasında yer alır (2014 Seçim Beyannamesi: 97).

2.2.4.2. Atık Su Arıtma

Kentsel Çevre Sorunlarının ilki sayılabilecek atık su sorununun çözümünde maddi kaynak desteğinin olması en önemli husus olarak beyannamede belirtilmiştir. Belediyelerin kendi imkânlarıyla bunu karşılayabilmeleri ise olanaksız bir durum olarak açıklanmıştır. Türkiye’de sayısı 145 olan atık su arıtma tesisi 539’a yükseltilmiş ve bakanlık tarafından teşvik maksatlı enerji giderlerinin yarısının karşılanmakta olduğu bildirilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 99-100).

2.2.4.3. Temiz Denizler ve Temiz Hava

Deniz kirliliğinin önlenmesi amaçlı kirlilik ölçümlerinin yapıldığı ve temiz denizlerin göstergesi olan mavi bayrak sayısının da artırılarak, dünyada bu alanda üçüncü sırada bulunduğu belirtilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 102). Gemi Atık Takip Sistemi ile elektronik ortamda gemi atıklarının takibi sağlanmakta; Antalya ve Muğla’da ise Mavi Kart uygulaması sayesinde tekne ve yatlarla ait atıklar online izlenmektedir (2014 Seçim Beyannamesi: 102). Diğer yandan plansız kentleşme kaynaklı bir çevre sorunu olan hava kirliliği için de ısınma, trafik gibi alanlarda önlemler alınarak iyileştirmeler yapılmaya çalışılmaktadır. Ve ülkede anlık ölçüm sistemlerinin kurulmasıyla hava kirliliğinin ölçümü neticesinde hava kalitesinin de belirlenmesine olanak sağlanmaktadır (2014 Seçim Beyannamesi: 103).

2.2.4.4. Su

“Su hayatın ve medeniyetin kaynağıdır” şeklindeki tanımlamayla, AK Parti’nin su konusunda önemli projeler yürüttüğü belirtilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 104). İstatistiki olarak beyannamede yer alan bilgilere yer verilecek olursa: bu alanda 65 milyarlık yatırım gerçekleştirildiği, 20 milyon dekarlık alanın suya kavuştuğu, 76 adet içme suyu projesi ile 41 milyon kişiye içme suyu sağlandığı, Melen Projesi ile İstanbul’un içme suyu sorununun 2071 yılına dek; Gördes Barajı ve İsale Hattı ile de İzmir’in içme suyu sorununun 2040 yılına dek çözüme ulaştırıldığı, Konya Ovasına 414 milyon m³ su akıtacak mavi tünel hedefinin tamamlandığı, 987 adet taşkın koruma tesisi ile toprakların taşkınlardan korunmasının sağlandığı belirtilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 104-105).

2.2.4.5. Temiz Enerji Kaynakları

Çevrenin korunması amacı ön planda tutularak, enerji gereksiniminin yenilenebilir biçimde karşılanması gerekliliğine binaen yatırımlar yapılacağı beyannamede belirtilmiştir. Rüzgar enerjisine dayalı üretim, jeotermal enerji kaynaklı elektrik gücü, güneş enerjisi tarafından sağlanacak güç ile; ülkedeki yenilenebilir enerji kaynaklı üretimden daha fazla yararlanılacağı başlıca hedefler arasında yer almaktadır (2014 Seçim Beyannamesi: 107).¹⁴

2.2.4.6. Ormancılık

Beyannamede yer alan oranlara göre; 900 bin hektar ormanın ülkeye kazandırıldığı, korumaya alınan alanların 1500'lere kadar çıkarıldığı, ağaçlandırma çalışmalarının 500 bin hektara ulaştığı, 2003'ten 2014'e 3 milyar fidanın dikiminin gerçekleştiği, ilk kez başlatılan Şehir Ormanı projesi ile 127 adet Şehir Ormanı kurulduğu, kara ve köy yollarına 6 milyondan fazla fidan dikiminin gerçekleştiği, Bal Ormanı projesi kapsamında 175 adet orman kurulduğu beyannamede bahsedilenler arasında yer almaktadır (2014 Seçim Beyannamesi: 108-109). Ayrıca orman yangınlarında zarar görmüş alanlarda ağaçlandırmanın yapılmasından ve Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı gibi projelerin hayata geçirilmesinden bahsedilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi: 110).

2.2.4.7. Özel Çevre Koruma Bölgeleri ve Sit Alanları

Bu başlık altında; Tabiat Varlıkları Koruma Merkez Komisyonu ile Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu kurulduğu, Doğal Sit Alanına ait dosyaların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devrinin sağlandığı, Özel Çevre Koruma Bölgeleri ile tarihi ve kültürel anlamda araştırmaların yanı sıra biyolojik çeşitlilik anlamında da araştırmaların gerçekleştirildiğine yer verilmiştir (2014 Seçim Beyannamesi:136).

2.2.4.8. Çevreci Ulaşım

EGERAY ile 2011'de İzmir'in kent içi ulaşımında trafiğe çözüm olması amaçlı bir proje tamamlanmış; yine Gaziantep'te GAZİRAY, Ankara'da ise BAŞKENTRAY

---

¹⁴ “2003 yılından bugüne kadar kurulu gücü 3.000 MW olan 18 adet HES projesini devreye alarak, 2003 yılında 26 milyar kilovatsaat olan hidroelektrik enerji üretimini 77 milyar kilovatsaate yükselttik. Artık Türkiye’de kullanılmakta olan 4 ampulden birisi HES’lerin enerjisi ile aydınlanmaktadır” (2014 Seçim Beyannamesi: 108).

projeleri kent içi ulaşımında halkın rahat seyahat edebilmesi amaçlı sürdürülen projeler olarak beyannamede yer almıştır (2014 Seçim Beyannamesi: 140).

Çevreye zarar verdiği gerekçesi ön planda tutularak 1990 öncesindeki araçların trafikte yasaklanması ile 110 000'in üzerinde araç trafikten çekilmiş; Egzoz Gazı Emisyonlarının Kontrolü Yönetmeliği ile de motorlu kara araçlarının egzoz gaz ölçümlerinin yapılması kurala bağlanmıştır (2014 Seçim Beyannamesi: 141).

2.2.5. 2015 SEÇİM BEYANNAMESİ

Çevreye dolaylı bir biçimde vurgu yapan hususlar beyannamede kent estetiği göz önünde bulundurularak kentsel dönüşümün gerçekleştirileceğine dair açıklamalarla yerini almıştır (2015 Seçim Beyannamesi: 288). Altyapılı arsa geliştirme, tarihi ve kültürel değerlerle uyumlu dönüşüm projeleri sağlama, kentlerde kültürel kimliği güçlendirme adına projeler yürütme, çevreye duyarlı gelişmeler gerçekleştirebilmek adına AR-GE oluşturma AK Parti tarafından gerçekleştirilmesi muhtemel hedefler arasında yer almıştır (2015 Seçim Beyannamesi: 290).

Altyapı yatırımlarına önem verilerek, kentlerdeki yaşamın daha sağlıklı olmasını amaçlayan AK Parti, öncelikli olarak içme suyu kapsamında mali desteğin devamlılığından bahsetmiştir. İklim değişikliği ve su havzaları esas alınarak; özellikle su tasarrufunun sağlanması, kirliliğin önlenmesi, kuraklıkla baş edebilme açısından gelecekteki tedbirlerin alınmasına dair beyanlarda bulunulmuştur (2015 Seçim Beyannamesi: 296).

Yine 2016 senesinde Melen Projesinin tamamlanacağına, Gerede Projesi ile Ankara'nın içme suyu probleminin çözüme kavuşacağına, KKTC için Geçitköy Barajına ulaştırılacak suyla ihtiyacın giderileceğine dair hedeflenen projeler beyannamedeki yerini almıştır (2015 Seçim Beyannamesi: 296).

Öte yandan beyannamede kırsal kalkınma ile alakalı neler yapıldığına da değinilmiştir (2015 Seçim Beyannamesi: 302-303);

•*Türkiye için ilk defa ulusal kırsal kalkınma strateji belgelerinin (UKKS) hazırlanması,*

•*Türkiye için ilk defa Kırsal Kalkınma Planının (2010-2013) hazırlanması*

•*Köylerin yol ve içme suyu gibi temel altyapı ihtiyaçlarına yönelik 2005 yılında başlatılan KÖYDES Projesinin, zamanla küçük ölçekli sulama ve atık su işlerinin de kapsamıyla entegre bir altyapı programına dönüştürülmesi ve projeye 2005-2014 döneminde yaklaşık 9,2 milyar TL kaynak tahsis edilmesi.*

Bu kapsamda örnek teşkil eden maddeler olarak sıralanmaktadır.

2.2.5.1. Sürdürülebilir Çevre

Beynamede sürdürülebilir kalkınmanın bugünkü nesiller için eşitliği sağlamanın yanı sıra gelecek nesiller adına da adaleti sağlamanın gerekliliği belirtilmektedir. Çevreden de bu anlayışla gelecek nesiller adına sorumluluk duygusuyla hareketi sağlayacak bir emanet olarak bahsedilmiştir. Çevreye duyarlı, altyapı anlamında güçlü, kültürel notaları barındıran bir şehirleşme de bunların çıktısı olarak beynamede yer almıştır (2015 Seçim Beyannamesi: 277).

İlerleyen süreç için yapılması planlananlar ise Türkiye'nin bölgesel gelişmişlik farklarını azaltacak bir hedefle; kapsayıcı projelerin gerçekleşeceği sözünüyle başlar (2015 Seçim Beyannamesi: 281). Bu anlamda kentsel altyapı ve kentsel kültürün gelişiminin sağlanacağı, kentsel standartların ve kent imajının güçlenmesine katkı sağlanacağı, kentsel dönüşüm aşamalarının destekleneceği belirtilmiştir (2015: Seçim Beyannamesi 281). Şehir, medeniyetin yansıması olarak görüldüğü için inşa süreçlerinde medeniyete uygun bir potansiyelle gerçekleşecek düzenlemeler yapılacağına dikkat çekilmiştir. Günün sorumluluğunu taşımaktan ziyade, yarının sorumluluk bilinciyle hareket edileceğine dair garanti verilmiştir (2015 Seçim Beyannamesi: 283). Bu minvalde; şehirlerin yapılaşmasının dikeyden yataya bir dönüşüme uğrayacağına, tabiat ve kültür varlıklarının korunmasına öncelik tanınarak gelişim gösterileceğine dair bilgiler sunulmuştur. İnşa, imar ve yapılaşmada çevrenin geleceğe aktarılması gereken bir hazine olduğu zihinlerden çıkarılmayarak ilerleme kaydedileceğinin garantisi verilmiştir. Kentlerin de insan ve çevre dostu marka kentler haline geleceğine dair beklentilere yer verilmiştir (2015 Seçim Beyannamesi: 285- 286).

2.2.5.2. Çevrenin Korunması

AK Parti'nin çevrenin korunmasını ulusal ve uluslararası zorunluluk gözüyle görmekten ziyade; gelecek nesillere adil biçimde aktarabilmek adına bir vazife olarak gördüğü beynamede açıklanmıştır. Kalkınmanın nitelikli biçimde gerçekleşebilmesi ise devamlı çevre politikalarının varlığına bağlanmıştır (2015 Seçim Beyannamesi, 305-306).

Küresel ısınmaya sebep veren sera gazı emisyonu kontrolleri başta olmak üzere, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına, atık yönetiminin iyileştirilmesine, orman

alanlarının genişletilmesine, biyolojik çeşitliliğin korunmasına olanak sağlanarak çevre koşullarının iyileştirildiğinden bahsedilmektedir. Modern çevre teknolojileri ile arıtma sistemlerinin ilk olarak AK Parti tarafından sağlandığına dikkat çekilmektedir. Yine yeşil teknolojiler, yeşil işler gibi odak noktasının yeşil ile oluşturulduğu; yeşil büyümeye geçiş aşamasının başlatıldığı vurgulanmaktadır (2015 Seçim Beyannamesi, 306).

Ozon tabakasının incelmeye sebebiyet verecek maddelerin ithaline karşı önlemler alınmasıyla, ozon tabakasının incelmeye karşı mücadele içine girildiği ve bu anlamda Montreal Protokolü bağlamında da bununla mücadele eden en başarılı ülkeler arasına isim yazdırıldığından bahsedilmektedir. 2002 senesinde mevcut olan Çevre Koruma Bölgesi sayıları da 12'den 16'ya yükseltilmiştir. Temiz plaja sahip olmanın göstergesi konumundaki mavi bayraklı plaj sayısı ise 127'den 397'ye çıkarılmıştır. ÇED kapsamında bulunan süreçlerin elektronik biçimde izlemesini sağlayabilmek adına Çevrimiçi ÇED Süreci Yönetimi oluşturulmuştur (2015 Seçim Beyannamesi: 307).

Trakya'da baraj ve göl inşasını sağlayacak, dere ıslah çalışmalarını yürütecek, içme ve kullanma suyuna olan ihtiyacı 2050 senesine dek giderecek, atık arıtma sistemleri kuracak bir program olan Trakya Gelişim Projesi (TRAGEP) hazırlanmıştır (2015 Seçim Beyannamesi: 307).

2008-2012 yılları arasını kapsayan Ağaçlandırma Seferberliği ile 2 milyon hektardan fazla alanda ağaçlandırma faaliyetleri yürütülmüş ve Türkiye bu faaliyetle dünyada ilk üçe girme başarısını göstermiştir (2015 Seçim Beyannamesi: 308).

İlerleyen süreçte özellikle uluslararası anlamda çevre konularının dikkatle takip edileceğine, çevre koruma ve kullanma anlamında dengeli bir potansiyelle çalışan politikalar üretileceğine dair hedefler sunulmuştur. İstihdam yaratmada çevrenin öneminden hareketle yol alınacağı ve üretim-tüketimde sürdürülebilirliği sağlayabilmek adına çevre dostu kamu alımlarına dikkat edileceği de ileriye dönük diğer hedefler arasında gösterilmektedir. Çevresel sorunların artmasına yönelik özellikle iklim değişikliği anlamında hassasiyetle yükümlülük bilincinin sürdürüleceği, çevreci ulaşımın gereği olarak kentler başta olmak üzere- gürültü kirliliği de dahil- kirliliğin azaltılmasına dair uygulamaların sürdürüleceği, atıkların azaltılması ve geri kazandırılması da dahil olmak üzere çevreye verilen tahrip seviyesinin en aza

indirgeneceği, hidroelektrik santrallerin yapımında çevreye duyarlılığın üst safhada tutulacağı, suyun verimli kullanımının sağlanacağı, havzalarda su tasarrufu ve kuraklıkla mücadele yanında kirlilik önleme adına da yaptırımlar uygulanacağı belirtilmiştir (2015 Seçim Beyannamesi: 309-311).

2015 ila 2019 yılları arasında 1 milyardan fazla fidanın dikim hedefi ile birlikte, erozyonu azaltma adına da çalışmalar yürütüleceği belirtilmiştir. Aynı zamanda ormanlardan köylülerin daha fazla faydalanması için ceviz, badem, fıstık çamı gibi ağaçların dikimine öncelik verileceğinden bahsedilmiştir (2015 Seçim Beyannamesi: 312).

Tabiatın, tabiat değerlerinin ve biyolojik çeşitliliğin korunması; halkın bu konuda bilinçlenmesini sağlamak adına “Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu” çıkarılmıştır. Türkiye’deki biyolojik çeşitliliğin açığa çıkarılması adına 19 ilde belirlenen Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanterinin 2019 senesine dek 81 ilde yaygınlaşmasının amaçlandığı belirtilir. Hava kalitesinin takibi için belirlenen 6 ilde Temiz Hava Merkezleri yapılacağı belirtilmiş, korunan alanların yönetiminde iyileştirmelerin yanında eko turizm gibi gelir sağlayıcı projelere de yer verileceği, doğanın korunması adına da faaliyetlere destek olunacağı beyannamede yer almıştır (2015 Seçim Beyannamesi: 313).

2.3. ÇED

Çevresel Etki Değerlendirmesi olarak adlandırılan ÇED; belirli proje ve gelişmelerin çevre üzerindeki etkilerini ortaya koyan bir yapı olarak karar vericilerin karar alma süreçlerine etki eden bir sistem şeklinde tanımlanır (ÇED El Kitabı, 11). Hava, su, toprak gibi fiziki çevrenin yanı sıra biyolojik, insani, sosyal çevre bileşenlerinin de hesaba katıldığı bir alanda çevre kapsamlı bir biçimde bu süreçte ele alınır (ÇED El Kitabı, 59). ÇED’e ilişkin ilk yasal düzenleme, Ağustos 1987’de yürürlüğe giren Çevre Kanunu olmuş ve kanunun 10. Maddesinde şu şekilde yer almıştır (Serter, 2005: 13):

“Gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler bir Çevresel Etki Değerlendirme Raporu hazırlarlar. Bu raporda çevreye yapılabilecek tüm etkiler göz önünde bulundurularak çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve atıkların ne şekilde zararsız hale getirilebileceği ve bu hususta alınacak önlemler belirlenir.”

Takip eden süreçte 1993 yılında ÇED Yönetmeliği yürürlüğe girmiş; bunu 1997, 2002 ve 2003 senelerindeki güncellenmiş yönetmelik izlemiştir (Serter, 2005: 13).

ÇED süreci birçok ülkede uygulanmakla beraber, temelde değişim göstermeyen basamakları mevcuttur. Öncelikle eleme aşaması neticesinde ÇED raporuna gerek duyulan ve duyulmayan projelerin ayrıştırılması sağlanarak, bunların çevre için önem arz edip etmediği konusunda saptama yapılır (Serter, 2005: 6). Kapsamlaştırma aşamasıyla ÇED raporlarının kapsamı belirlenerek farklı projelerin yer alacağı çevre ile alakalı özelliklerin farklılıklarına göre rapor düzeni gerçekleştirilir (Serter, 2005:7). Son olarak izleme aşaması ile ÇED raporu içerisinde yer alan taahhütlerin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair denetim yapılır (Serter, 2005: 8).

Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü'nün görevleri 648 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile aşağıdaki maddeler halinde belirtilmiştir (<https://www.csb.gov.tr/gm/ced/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=ustmenu&Id=49>) ;

- a) Çevresel etki değerlendirme ve stratejik çevresel değerlendirme çalışmalarını yapmak ve bu konuda gerekli kararları almak, izlemek ve denetlemek.
- b) Çevre kirliliğini önleme ve çevre kalitesini iyileştirmeye yönelik her türlü faaliyet ve tesisi izlemek, gerekli tedbirleri almak ve aldirmek, denetlemek, çevre izni ve lisansı vermek.
- c) Çevre kirliliğine neden olan faaliyet ve tesislerin emisyon, deşarj ve atıklar ile arıtma ve bertaraf sistemlerini izlemek ve denetlemek.
- ç) Serbest bölgeler dâhil olmak üzere, ülke genelinde çevreye olumsuz etkileri olan atık ve kimyasallar ile hava kirliliği, gürültü, titreşim ve iyonlaştırıcı olmayan radyasyon ile ilgili faaliyetleri izlemek, yeraltı ve yerüstü sularına, denizlere ve toprağa olumsuz etkileri olan her türlü faaliyeti belirlemek, denetlemek, tehlikeli hallerde veya gerekli durumlarda faaliyetleri durdurmak.
- d) Temiz hava merkezlerinin kurulması ve yönetilmesiyle ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- e) Motorlu kara taşıtları egzoz emisyonlarının belirlenen standartlara uygunluğunu belirlemek, izlemek ve denetlemek.
- f) Alıcı ortamları izlemek, buna ilişkin altyapıyı oluşturmak, çevre kirliliği ile ilgili olarak ölçüm ve analiz ölçütlerini belirlemek uygulamak ve uygulanmasını sağlamak; çevreyle ilgili her türlü ölçüm, izleme, analiz ve kontroller yapacak laboratuvarlar kurmak, kurdurmak, bunların akreditasyon işlemlerini yapmak, yaptırmak; alıcı ortamlar konusunda ölçüm yapacak kuruluşları belirlemek. Her türlü atık bertaraf tesisine lisans vermek, bunları izlemek ve denetlemek.
- g) Bakanlığın görev alanına giren ürünlerin ilgili mevzuat ve teknik düzenlemelere uygunluğunu ve güvenilirliğini tespit etmek amacıyla denetim yapmak, yaptırmak, yetkili kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak.
- ğ) Çevre envanterini ve çevre durum raporlarını hazırlamak ve Avrupa Çevre Ajansı ile ilişkileri yürütmek.

h) Görev alanına giren faaliyetleri izlemek ve denetlemek, uluslararası çalışmalarını izlemek ve ulusal düzeyde uygulanmasını sağlamak.

ı) Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak.

2.4. 2001'den Günümüze Kalkınma Planlarında Çevre¹⁵

2.4.1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

2001 ila 2005 yılları arasındaki Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; ekonomik kalkınma ve refah sağlanırken çevresel değerlerin göz önünde tutulması gerekliliğine vurgu yapılır. Bu planla iklim değişikliği, içme suyu, katı atık benzeri konuların çözümünü sağlamak adına ihtisas komisyonlarına görevler yüklendiği belirtilmektedir. Sanayileşme anlamında ise çevreye dost uygulamalarla beraber, ÇED sürecinin etkin halde bulunması alınacak tedbirler arasında sayılmıştır. Ayrıca çevre sorunlarında uzlaşma kültürünün dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur (Çetin, 2012: 37).

Altyapı anlamında uluslararası düzeyde yatırımların gerçekleşmesi hedeflenmiş, kültürel ve turistik dokuya koruma sağlanacağı belirtilmiştir. Sanayi alanında atıkların geri dönüşümünü sağlama adına adımlara başvurulacağı ve çevreye zararlı etkilerinin giderileceğinden bahsedilmiştir (Sekizinci Kalkınma Planı, 2002: 170-171). Yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeye karşı korunması sağlanacak, akabinde gerçekleştirilecek arıtım işlemiyle suyun, tarım ve sanayide kullanılmasının önü açılacaktır. Ayrıca suyun kullanımının etkili olması, suyu koruma ve israfı engelleme adına eğitim programlarının görsel anlamda tanıtımına olanak sağlanacaktır (Sekizinci Kalkınma Planı, 2002: 175). Arazi ve Toprak Koruma Kanunu çıkartılarak, ülke genelini kapsayacak planlamaların ilk adımının atılmasının yanında, bu kanunun GAP ile birlikte yürütülmesi bağlamında da bir bütünlük arz etmesi hedefler arasındaki yerini almıştır (Sekizinci Kalkınma Planı, 2002: 186).

Çevre sorunlarını çözüme ulaştırabilmek adına Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanarak, toplumsal duyarlılığı artırmak hedeflenmiştir. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sav edilmesi neticesinde, çevresel manadaki risklerin en aza indirgenmesi hedef olarak belirlenmiştir. Ulusal Biyolojik Çeşitlilik

---

¹⁵ Türkiye'de planlı döneme geçildikten sonra bile çevre ile ilgili bir bölüme ancak III. Beş Yıllık Plan'da yer verilmiştir. Burada da sanayileşmenin çevreye tercih edildiği ifade edilmektedir. Bundan sonraki Beş Yıllık Planlarda çevre ile ilgili bölümlere yer verilmeye devam edilmiş ve onarımcı ve önleyici politikalar tavsiye edilmiştir (Güneş, 2015: 30).

Stratejisi ve Eylem Planı ile koruma altındaki alanlar için uygulamalar belirlenecek; Ulusal Çölleşme Eylem Planı ile de çölleşme ve erozyona karşı etkin olma sağlanacaktır. Sanayi politikaları belirlenirken çevreye duyarlılığın esas alınacağı ve çevre dostu uygulamalar geliştirileceği de diğer hedefler arasındaki yerini almıştır (Sekizinci Kalkınma Planı, 2002: 187-188). Ayrıca küresel iklim sisteminin korunabilmesi adına İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sürecine dahil olabilmek üzere çalışmalar yürütülmeye başlandığı belirtilmiştir (Solak ve Sürmeli, 2016: 27).

Bu Plânda, bir taraftan, yerleşme yapısında ölçek sorunu, yerel yönetim maliyesi, denetim sistemi, yerel yönetimlerde katılım yöntemleri ve demokratikleşme gereksinimi, dezavantajlı toplumsal kesimler, doğal çevrenin korunmasına yönelik sorunların tespiti konularına ağırlık verilmiş ve çözüm önerilmiş; diğer taraftan, kentleşmenin kent yoksulluğunu kır yoksulluğuna tercih edenlerin göçüyle gelişen bir süreç olduğu belirtilmiş, Türkiye kentlerinin temel karakteristiklerini yoksulluk, sefalet, kanun ve hukuk tanımazlık, günlük yaşamda kargaşai ulaşım ve altyapı yetersizlikleri, kirlilik, denetimsiz büyüme, kaçak yapılardan oluşan kent parçalarından oluşan kentler olarak sıralanmıştır. Şahin: 155 yusuf şahin kentleşme kitabı

2.4.2. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı

2007 ila 2013 yılları arasındaki Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise; AB'ye uyum kapsamında yedi yıllık bir plan hazırlandığı görülür. Sürdürülebilir kalkınmanın yeniden vurgulandığı bu planla, ellinin üzerinde ihtisas komisyonu kurulmuştur. Bu dönemde çevreyle alakalı konulara katılımın artırılması ve bu konulara dair bilgilere kolayca ulaşılması için çalışmalar yapılması hedeflenmiştir. "Kirlenen ve kullanan öder" ilkesinin tüm sektörlerce uygulanması; yatırım, üretim ve tüketim süreçleri boyunca öngörülmüştür. Diğer yandan sanayileşme ve kirlilik arasında denge sağlanması hedeflenmiş, çevre problemleri karşısında yerel yönetimlere yetkilendirme anlamında daha fazla sorumluluk yüklenmiştir (Çetin, 2012: 38- 39).

Nüfus artışının hızlı olması ve sanayileşme neticesinde doğal kaynakların kullanımında çevrenin korunması ön planda tutulduğundan, bu amaca karşı yeterince sorumluluk duymayan kurum ve kuruluşların belirsiz tutumlarının giderileceğinden hareketle uygulamaların etkinleştirilmesi ve bilgi akışının sağlanması üzerine hedefler belirtilmiştir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006: 28- 29). Doğal kaynakların adil kullanımına olanak sağlamak üzere çevre yönetim sistemlerinin oluşturulacağı, uluslararası yükümlülükler kapsamında sorumlulukların yerine getirileceği, çevresel altyapı anlamında yerel yönetimlere destek sağlamak adına mahalli idare birliklerinin kurulacağı, çevresel kalkınmaya yönelik izleme ve denetim raporlarının altyapısının

geliştirileceği, biyolojik çeşitliliğin korunması ve ekonomik değere sahip olabilmesi adına çalışmalar yürütüleceği, ekolojik potansiyel göz önünde bulundurularak turizm alanında koruma odaklı projeler geliştirileceği, Ulusal Eylem Planı hazırlanmasıyla tedbirlerin alınacağı, çevre dostu kaynak kullanımıyla sanayi alanında atıkların azalacağı ve verimli üretimin sağlanacağı, çevreyi koruma amaçlı altyapı tesislerinin oluşturulmasına gayret gösterileceği, çevre yatırımları ve çevresel altyapıların planlanması için yeni yöntemler geliştirileceği, çevre bilincini geliştirmek adınaysa eğitim ve kamuoyu bilgilendirmeleri sağlanacağı vurgulananlar arasında yer almaktadır (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006: 73-75).

Dokuzuncu Kalkınma Planı ile çevrenin korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmuş; çarpık kentleşme, AB doktrinleri çerçevesinde kent içi ulaşımda kapasite artırımına gidilmesi, ulaşımda yaşanan fazla yakıt tüketimi sorunlarına iyileştirme amaçları ışık tutulmuştur. 156-157 yusuf şahin.

2.4.3. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

“Yaşanabilir Mekânlar ve Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında çevre konusunda yapılabileceklerin listeye alındığı planlar; şehirlerdeki altyapı, barınma, çevre sorunları başta olmak üzere kentsel imaj ve markalaşma çabaları neticesinde şekillenmiştir. Yaşanabilir mekan kavramıyla, çevrenin korunması ve gelecek adına refah odaklı bir mekânsal gelişme sergilenmesi hedeflenmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 117-118). Yeşil büyüme modeli hedefiyle çıkılan yolda, çevreyle ilgili görev ve yetki belirsizliklerinin sonlandırılması, tüketim alışkanlıklarına çevre koruma bilincinin eklenmesi, çevre sorunlarında ortak sorumlulukların belirlenmesi gibi amaçlar ışığında ilerlenmesi hedeflenmiştir (Solak ve Sürmeli, 2016: 27-28).

Nüfusun başta metropoller ve büyükşehirler olmak üzere yoğunlaşma göstermesi ve göç yönünün özellikle İstanbul olması doğudan batıya yahut büyük şehirlere biçimindedir. Mevcut durumun değişebilmesi için; ülkenin orta ve doğu bölgelerini çekim merkezi haline getirecek düzenlemeleri kapsayan “Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı” belli illerde uygulamaya konmuştur (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 119).

GAP'ın uygulanmasında daha hızlı sonuç alabilmek amacıyla GAP Eylem Planı hazırlanmış, 2012 ila 2018 yıllarını kapsayacak biçimde yenilenmesi için de çalışma yürütülmesine olanak sağlanmıştır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 121).

Şehirleşme oranının artmasıyla beraber şehir bütünlüğü, estetiği ve kent kültürü anlamında çok boyutlu planlar oluşturulması elzem hale geldiği için öncelikle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na görev verilmiş, bunun yanı sıra büyükşehir belediyelerine il özelinde çevre düzeni planı hazırlama yükümlülüğü verilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 125-126).

Eskiyen ve yıpranan yapıların yanı sıra hızlı nüfus artışı neticesinde değişen mekân istekleri doğrultusunda değerini yitiren alanların dönüşümü ihtiyacı doğmuştur. 2012 senesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın bu görevde yetkili görülmesiyle dönüşüm sistemi başlatılmıştır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 127). Böylece afet riski taşıdığı belirlenen binalar başta olmak üzere, mekân ve yaşam kalitesini artıracak dönüşüm projelerinin geliştirilmesi için adımlar atılacağı belirtilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 128).

Altyapısal anlamda hızlı şehirleşme kaynaklı ihtiyaçların önüne geçilmesi amaçlı içme suyu arıtma, atık su arıtma gibi uygulamaların gerçekleştirildiği belirtilmiş; 2011 senesinde yetersiz içme suyunun öncelikli amaç olarak belirtildiği SUKAP da başlatılmıştır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 129).

Plan döneminde insan ve çevre sağlığı açısından atıkların etkilerinin azaltılması, güvenilir içme suyu sağlanması, çevre dostu ve sürdürülebilir bir altyapı oluşturulması, katı atık yönetiminin etkinleştirilerek geri kazanılması sonucu kullanımına özendirilmesi, kentsel altyapı sistemlerinin oluşturulması ve teknolojinin de işin içine katılarak bu anlamda kalitenin artırılması için hedefler belirtilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 130-131).

2005 senesinde pilot olarak başlatılan KÖYDES projesinin 2010 senesinde tarım amaçlı sulama ve 2011 senesinde atık su bileşenlerinin de eklenmesiyle entegre bir altyapı sistemine dönüşmüştür (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 134). Orman köyleri, milli parkların bulunduğu köylerin koruma altına alınması hedeflenmektedir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 136).

2.4.3.1. Çevrenin Korunması

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir yaklaşımla, çevre mevzuatı ve standartları geliştirilmiş, kurumsal ve teknik altyapı iyileştirilmiş ve çevre yönetiminin güçlendirilmesine yönelik projeler gerçekleştirilmiştir. İklim Değişikliği Strateji Belgesi ve Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı gibi temel strateji belgeleri hazırlanarak çevre politikasına ve uygulamaya yön veren çerçeve geliştirilmiştir. Böylece başta emisyonların kontrolü, korunan alanların genişletilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması olmak üzere çevre kirliliğinin önlenmesi, çevre kalitesinin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Küresel iklim değişikliğiyle mücadelede ulusal şartlar çerçevesinde alınan tedbirlerle 1990-2007 döneminde kümülatif olarak 1,4 milyar ton emisyon tasarrufu sağlanmıştır. 2010 yılı verilerine göre, Türkiye'nin yıllık sera gazı emisyonu 401,9 milyon ton karbondioksit eşdeğeri, kişi başına sera gazı emisyonları ise yıllık 5,51 ton karbondioksit eşdeğeridir. 2007-2012 döneminde havadaki kükürt dioksit miktarında yüzde 50, partikül madde miktarında ise yüzde 36 oranında azalma sağlanmıştır. Korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı, 2006 yılında yüzde 4,99 iken 2012 yılında yüzde 7,24'e yükselmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 136-137).

Bu gelişmeler ışığında çevre ve doğal kaynak yönetiminde planlama, izleme ve denetimin gerekliliği; çevresel yatırımlara ayrılan kaynakların etkin kullanımı, çevreye etki edebilecek plan ve projelerde tedbiri gerektirecek araçların aktifleştirilmesi, çevre dostu yöntem ve teknolojilere doğru eğilimin artırılması hedeflenenler arasındaki yerini almıştır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 137).

Çevrenin duyarlı ve bilinçli bir biçimde korunması ve kalitesinin artırılmasına yapılan vurgu yanında; sanayi, tarım, ulaştırma, şehirleşme gibi alanlarda çevre dostu bir yaklaşım sergileneceği ve yeşil büyümeye imkan sağlanacağı belirtilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 137).

Çevre yönetimine dair eksiklik varsa bu alana özgü denetim mekanizmaları güçlendirilmesi ve özel sektör, yerel yönetimlerin etkisinin artırılması hedeflenmektedir. Şehirlerde sürdürülebilirlik yaklaşımına paralel; atık ve emisyon azaltma, su ve kaynakların verimli kullanımı, geri dönüşüm, görüntü ve gürültü kirliliğinin engellenmesi, çevre dostu malzeme kullanımı gibi uygulamalarla çevre duyarlılığının artırılması hedeflenmiştir. Yenilenebilir enerji kullanımı, eko-verimlilik gibi çevre dostu uygulamalara destek sağlama yanında çevreyle dost yeni projelerin geliştirilmesine de katkı sağlanacağı belirtilmiştir. Doğal kaynakların ve ekosistemle ilgili hizmetlerin değerine uygun politika geliştirilmesi, doğayı koruma başta olmak üzere çevre bilincini artırmaya yönelik adımların sıklaştırılacağı, biyolojik çeşitliliğin tespiti ve korunması

hakkında gelişme göstermek, iklim değişikliği ile ilgili konulara hakimiyet sağlamak, çevreye duyarlı yeni iş imkanlarına olanak sağlamak (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 137-138).

Toprak ve su kaynaklarının etkin biçimde kullanımının yanında, korunması da göz önünde bulundurularak su tasarrufuna imkan tanıyan modern sulama sistemlerinin yaygınlaştırılmasına imkan sağlanmış, bununla birlikte orman varlıklarının da geliştirilmesi için ağaçlandırma ve erozyon kontrolü sağlanmaya başlanmıştır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 138). Yer altı ve yer üstü su miktarının ve kalitesinin belirlenmesi, bilgi sistemlerinin oluşturulması, korunması ve kirliliğinin önlenmesi sağlanacak; ihtiyaçlar yönünde sürdürülebilir bir biçimde kullanımına olanak tanınacaktır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 139).

2.5. AK Parti ve Yaşanabilir Şehir Algısı

Medeniyetlerin aynası biçiminde tanımlanan şehirlerin günümüz cadde, sokak ve mahallelerinin Selçuklu ve Osmanlı bakiyesi üzerine kurgulandığı; medeniyetin ise bu minvalde şekillendiği belirtilmiştir. Son dönem için aynı hususun geçerli olmadığına, tarihi mirasın reddi yanında şehirlere ve değerlere yönelik tahribatın mevcut olduğuna dikkat çekilmiştir (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 7). AK Parti misyon olarak bu tahribatın önlenmesi ve şehirlerdeki değerlerin yeniden canlandırılması yönündeki gayretini dillendirmiştir. Bu doğrultuda yüz yıllık bir tahribata maruz kalmış coğrafyada geçmişle alakalı düzenlemeler yaparken gelecek ile alakalı da tedbirler alınacağına garantisini verilmiş; insanla, medeniyete ait değer ve izlerle birlikte bunun gerçekleşeceği de vurgulanmıştır (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 8). Bu hususlar üzerine gerçekleşen ve gerçekleşmesi beklenen alanlardaki çabalar şu biçimde özetlenmiştir;

-Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi ile bölgesel gelişme alanındaki politika ve öncelikler belirlenmiş; KOP, DAP ve DOKAP'ın ilerleme kaydettiği belirtilmiş, 26 bölgede kalkınma ajansları kurularak bölgesel yönetim platformu oluşturulmuştur (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 9-10).

-Mekân planlamasında yarımı inşa ve imar etmenin yanında, insanı şehrin odağı ve şehirleri de insan için kaliteli birer yaşam merkezi haline getirmek prensip olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede; 2005 senesinde büyükşehir belediyelerine il çevre düzeni

planı yapma yetisi tanınmış, 2011 senesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuş, 2012 senesindeki düzenlemeyle beraber büyükşehir belediye sayısı 30'a yükseltilmiş, arazi parçalanması önlenerek toplulaştırma çalışmalarına hız kazandırılmıştır (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 12-13).

-Öncelikli hedef olarak dikey değil yatay bir yapılaşma sağlanması, akabinde sürdürülebilir kalkınma hedefine ek tabiat ve çevrenin gelecek nesiller adına korunması gerekli bir alan olduğu için imar ve yapılaşmanın bu hususlarda gerçekleşmesine imkân tanınacağı belirtilir. Öte yandan insan ve çevre dostu, estetik izlenimleri ön planda marka şehirler yaratma gayesi öne çıkar (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 13).

-Kentsel dönüşüm projelerinin öncelikli amacı tarihi ve kültürel değerlere yatkın, o kentin tarihi kimliğini ortaya çıkarmayı amaçlayan, tarihi şehirlerin canlandırılması odaklı, taşınmaz kültür varlıklarının onarımı ve restorasyonu üzere karar kılınmış, afet ve risklere karşı tedbirlerle donatılmış bir sistem gerçekleşeceğine dair amaçlar sunulmuştur (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 15).

-Bu anlamda öncelikli olarak 2003 ila 2014 yılları arasında yapımı gerçekleşen içme suyu projeleriyle 40 milyondan fazla kişiye içme suyu temini sağlandığı, katı atık planının tamamlandığı, Ulusal Geri Dönüşüm Stratejisinin uygulamaya konduğu, kanalizasyon şebekeleri ve atık su arıtma tesislerine dair çalışmaların yürütüldüğü, içme suyu ve kanalizasyon projeleri için kaynak sağlaması adına SUKAP'ın başlatıldığı belirtilmiştir (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 17-18).

-Temel altyapısal ihtiyaçların köylerde karşılanmasına yönelik başlatılan KÖYDES Projesi ve nüfus alanında bir sınırlamaya tabi tutularak oluşturulan belediyelerin altyapısal sorunlarının giderilmesine imkân tanıyan BELDES projesi bu alanda hayata geçen en önemli iki başlıktır. Yapılması planlanan kırsal kalkınma hedeflerinden diğeri ise doğal ve kültürel anlamda potansiyel sahibi kırsal alanlarda turizm altyapısının geliştirilmesi biçiminde yer almıştır (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 25).

2.5.1.Çevrenin Korunması

Çevrenin korunması, yalnızca ulusal ve uluslararası bir sorumluluktan ziyade nesiller arasında hakkaniyet ölçülerini korumak adına zorunluluk arz eden bir zemine

oturtulmuş ve çevresel sorunlar karşısında hassasiyet yanında iklim değişikliği gibi pek çok alanda da sorumluluk bilinciyle hareket edilmesi öngörülmüştür. Atılan adımlar ise şu şekilde sıralanmıştır (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 26-27);

Küresel iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında 2004 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine ve 2009 yılında Kyoto Protokolüne taraf olunması.

Hava kirliliğini izlemek üzere kurulan hava kalitesi ölçüm istasyonlarının sayısının 54'ten 175'e çıkarılması.

Türkiye'de üretimi yasak olan ozon tabakasını incelten maddelerin ithalatına yönelik çok sıkı kota önlemlerinin uygulanması.

Temiz denizlerin bir göstergesi olan mavi bayrağa sahip plaj sayısının 2002 yılında 127 iken 2014 yılında 397'ye çıkarılması.

Çevrimiçi ÇED Süreci Yönetimi sistemi oluşturularak ÇED Süreci içerisinde yer alan tüm süreçlerin elektronik sistem üzerinden gerçekleştirilmesini sağlayarak zaman kaybının azaltılması.

Türkiye'nin, orman varlığını arttıran nadir ülkelerden birisi haline getirilmesi, Ağaçlandırma Seferberliği kapsamında 5 yılda 2 milyon 430 bin hektar alanda ağaçlandırma çalışması yürütülmesi

Kamuoyunda 2/B olarak bilinen orman vasfını yitirmiş arazilerin değerlendirilmesi ve satışı konusunda yapılan düzenleme ile 40 yıldır çözülemeyen ve vatandaş ile devleti karşı karşıya getiren meselenin çözülmesi.

Korunan alanların artırılarak. 2002 yılında 952 olan korunan alan sayısını 2013 yılında 1.760'a, korunan alan miktarının ise 3,4 milyon hektardan 6,3 milyon hektara çıkartılması. 12 yıl içinde Milli Park sayısının 33'ten 40'a, Tabiat Parkı sayısının ise 17'den 192'ye çıkartılması.

Yapılması hedeflenenler arasında iklim değişikliği başta olmak üzere çevresel sorunlara karşı hassas davranmak, gürültü kirliliği de dahil edilerek çevre kirliliğinin azaltılmasına olanak sağlamak, sera gazı emisyonlarına yönelik çalışmalarda bulunularak takip sistemi oluşturmak, hidroelektrik santrallere ilişkin olarak çevre duyarlılığını üst seviyelere taşımak, “5 bin köye 5 bin orman” projesi ile ağaçlandırma anlamında ilerleme kaydedileceği belirtilmiştir (Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre, 2015: 28-29).

2.6. Geçmişten Bugüne AK Parti'de Çevre Düzenlemeleri

Kurulduğu 1984'ten 2002 senesine dek 43 bin civarında konut inşasını sağlayan Toplu Konut İdaresi'nin son on iki senelik süreçte bunun on beş katına tekabül, 632 bin konutun inşasını gerçekleştirdiği belirtilir. Kentsel dönüşüm kapsamındaysa 229 bölgede çalışmalara başlanmış ve afete uğrayan alanlarda zararların giderilmesi adına çalışmalar yürütülmüştür. Çevre düzenlemeleri kapsamında yaklaşık 47 milyon metrekare yeşil

alan düzenlemesi ve 17 milyon ağaç dikimi ile çalı peyzajı yapıldığı belirtilir (Sessiz Devrim, 2015: 146-147).

Mevcut kaygıları dolayısıyla yaşadıkları alandan göç etmek zorunda kalanların, gönüllü biçimde köylerine dönüşünü destekleyen, ihtiyaç duyulan ekonomik ve sosyal alanların oluşumunu sağlayan bu proje ile Doğu ve Güneydoğu bölgelerini kapsayan on dört il ön plandadır. Bu alanda geri dönülen köylerde tarım, hayvancılık, el sanatları gibi çalışmalarla köylerde hayatın yeniden başlatılması amaçlanmıştır (Sessiz Devrim, 2015: 163).

Çevre ve şehir bilincine dair var olan duyarlılık, doğanın ve çevrenin korunması ile gelecek nesillere aktarılması bakımından bir borç olarak algılandığı için ülkenin mekân bilincine ve devletin sorumluluğuna önemli bir konu düşer (Yeni Türkiye Sözleşmesi 2023, 2015: 36-37). Kadim şehir kültürüne sahip olma açısından, bu kültürün korunarak insan odaklı biçimde sürekliliğini sağlamak diğer amaçlardan biri olarak karşımıza çıkar (Yeni Türkiye Sözleşmesi 2023, 2015: 37). Bu kültürün korunarak sosyal dokunun sağlamaştırılmasıyla yeni Türkiye yolunda ilerleneceği anlatılmıştır (Yeni Türkiye Sözleşmesi 2023, 2015: 39).

2.7.Hükümet Programlarında Çevre Algısı

2.7.1.58. Hükümet Programı

Abdullah Gül liderliğindeki programda çevreye; “Çevrenin bir değer ve maliyet unsuru olduğu dikkate alınarak, enerji dönüşüm işlemleri sırasında ortaya çıkan kirleticiler titizlikle kontrol edilecek ve çevrenin korunması amacıyla, temiz enerji kaynakları ve dönüşüm teknolojilerinden yararlanılacaktır” ifadesiyle vurgu yapıldığı görülür. Çevreye tahribatın mümkün olduğunca düşük seviyede tutulacağı bir ulaşım altyapısının oluşturulması gayreti yanında çevre hakkının etkin biçimde sağlanacağı ve diğer hükümet programlarından ayrılan bir husus olarak dikkat çeken, maden üretiminde çevreye zararın en aza indirgenmesi konusu anılması mühim diğer ifadeler arasındadır (Solak ve Sürmeli, 2016: 36).

2.7.2.59. Hükümet Programı

Çevrenin sermaye stoku olarak ele alınması gereken hava, ısı, su, mineral ve diğerleri tüm ekonomik birimlerin faaliyetlerinin yapı ve kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu konuda duyarlılık arttırılacak ve söz konusu stokta değişim gereken çevresel yapıda kötüye gidiş, gürültü, kirlenme ve değişim maliyetlerini

belirlemek amacıyla sosyal refah ağırlıklı gelişim, yaklaşım gerçekleştirilecektir. Bu çerçevede ekonomik birimlere sosyal sorumluluk yaklaşımı benimsetilecektir.

Biçimindeki ifadeyle Erdoğan Hükümeti Programındaki yerini almıştır.

Çevreci nükleer enerji kaynaklarının devreye girmesi, ormancılığın gelişmesi, çevrenin korunmasını amaç edinen politikalar hedeflenmiş; 1991 senesinde kurulmuş olan Çevre Bakanlığı da 2003 senesinde Orman Bakanlığı ile birleştirilmiştir. Amaç bakanlık sayısında var olan fazlalığın sebep olacağı yavaşlamayı engellemek, çevreyle ilgili hizmet ve verimliliklerde üst seviyeleri hedeflemek olarak açıklanmıştır (Solak ve Sürmeli, 2016: 36).

2.7.3.60. Hükümet Programı

II. Erdoğan Hükümeti döneminde planlanan program neticesinde çevre adına biyolojik çeşitliliği koruma, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlama, su kaynaklarının verimliliği, atık tesislerinde artış, geri dönüşüme önem, ağaçlandırma faaliyetleri gibi alanlardaki hedeflerden bahsedilmiştir. Yenilenebilir kaynak ve nükleer santrallerin kurulması çalışmalarının hız kazanacağı, hidroelektrik ve termik santral projelerinin hayata geçirileceği, çevreyi korumaya katkı sağlaması adına pek çok projenin mevcudiyetinden bahsedilmiştir (Solak ve Sürmeli, 2016: 37).

2.7.4.61. Hükümet Programı

Programda madencilik, jeotermal potansiyeli geliştirme yönelimli hedeflerin bulunduğu; orman vasfını kaybeden alanlarda gerçekleştirilecek düzenlemelerle kullanıma açılması muhtemel alanların fayda ilkesi gözetilerek düzenlemeye tabi olacağına değinilmiştir. Çevre Şehircilik Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı'nın eş güdüm içinde çalışmalar yürüteceğine, Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesinin hayata geçtiğine, çevre politikalarında uluslararası izlenimlerle hareket edildiğine, geri dönüşümde ve çevresel sorunlarda hükümet sorumluluğunda çalışmalar sergilendiğine yer verilmiştir (Solak ve Sürmeli, 2016: 37).

2.7.5.62. Hükümet Programı

Ahmet Davutoğlu nezdinde kurulan 62. Hükümet Programında çevrenin gelecek kuşaklar adına bir emanet olarak görüldüğü; bu ilke doğrultusunda ise yüzde doksan yedilik bir oranla ülke bütününe çevre düzeni planlarının tamamlandığına, çevreye duyarlı projeler kapsamında kentsel dönüşüm, ağaçlandırma ve orman vasfını kaybetmiş arazilerin dönüşümünün sağlandığına değinilmiştir. Yenilenebilir enerji,

enerji verimliliği, içme suyu ve atık yönetimi konularında çalışmalar, alt yapı hizmetlerinin kalitesinin artırılması, biyolojik çeşitlilik konusunda artış sağlama, yeşil teknoloji hedefli yeşil bir büyüme gayesi, çevre dostu tüketim anlayışı içinde çevresel tüketimin sağlanacağı vurgulanmıştır (Solak ve Sürmeli, 2016: 38).

2.7.6. 64. Hükümet Programı

İnsanı merkeze alan, kapsayıcı bir kalkınma anlayışına temel teşkil eden AK Parti; ülke geneline ulaşma ve 2023 hedefinden daha ileriye götürebileceği çevresel politikaları “Yaşanabilir Şehirler ve Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında toplamıştır. Yine gelecek nesillere emanet algısıyla çevreye dair çalışmalar yürütülmüş, çevreye duyarlılığın üst safhada olacağı politikalar geliştirmek hedef olarak açıklanmıştır (64. Hükümet Programı, 2015: 121).

Metropollerde küresel anlamda rekabet edilebilirliği artıracak, hizmet kalitesi bakımından gerekli teknolojik yatırımları sağlayacak, altyapısal ve kültürel anlamda gelişmeye imkân tanıyacak hizmetlerin gerçekleştirileceği belirtilmiş; dönüşümü sağlayacak, kentsel imajı güçlendirecek projelerin hayata geçirileceğine dair vurgular yapılmıştır (64. Hükümet Programı, 2015: 122).

Mekân Planlaması; bugüne odaklı kentler inşa ve imar etmenin temel prensip olarak açıklanmasının yanı sıra yarının şehirlerinin temellerini atmak amaçlı kaliteli birer yaşam merkezi konumuna erdirmek açıklanmıştır. Yatay bir yapılaşmanın gerçekleşeceği belirtilirken, tabiat ve kültürle eklemlenmiş kentler yaratılacağı vurgulanmıştır. Hedeflenenler arasında çevreye dost, estetik, marka şehirler yaratmak mevcutken; kentle ilgili düzenlemelerin özel ilgi gerektiren konulara yönelik yeniden planlamaya tabii tutulacağı da söylenir (64. Hükümet Programı, 2015: 124).

Kentsel Dönüşüm ve Konut; kültür, tarihi miras, turizm gibi alanlarda kalkınmaya hız verecek özelliklerin estetik ile harmanlanarak şehre yeni bir kimlik kazandırma hedeflenmiş bu minvalde tarihi dokuya sahip şehir merkezlerinin canlandırılmasına öncelik verilerek, afet riski bulunan bölgelere koruma tedbirleri alınacağına yer verilmiştir. Kentsel dönüşümde yeşil bina ve yerleşmenin teşvikiyle çevreye duyarlılığın sağlandığı bir sistem oluşturmaya gayret edilmiştir (64. Hükümet Programı, 2015: 125- 126).

Kırsal Kalkınma; yöresel mimari dokunun korunması göz önünde bulundurularak iskân politikalarının uygulanması ve yenilenebilir enerji yatırımlarının destek kapsamında sayılması gibi hedeflere yer verilmiştir (64. Hükümet Programı, 2015: 129- 130).

Çevrenin Korunması; uygulanması hedeflenen politika ve kurallarda temel alınacak hususlar arasında önceliği ele alan çevre hususunda uluslararası ilerlemeleri yakından gözlemlene, çevreyi koruma ve kollama anlamında duyarlılık gösterme vardır. Yanı sıra gelecek nesiller için hakkaniyetli davranma adına elzem görülen çevrenin korunması hususu, her açıdan sorumluluk bilinciyle yaklaşılması gerekli bir konu olarak belirtilmiştir. Başta iklim değişikliği olmak üzere çevresel sorunlar ve afet risklerine karşı hazır olmak en önemli yükümlülükler arasında sayılmıştır (64. Hükümet Programı, 2015: 130). Çevre haklarına saygı, çevre kirliliği ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik uygulamalarda bulunma, çevreci ulaşım önem – sera gazı emisyonlarına yönelik takip sistemi oluşturma ve toplu taşıma konusunda bilinçlendirmeye yönelik elektrikli demiryolu hatlarında artış sağlama-, şehirlerde kişi başına düşmesi gereken yeşil alan şartının 10 metrekareden 15 metrekareye çıkmasını sağlama, HES’ e dair çevre duyarlılığını en üst safhaya yayma, Bütüncül Su Kaynakları Yönetimi Modeline geçiş sağlanarak yer altı ve yer üstü su kaynaklarının kirlenmesini önleme ve koruma sağlama hedeflenmiştir, su kaynaklarının kalitesini korumak amaçlı gerekli standart ve tedbirleri alma amaç edinilmiştir (64. Hükümet Programı, 2015: 131-132).

Ormancılıkta bir milyardan fazla fidanı toprağa katmak ve baraj ile göletlerin çevresinde ağaçlandırmanın sağlanması hedeflenmiştir. Erozyon sonucu taşınan toprağı en aza indirmek de hedeflenenler arasındadır. Tabiatın ve biyolojik çeşitliliğın korunması, halkın tabiatla ilgili bilinçlendirilip korumasına katkı sağlama hedeflenmiştir (64. Hükümet Programı, 2015: 133).

2.7.7. 65. Hükümet Programı

Gelecek nesillere karşı sorumlu olunan çevre konusuna, dünyada artan nüfusun şehirlerde yaşaması da eklenerek şehirlerin yaşanabilirliğini kültürel ve alt yapısal anlamda çevreye uyumlu biçimde sağlamak hedeflenmektedir. Bölgesel gelişmişlik farklarının en aza indirildiği, geri kalmış bölgeler başta olmak kaydıyla yerel

potansiyeli yükseltmek temel politikalar arasında sayılmıştır. Metropollerin küresel manada rekabet gücünü artıracak, kentsel altyapı ve kentsel kültür gibi alanlarda iyileşme sağlayacak, gelir düzeyi düşük seyreden şehirlerde kalkınma odaklı çalışmalar yürütülecek, kentsel imajın yenilenmesi ve kentsel standartların yükseltilmesine olanak tanınacak, kentlerdeki dönüşüm sürecine destekle birlikte hizmetlere erişime kolaylık sağlanacağı belirtilmiştir (65. Hükümet Programı, 2016: 103-104).

Mekân planlamasının temel teşkil ettiği nokta olarak şehirlerin huzur, güven ve mutlu insanlardan oluşan bir nüfusla yaşama prensibi olduğu vurgulanmıştır. İlk olarak tarihi kentler olmak üzere tüm kentlerde dikey yapılaşmanın ikamesi olarak yatay bir yapılaşma izleneceği belirtilmiş; kentlerin planlı bir yapıya kavuşabilmesi adına ise ileri teknik ve teknolojik gelişmeler seyredilecektir (65. Hükümet Programı, 2016: 105).

65. Hükümet Programında Kentsel Dönüşüme yönelik esaslar; göç, gecekondulaşma, kaynak yetersizliği gibi sorunların ortadan kaldırılmasıyla şehirlerin markalaşması ve yaşanabilir olması, estetik özellikler yönünden kentlerin dönüşümüne olanak sağlama, tarihi şehirleri canlandırma adına olanaklar geliştirme, Küçük Sanayi Sitelerinin kent merkezinde bulunanlarını taşıma ve iyileştirme, çevreye duyarlı ve yeşile odaklı çözümler geliştirme biçiminde belirtilmiştir(65. Hükümet Programı, 2016: 106-107).

Altyapısal anlamda hizmet kalitesinin artırılması hedefiyle mali yeterliliğe imkân sağlama, su ihtiyacına yönelik baraj inşasını sağlama, katı atık yönetimi konusunda büyükşehirlerde uygulama geliştirme, Katı Atık Programı (KAP) çerçevesinde yerel yönetimlerin katı atıkların toplanma, taşınma, geri kazanım basamaklarının destekleneceği bildirilmiştir (65. Hükümet Programı, 2016: 108-109).

Kırsalın kentleri besleyen, üzerinde yaşanan coğrafyayı ve çevreyi değerli kılan alanlar olarak görüldüğü vurgulanırken; ileriki dönemde kırsala ait politikaların şekillenmesinde idari yapıdaki değişimlerin etkisini hissetmeyecek politikalar izleneceği belirtilmiş, köy bazlı yatırımlara doğal alanları artırma ve kırsal turizmi canlandırma gibi hedefler de koyularak açıklamalar getirilmiştir (65. Hükümet Programı, 2016: 111).

Çevrenin korunması adına ise insan etkisiyle doğal kaynaklar üzerinde gerçekleşen tahribat göz önüne alınırken, çevre sorunlarına ulusal ve uluslararası hassasiyetle birlikte sorumluluk bilinciyle yaklaşılacağı belirtilmiştir. İnsani hayat

alanlarını korumak, çevreci ulaşımınla beraber kirliliğe çözüm yaratmak, olası ihlalleri engellemek adına takip sistemleri kurmak, yeşil alanların sayısında artış gerçekleştirmek, su kaynaklarında koruma sağlamak adına atık su ve su yönetim sistemlerine dair projeler üretmek, kuraklıkla ilgili tedbirler almak, su kalitesindeki kaliteyi artırmak ve korumak, ağaçlandırmada hedeflenen rakamlara ulaşmak, biyoçeşitlilik konusunda koruma sağlamak, eko turizm gibi faaliyetlere destek sağlayıp gelişmede itici rol oynamak gibi arzulanan planlara yer verilmiştir (65. Hükümet Programı, 2016: 112-114).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE ÇEVRE DÜZENLEMELERİ

Çevre sorunları küresel boyutta olduğu için çözümüne de ulus ötesi anlamda çare aranmaktadır. (Tuncay, 2006: 3). 1970'lerden başlayarak çevreye verilen önemin artması ile çevre eylem planı hazırlanması hedeflenmiş, netice olarak ise Birinci ve İkinci Beş Yıllık Çevre Eylem Programları hazırlanmış, on bir adet çevre ilkesinden meydana gelen bu programlar da birliğin çevre politikalarının sacayaklarını oluşturmuştur (Ulukent, 2010: 34).

- 1) *Kirli bir çevrenin temizlenmesi yerine, kirliliği önleyecek politikalar tercih edilmelidir.*
- 2) *Karar alma sürecinin ön aşamalarında çevresel etkilerin göz önünde bulundurulması gereklidir.*
- 3) *Ekolojik denge korunmalıdır.*
- 4) *Bilimsel çalışmalar geliştirilmelidir.*
- 5) *Kirleten öder ilkesi uygulanmalıdır.*
- 6) *Bir ülkenin etkinlikleri nedeni ile başka bir ülkenin çevre kalitesinde bozulmalara yol açmamalıdır.*
- 7) *Üye ülkelerin çevre politikaları, gelişmekte olan ülkelerin çevre politikalarına zarar vermemelidir.*
- 8) *Uluslararası ve dünya ölçeğinde çevre koruma çalışmaları desteklenmelidir.*
- 9) *Çevre eğitimi zorunlu hale getirilmelidir.*
- 10) *Çevre koruma sınırlarının en iyi şekilde saptanması gerekir.*
- 11) *Ulusal çevre önlemleri Birliğin diğer üyelerinin çevre önlemleri ile uyumlu olmalıdır.*

Türkiye çevre konusunu 1970'lerden itibaren yasal bir zemine oturtmuş, önceden sağlıklı beraber anılan çevre 1982 Anayasası ile ayrı bir argümana bürünmüştür¹⁶. Çevre Yasası'nın kabulü (1983) ile çevrenin korunması ve iyileştirilmesi amaçlı ilkeler yasal bir zemine kavuşmuştur (Tuncay, 2006: 4).

---

¹⁶ **MADDE 56.** – Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

3.1.AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇEVRE POLİTİKASI

Avrupa Tek Senedi neticesinde çevreyle ilgili yetki kazanılmasının ardından, ilgili hükümler kurucu anlaşmalara eklenmiş, böylelikle çevre mevzuatı olarak kabul görmesi sağlanmıştır. Çevre politikasında çevrenin korunması, insan sağlığının ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı anlamında üç temel hedefin de ortaya konduğu görülür. İklim değişikliği, doğa ve biyoçeşitlilik, çevre ve sağlık, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve çöp yönetimi olmak üzere dört alanda politika geliştirmek ise hedeflenenler arasındadır(Tuncay, 2006: 4-6).

AB çevre politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasını yönetecek yapılanmaların başında Çevre Genel Müdürlüğü gelir. Temel olarak çevre ile alakalı yasal düzenlemeler ve uygulanmaların sağlayacağı tedbirler almak kurumun yükümlülüğüne bırakılmıştır. Diğer yandan 1990 senesinde kurulan, kamuoyuna çevre hususunda güvenli ve karşılaştırılabilir veri sunmakla yükümlü Avrupa Çevre Ajansı; hava kirliliği, su kalitesi, toprak, doğal kaynaklar, atık yönetimi, kıyı ve deniz çevresi gibi alanlarda çalışmalar yürütür (Ulukent, 2010: 56-57).

AB çevre mevzuatı kapsamına; karar alma ve uygulama safhalarını yönetebilmek adına yatay mevzuat, yakıt tüketiminde azalışı sağlamak ve temiz otomobil üretimine imkan tanımak adına hava kalitesi yönetimi, yeniden kullanım ve kazanımı sağlayabilmek adına atık yönetimi, içme veya kullanma suyu biçiminde tasvir edilen kaynakların kullanımında kirliliği yok etmek amaçlı su kalitesi ve atık su yönetimi, doğanın korunması, endüstriyel kirlilik kontrolü ve risk yönetimi, kimyasallar ve genetik yapıları değiştirilmiş organizmalar, gürültü kontrolü yönetimi, nükleer güvenlik ve radyasyon korunması yönetimi biçimindeki maddeler dahil edilebilir (Tuncay, 2006: 6-9).

AB, çevre politikalarını belli ilkelere bağlamıştır. Bunlar (Çokgezen, 2007: 102-103) ;

Bütünleyicilik İlkesi; çevre korumasının diğer politikalara da eklemlenmesini amaçlar.

Yüksek Seviyede Koruma İlkesi; topluluktaki tüm kurumlar hareket noktasını çevre politikalarını göz önünde bulundurarak oluşturur.

İhtiyat İlkesi; kararın alınmasından önce, karar neticesinde doğması muhtemel etkilerin çevreye zararı gerçekleşmeden tedbir alınmasıdır.

Önleme İlkesi; zarara mahal vermeden önlemleri sağlamlaştırmayı hedef edinir.

Kaynakta Önleme İlkesi; daha çok su ve atık konusunda uygulamaya konan bu ilke doğrultusunda amaç atıkların üretim yerine en yakın alanda yok edilmesi üzerine çalışmalar gerçekleştirmeyi kapsar.

Kirlüten Öder İlkesi; çevre kirliliğine sebebiyet verenlerden, kirliliğin önlemesi adına mücadele etme gerekliliği beklenir.

3.2. MÜZAKERELER KAPSAMINDA AB VE ÇEVRE POLİTİKALARI

AB ile Türkiye'nin yürütmesi muhtemel müzakere esasları, 3 Ekim 2005 tarihine atfedilen "Müzakere Çerçeve Belgesi" nin kabulüyle başlamıştır. 2004 yılında Brüksel merkezli oluşturulan bu kararlar üye ülke reaksiyonlarına göre değişim göstermiştir. Belgede çevrenin korunması esasına duyulan yüksek inanç temelde yerini alırken, Türkiye'den yalnızca çevre faaliyetlerini değil eş anda iktisadi alanda da çevreye etkisi dokunan odakların değerlendirilmesi hedefinin gerçekleşmesi beklenmektedir (Yıldırım ve Budak, 2010: 175).

2005 Genişleme Stratejisi Belgesi'nde ele alınan konular arasında çevreye de yer verilmiş, Türkiye'nin çevre alanındaki ilerlemesi yetersiz görülmüştür. AB'nin bu alandaki beklentisi, yüksek düzeyli ve bütünleştirilmiş bir çevre politikasının uygulanmasıdır. 2007 Katılım Ortaklığı Belgesi ile yine Türkiye'nin çevre alanında öncelikli programları belirtilmiştir (Yıldırım ve Budak, 2010: 178- 179);

Çevre konusunda kısa vadeli öncelikler olarak aşağıdaki tespitler yapılmış ve öneriler getirilmiştir;

- *Müktesebatın kademeli olarak iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe girmesi için, kilometre taşlarının ve takvimin belirlendiği ve ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde gerekli kurumsal kapasitenin ve mali kaynakların oluşturulmasına yönelik planları da içeren kapsamlı bir stratejinin kabul edilmesi,*
- *İdari kapasitenin güçlendirilmesinin yanı sıra, özellikle, sınır aşan durumları da içeren çevresel etki değerlendirmesi gibi yatay ve çerçeve mevzuatın iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe konmasına devam edilmesi,*
- *Ulusal Atık Yönetimi Planının kabul edilmesi.*

Çevre konusunda orta vadeli öncelikler olarak ise aşağıdaki öneriler yapılmıştır;

- *Çerçeve mevzuatı, uluslararası çevre sözleşmeleri ile doğa koruma, su kalitesi, kimyasallar, endüstriyel kirlilik, risk yönetimi ve atık yönetimi ile ilgili müktesebatın iç hukuka aktarılmasına ve uygulanmasına devam edilmesi,*

- *Çevresel gereksinimlerin diğer sektörel politikalara entegre edilmesinin takibi.*

Uygulama maliyetinin yüksek olması sebebiyle en zor müzakere başlıklarından sayılan çevre başlığında en önemli sorun bu yüksek maliyetli yatırımların yeteri hızda ülkeye kazandırılmamasıdır. Nüfus, ekonomi ve mevcut çevre sorunları müzakerelerde geçiş sürecinin uzun tutulmasına elzem verecek argümanlar olarak Türkiye'nin önünde var olmaktadır. Buna binaen ise atık yönetimi, su ve hava kalitesinin yüksekliği, endüstriyel kirliliğin kontrolü gibi alanlarda bu sürenin uzun yıllara yayılabileceği düşünülmektedir (Tuncay, 2006: 12).

Yüksek maliyetin sorun oluşturduğu bu aşamada, Türkiye'nin yapması gerekli yatırım miktarı EHCIP adlı projede belirtilmiş; ağır yatırım gerektiren alanlar dokuz başlık altında tasnife tabii olmuştur. Hava Kalitesi, Atık Yönetimi, Su Kalitesi, Doğa Koruma, Endüstriyel Kirlilik, Kimyasallar, Nükleer Güvenlik ve Gürültü Kontrolü Yönetimi bu başlıklar arasında sayılır (Tuncay, 2006: 16). İçme suyu ve atık su, katı atıklar konusunda kamu sektörüne görev yüklenirken; entegre kirlilik önleme ve kontrolü anlamında da özel sektöre ödevler yüklenmiştir. İçme suyu ve atık su için alt yapı oluşturma, atık suyu toplama ve arıtma ve bunun belediyelerce yerine getirilmesi hususunda, kamu sektörü belirli bir gidişat ortaya koymuş; entegre kirliliği önleme ve kontrol alanının ise özel sektörce gerekli direktifleri yerine getireceği belirtilmiştir (Tuncay, 2006: 19).¹⁷

14 Nisan 2003'te AB tarafından Türkiye'nin çevre alanındaki hedefleri açıklanmış, öncelik gerektiren alanlar programlanmış, bunların uygulanmasına olanak sağlayacak mali imkânlar belirlenmiştir. Resmi gazeteyle yürürlüğe giren ulusal programın çevre yönünde gerçekleştirilmesi muhtemel öncelikleri ise şu şekilde belirtilmiştir (Çokgezen, 2007: 107-108);

---

¹⁷ Direktife göre, yetkili otoriteler, tesislerin aşağıda verilen hususlara uygun olarak işletilmesini sağlamalıdır (Tuncay, 2006:19):

- a. Özellikle Mevcut En İyi Tekniklerin kullanılması yoluyla, kirliliğin önlenmesine yönelik olarak tüm önlemler alınmalıdır,
- b. Önemli derecede kirliliğe sebebiyet verilmemelidir,
- c. Atık oluşumu en az seviyeye indirilmeli, oluşan atıklar yeniden kullanılmalı, bunun ekonomik ve teknik olarak mümkün olmaması durumunda çevreye zarar vermeyecek şekilde bertaraf edilmelidir,
- d. Enerjinin verimli kullanımı sağlanmalıdır,
- e. Kazaların önlenmesi ve meydana gelen kazaların olumsuz sonuçlarının en aza indirilmesi için gerekli tüm tedbirler alınmalıdır,
- f. Tesisin kapatılması sırasında ve sonrasında kirlenmeye sebebiyet verebilecek risklerin ortadan kaldırılması ve arazinin eski haline getirilmesi için gerekli tüm önlemler alınmalıdır.

-Avrupa Çevre Ajansına AB'ye uyum kapsamında üye olunmuş, faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve çevresel raporlamaya kapasite oluşturulması amaçlı EIONET¹⁸ yapısına dahil olunmuştur.

-MEDA fonundan faydalandığı ve bu kapsamda çevre mevzuatının AB özelinde ilerleyişine ne derece ulaşıldığının karşılaştırılması gerçekleştirilmiştir.

-Sürdürülebilir Kalkınmanın tanım ve uygulamasına yönelik mali işbirliği yapılanması hedeflenmektedir.

-Çevresel bilgiye daha hızlı erişim noktası göz önünde tutularak gerekli veri tabanının sağlanması için çalışmalar yürütülmesine karar verilmiştir.

-Su kalitesinin artırılması, atık yönetiminin etkin hale getirilmesi, hava kalitesinin üst düzeye çıkarılması, gürültü yönetimi, kimyasallar ve çevresel etki değerlendirmesi süreçlerinin güçlü hale getirilmesi, Ulusal Program adı altında belirlenmiştir.

Bunlara ilaveten, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi onaylanarak çevrenin korunması yönünde adım atılmasının yanı sıra; atık yönetimi alanında gelişmeler sağlanmış, tesis yönetimi konusunda da düzenlemelere gidilmiştir (Çokgezen, 2007 :108).

Çevre koruma açısından Türkiye'ye uluslararası finans desteği sağlanmış olsa dahi çevre koruma yalnızca bu finans kaynaklarının aktif hale geçmesiyle gerçekleşmesi muhtemel bir olgu değil. Bu açıdan halkın bilinçlenip çevreye duyarlı hale gelmesi, üretim gerek tüketim tavırlarının şekil değiştirip, çevreye daha uyumlu kalıba sokulması hedeflenmelidir.

3.3.AB ÖZELİNDE AK PARTİ ÇEVRE POLİTİKALARI

AK Parti iktidara geldiği dönemde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine 2004 yılında taraf olmuş ülkemiz adına 2007 yılında 1.Ulusal Bildirim Raporunu sunmuş, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji hususunda gereken

---

¹⁸ Avrupa çevre bilgi ve gözlem ağı (Eionet), AÇA'nın üyeleri ve işbirliği halinde olduğu ülkelerin ortaklık ağıdır. AÇA, Eionet' in geliştirilmesinden ve faaliyetlerinin koordinasyonundan sorumludur. Bunu yapmak için AÇA, genellikle ulusal çevre ajansları veya çevre bakanlıklarındaki ulusal odak noktaları (UON'lar) ile yakın çalışmaktadır. UON'ları, bir çok kurumun dahil olduğu, ulusal ağları koordine etmekten sorumludur (<https://www.eea.europa.eu/tr/about-us/countries-and-eionet/intro>, 12.02.2018).

yükümlülükleri yerine getirmiştir. İklim değişikliği ve küresel ısınma bazı olumsuzlukların giderilmesi yönünde ise işbirliklerinin uluslararası manada süreceği belirtilmiştir. AB ile alakalı beklenen konularda da adımların atıldığı ve çevre kirliliği, atık depolama sistemleri, hava kirliliği gibi alanlardaki faaliyetlerle buna destek sağlandığı vurgulanmaktadır(Yıldırım ve Budak, 2010:183-184).

Türkiye’de vatandaşların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına atıfta bulunulmasının ardından; biyolojik çeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına olanak tanındığı bir çevrede yaşama hakkının amaç edinildiği belirtilir. Su kaynaklarının verimli kullanım ilkesiyle başlayan program; çevreyi koruma düsturu bazında geri dönüşüm, atık yönetimi, ağaçlandırma ve yeşil kuşak ormancılığı hedeflerinde gereken özenin gösterilmesi mantığıyla sonuca bağlanır. Ancak Türkiye’nin bu yıllarda iklim değişikliği ile ilgili Kyoto Protokolüne imza atmamış olması, adımlarını daha ileri atması gerekliliğinin AB tarafınca dillendirilmesine sebep olmuştur. 2007 senesindeki ilerleme raporu da bu gelişmeler ışığında hazırlanmış; hava kalitesi bağlamında gereken ilerlemenin kaydedilmediği vurgulanmış, atık yönetimi konusunda da bir miktar ilerleme kaydedildiği belirtilmiş, doğanın korunması açısından ise gerekli düzenlemelerin gerçekleşmeyip, sınırlı kaldığı; endüstriyel kirlenme hususundaysa hiçbir ilerleme kaydedilmediği ve halkın çevreye olan ilgi ve bilgiye erişme olasılığının da düşük seyrettiği gerekçeleriyle Türkiye’nin eksiklerinin olduğu yer almıştır. Bunların yanında idari kapasitede ilerleme kaydedildiği belirtilmiş, Çevre Kanunu’nda gidilen değişikliğe ek olarak çevre alanındaki projeleri desteklemeye yönelik Çevre Fonu oluşturulduğundan da bahsedilmiştir. Çevresel etki Değerlendirilmesi Yönetmeliği’nde de ilerleme kaydedildiği belirtilen diğer konu başlıklarından biri olmuştur. AB çevre müktesebatına uyum yalnızca devlet eliyle yürütülen program olmamakla birlikte, yerel yönetimler, özel sektör, toplum desteği ve sivil toplum kuruluşlarının bilinçli olması gerekir (Yıldırım ve Budak, 2010 :186-188).

3.4.ULUSAL ÇEVRE STRATEJİSİ

Türkiye’nin AB’ ye katılımı adına, AB çevre müktesebatına entegre olabilmek, gereken çevresel iyileştirme ve düzenlemeleri gerçekleştirebilmek, teknik ve kurumsal altyapıyı sağlayabilmek adına tespitleri içerir (Kestellioğlu, 2012: 76).

Stratejide yer alan ana bölümler; “Kurumlar”, “Müktesebatın uyumu ve uygulanması”, “İdari kapasitenin güçlendirilmesi” ve “Mali kaynaklar”

şeklindedir: “Kurumlar” bölümünde çevre konusunda ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde yetki ve sorumluluk sahibi olan kurumlar, yetki ve sorumluluklar, denetim yetkisi olan birimler mevcuttur. “Müktesebatın uyumu ve uygulanması” bölümünde tarama raporundaki konu sıralaması dikkate alınmaktadır ve hedef takvimler bulunmaktadır. “İdari kapasitenin güçlendirilmesi” bölümü ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde geleceğe yönelik planlamaları içermektedir. “Mali kaynaklar” bölümünde AB’nin tüm çevre müktesebatının üstlenilip uygulanmasının doğuracağı tahmini mali yüke yer verilmektedir (Kestellioğlu, 2012: 77).

3.5.EYLEM PLANI VE ULUSAL PROGRAM

AB’ye uyum aşamasında çevre ile ilgili yasal düzeleme, gaye, gerekli düzenleme önerileri eylem planında tablo halinde açıklanmış; ÇED’ in etkinliği, AB müktesebatına uyum ve teknik anlamda çevresel düzeyde iyileşme sağlanabilmesi için Ulusal Plan hazırlanacağı açıklanmıştır (Kestellioğlu, 2012: 77).

3.6. İLERLEME RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA AB ÇEVRE POLİTİKALARINA UYUM

3.7.1.2003 İlerleme Raporu

Öncelikli olarak çevre alanında korumanın, diğer politikalarla uyumlaştırılması hususunda ilerleme kaydedilemediğinin belirtilmesinin ardından; su kalitesi ve endüstriyel kirlilik bazında ilerleme sağlanamadığı fakat sınırlı da olsa hava kalitesi, doğanın korunması, nükleer güvenlik alanlarında ilerlemenin görüldüğü yazıya dökülmüştür (2003 İlerleme Raporu, 102).

Son rapora oranla gelişmeler sağlandığı vurgulanmakla birlikte gerekli kurum ve personel açısından donanımın güçlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiş; çevre politikası hususunda ise ilerlemenin beklenen seviyede seyredebilmesi için de yükümlülüklerin belirli oranda sağlanacak çaba sonucu yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Kestellioğlu, 2012: 80).

İdari kapasitenin güçlendirilmesi amaçlı iki bakanlığın birleştirilmesinin akabinde Çevre ve Orman Bakanlığı hakkında kanun kabul edilmiş; yeni iş profilleri oluşturularak denetçilere ilave iş yükümlülüklerinin getirilmesine yönelik ek yönetmelik yürürlüğe girmiştir(2003 İlerleme Raporu, 102). Çevre alanında müktesebatın uygulanmasını sağlamak amacıyla yatırımların artmasına duyulan ihtiyaç açığa çıkarılmış, Avrupa Çevre Ajansı’na üyeliğin gerçekleşmesi gerektiği de belirtilmiştir. (2003 İlerleme Raporu, 103).

Doğa koruma, gürültü, radyasyon, nükleer güvenlik alanında atılan adımların sınırlı tutulduğu; içme suyu ve atık suların standartlarının belirlenmesine ilişkin müktesebatla uyuma elverişli hükümlerin bulunması gerektiği, doğal mirasa ilişkin kanunların müktesebatla uyuma engel teşkil edebileceğine yönelik belirtilen söylem neticesinde uyumlaştırmaya dönük adımların atılması gerektiği, çevreye dönük orta vadede büyük yatırımların yapılması gerektiği belirtilmiştir (2003 İlerleme Raporu, 103).

3.7.2.2004 İlerleme Raporu

Çevre politikalarında, müktesebata uyumun düşük seyrettiği; 2003 ilerleme raporundaki yükümlülüklerin yerine getirilmesi adına azimle çalışılması konusunun da tekrarlandığı görülür. Çevre adına idari kapasitenin güçlendirildiği, gelişmelerin sağlandığı, kurumlar arası etkileşimin daha da iyileştirilmesi gerektiği vurgusu yapılan diğer hususlar arasındadır (Kestellioğlu, 2012: 80).

Su kalitesi, hava kalitesi, doğanın korunması, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunmaya yönelik kayda geçen sınırlı ilerlemeye binaen atık yönetimi hususunda bazı gelişmeler kaydedilmiş; ambalaj atığı, hafriyat toprağı, inşaat/yıkıntı atıklarının kontrolü vb. alanlarla ilgili mevzuatın kabulü öngörülmüştür (2004 İlerleme Raporu, 115-116).

Genel değerlendirme neticesinde ÇED'e yönelik ilerlemenin müktesebata uyumlu biçimde seyrettiği, atık yönetimiyle alakalı ulusal strateji ve atık yönetim planının oluşturulması gerektiği, su kalitesiyle ilgili müktesebata uyum konusunda çabaya gerek olduğu, doğa korumada mevzuatın geliştirilmesine yönelik adımlara ihtiyaç duyulduğu, endüstriyel kirliliğe yönelik çaba sarf edilmesi gerektiği, çevre korumaya yönelik gereklerin uygulanması ve sürdürülebilir kalkınmanın teşviki hususunda adımlara ihtiyaç duyulduğu ve tüm bu konulara ilave olarak idari kapasitenin güçlendirilmesine yönelik adımların atılması belirtilmiştir (2004 İlerleme Raporu, 116-117).

3.7.3. 2005 İlerleme Raporu

AB'nin çevre politikası sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunması odaklıdır. Bu politikanın sacayaklarını ise kirleten öder, ortak sorumluluk, çevre

zararlarına kaynağında müdahale ve çevrenin korunmasını AB politikalarıyla bütünleştirme oluşturur (2005 İlerleme Raporu, 138).

Türkiye'nin Kyoto Protokolünü henüz onaylamamış olması, belirtilen sözleşmelerde taraf olarak bulunmuyor oluşu daha fazla ilave çaba göstermesine gerek duyulduğunun belirtilmesine sebebiyet vermiştir. Hava kalitesi bakımından sınırlı ilerleme sağlandığı, atık yönetimi hususunda müktesebatin iç hukuka aktarımıyla ilerlemenin görüldüğü, su kalitesi ve yönetimine ilişkin eksik kalındığı ve uyum sağlanması için çaba gerektiği, doğanın korunmasıyla alakalı yasa ve uygulamaların eksik kaldığı ve bunun neticesinde yaşam alanlarının yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu, endüstriyel kirlenmeye yönelik ilerlemenin düşük kaldığı ve gereken çabanın olduğundan fazla gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ormancılıkla ilgili de sınırlı ilerlemenin çölleşmeyle mücadele kapsamında hayata geçen faaliyetler neticesinde sağlandığı belirtilir Bu belirtilenlerin yanında sonuç olarak değinilen nokta ise Türkiye'nin çevreye yönelik yeni projelerinin AB müktesebatına uyumlu olması gerektiği ve bu projelerde eşgüdümün sağlanmasına önem verilmesi dikkati çekmektedir (2005 İlerleme Raporu, 139-141).

3.7.4.2006 İlerleme Raporu

Raporda öncelikle hava kalitesine yönelik uyumlaştırmada daha çok çabaya gerek duyulduğu, atık yönetimiyle ilgili de yüksek seviyede bir ilerlemenin sağlandığı belirtilir. Atık yönetiminin eksiklerinin giderilmesi noktasındaysa mali planın geliştirilmesi ve ulusal plan hazırlığında bulunulmasına değinilmiştir. Su kalitesine yönelik sağlanan ilerlemenin tek eksik yönünün mali bir plandan yoksun olunması ve kurumsal kapasitede bulunan mevcut zayıflık şeklinde açıklanması olarak karşımıza çıkar. Endüstriyel kirlenmede ilerlemenin sağlanabilmesinin, daha çok çabayla gerçekleşeceği; ormancılık hususunda da ilerlemenin mevcudiyetine oranla kurumsal bir yapılaşmadan mahrum kalındığı vurgulanır (2006 İlerleme Raporu, 66- 67).

2006 ilerleme raporunda çevre konusu kısaca şu şekilde değerlendirilmektedir:

“Çevre: Atık yönetimi ve gürültü hariç olmak üzere, bu alandaki mevzuat uyumu düşük seviyededir. Başta sınıraşan konular ve kamuoyuna danışmalar olmak üzere, yatay mevzuat alanındaki eksiklikler önem taşımaktadır. Hava kalitesi, doğanın korunması ve su kalitesi alanlarında mevzuat uyumu bağlamında sınırlı ilerleme sağlanmıştır. Değiştirilmiş olan Çevre Mevzuatının uygulanması ile birlikte idari kapasite güçlendirilebilecektir.” (Kestellioğlu, 2012: 81)

3.7.5. 2007 İlerleme Raporu

Türkiye'nin Kyoto Protokolünde imzasının bulunmaması ve diğer anlaşmalara taraf olmaması belirtilmiş, çevre sorumluluğunda halkın sorumluluklarını yerine getirmede ve katılımında ilerleme kaydedilemediği aktarılmıştır. Hava kalitesi bakımından var olan ilerlemenin sınırlı olduğu, atık yönetimi konusunda ise mevzuata uygunluğun düşük seviyelerde seyrettiği belirtilmiştir. Türkiye'nin ulusal atık yönetimi planının bulunmayışına ise dikkat çekilmiştir (2007 İlerleme Raporu, 69-70).

Su kalitesi yönünden hiçbir ilerlemeden bahsedilemeyeceğinin yanı sıra mevzuata uyumun düşük düzeyde kaldığı aktarılmıştır. Doğanın korunmasına yönelik sınırlı bir ilerlemeden bahsedilmiş, koruma alanları adı altında milli park ve rehabilitasyon merkezleri belirtilmiştir (2007 İlerleme Raporu, 69-70).

İdari kapasite anlamında kayda değer bir ilerlemenin varlığından bahsedilmiş, Çevre Kanunu'na getirilen değişiklikler ve Çevre fonu oluşturulması, uzmanlara Çevre ve Orman Bakanlığı tarafınca eğitim imkanları sağlanması, projelerin uygulanmasını sağlayacak yol haritalarının oluşturulması gibi faaliyetlerle bu tasdiklenmiştir. Genel manada ilerleme raporunda, çevre müktesebatına uyum düzeyinin düşük kaldığı ile ilgili sonuç yer almıştır. (2007 İlerleme Raporu, 70).

3.7.6. 2008 İlerleme Raporu

Türkiye'nin Kyoto Protokolünü henüz onaylamaması, sözleşmelere taraf olmaması, halkın çevre konularında katılımına imkanın kısıtlı olması ve bu alanda hala bir gelişme kaydedilemiyor olması gibi etkenler neticesinde sınırlı bir ilerlemenin varlığından bahsedilmektedir (2008 İlerleme Raporu, 78).

Hava kalitesinde mevzuata uyum kapsamında iyi bir gelişme kaydedilmiş, temiz hava merkezi, organik bileşen emisyonları gibi alanlarda çalışmalar yürütülerek bu ilerleme resmileşmiştir. Atıklara yönelik ilerleme kısıtlı düzeyde kalmış, ulusal atık yönetimine dair herhangi bir gelişme sağlanamamıştır. Suyun kalitesi ve kirlenmesine yönelik geliştirilen uyum da sınırlı düzeyde seyretmektedir. Doğanın korunması alanında ilerleme sınırlı olmakla beraber yaşam alanlarının yitirmeye başlaması endişe verici durum olarak kayda geçmiştir. Bu minvalde doğanın korunmasına ilişkin çerçeve yasa ve mevzuat kabule geçmemiştir. Endüstriyel kirlenme ve önlenmesi adına hiçbir düzenleme hayata geçirilmemiştir. İdari kapasite alanında ise düşük oranda bir ilerleme

sağlanmış, Bakanlık nezdinde çevre konularının yürütülesini sağlayacak yeni bir birim kurulmuş, ilgili makamların da çevre faaliyetlerini eşgüdüm içerisinde yürütmesine imkan tanınması gerektiği belirtilmiştir (2008 İlerleme Raporu 78-79).

3.7.8.2009 İlerleme Raporu

Türkiye'nin sorumluluklarını yerine getirme seviyesinde ilerleme kaydettiği, pek çok konuda uyumun ileri düzeyde seyrettiği; çevre, sosyal politika, hayvan ve bitki sağlığı gibi alanlarda ileri seviyelere gelebilmek için çabaların devam ettiği belirtilir. Kyoto Protokolü'nün¹⁹ imzalanmasıyla beraber atıklar, hava kalitesi, kirlilik, kimyasallar gibi alanlarda ilerlemenin kısmi de olsa sağlandığı; su kalitesi, doğanın korunması, genetiği değişmiş gıdalar konusunda ise ilerlemenin gerçekleşmediği belirtilir (Kestelliöglu, 2012: 81).

Ek olarak çevresel denetleme sistemlerinin etkinliğini artırmak amacıyla çevresel korumayı sağlamak hedefli denetim birimleri oluşturulmuş ve bu alana ilişkin yönetmelik kabul edilmiştir. Buna rağmen müktesebata uyumun seviyesinin yetersizliği bildirilir (2009 İlerleme Raporu, 81-82).

3.7.9.2010 İlerleme Raporu

Çevreye uyumla ilgili konularda ilerlemenin başlangıç düzeyinde bir seyir izlediğini, atık yönetimi alanındaki ilerlemenin üst düzeyde seyretse de hava ve su kalitesi, sanayi kirliliği gibi alanlarda da ilerlemenin sınırlı kaldığı anlatılır. Beklenen ve hedeflenen ilerlemenin kaydedilebilmesi için idari anlamda yatırım ve kapasitenin güçlendirilmesi sav edilir (Kestelliöglu, 2012: 82).

Bu dönemde ÇED direktiflerinin iç hukuka aktarılmasının yanında uluslararası anlamda kaygıya sebebiyet veren Türk-Rus nükleer güç santrali projesi ve Bulgaristan ile Nabucco boru hattı projesinin çevresel etki değerlendirmesinde sınır aşan yönlerinin varlığı ortaya konulmaktadır (2010 İlerleme Raporu, 89).

Doğu'da enerji altyapısının inşasına imkan tanınan bazı gelişmelerin varlığı ve bu durumun floralar ile faunalar üzerinde olumsuz etkilere sebebiyet vereceği

---

¹⁹ Türkiye 5386 Sayılı Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'un 5 Şubat 2009'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabulü ve 13 Mayıs 2009 tarih ve 2009/14979 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın ardından, katılım aracının Birleşmiş Milletlere sunulmasıyla 26 Ağustos 2009 tarihinde Kyoto Protokolü'ne Taraf olmuştur (<http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/Kyoto.aspx?sflang=tr>).

belirtilmiş, doğa korumasına yönelik ilerlemenin ise kaydedilemediğine değinilmiştir. İklim değişikliğinde de aynı oranda sınırlı bir biçimde sağlanan ilerleme ve Türkiye'nin sera gazı emisyonuna yönelik gelecekte tasarladığı hedefin iddialı olmadığı vurgulanmıştır. Tüm bu yönleriyle çevre özelindeki uyumun erken aşamada olduğu, idari manada koordineli çalışmanın yanı sıra yatırımların artmasına yönelik bir düzenlemenin de gerektiği belirtilmiştir. (2010 İlerleme Raporu, 90- 91).

3.7.10.2011 İlerleme Raporu

Yenilenebilir enerji hususunda gerçekleştirilen ilerlemenin iyi sayıldığı, atık konusunda da beklenen hedeflere ulaşıldığı; su kalitesi bakımından sınırlı ilerleme yanında doğanın korunması beklentisinde gelişmelerin olumlu sayılmadığı, iklim değişikliği ve iklim değişikliği hususunda bilinçlendirme anlamında gereken özenin gösterilmediği, hava kalitesine yönelik ilerlemeden ise beklenen düzeye gelinemediği vurgulanmaktadır (Kestellioğlu, 2012: 82-83).

Atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Katı atık, atık su tarifeleri, atık maddelerin yakılması, ambalaj atıkları ve ömrünü tamamlamış araçların denetimiyle ilgili mevzuatın kabul edilmesiyle birlikte, atık mevzuatı yeni AB Atık Çerçeve Direktifinin hükümleri ile büyük ölçüde uyumlu olarak revize edilmeye başlanmıştır (Şeren ve Dedebeek, 2013: 8-9).

İklim değişikliği konusunda genel politika geliştirilmesi bakımından sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Mayıs 2010'da 2020 yılına kadar sürecek olan ulusal iklim değişikliği stratejisini kabul etmiş ve İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu tarafından Mayıs 2011'de söz konusu stratejinin uygulanması için Birinci Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı kabul edilmiştir(Şeren ve Dedebeek, 2013: 9).

Genel anlamda; çevreyle ilgili yapılması planlananlar başlangıç düzeyinde kalmış, sınırlı ilerleme kaydedilen alanların mevcudiyeti sebebiyle çevreyle ilgili yatırımlara önem verilmesi gerektiği vurgulanmış, uluslararası ve yurt içi iklim politikasında bekleneni verecek bir politika hazırlanması gerektiği bildirilmiştir. İklim değişikliğinde sınırlı ilerleme kaydedilmesi neticesinde 2023 yılına kadar ki süreyi kapsayan İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı kabul edilmiş, farkındalık yaratılması konusunda kayda değer çalışmalara ihtiyaç duyulduğuna atıfta bulunulmuştur (Şeren ve Dedebeek, 2013: 10-11).

3.7.11. 2012 İlerleme Raporu

Çevreye yönelik hemen hiç ilerleme kaydedilmediğinin vurgusuyla beraber; ÇED hususunda sınır ötesi işbirliğine yönelik anlaşmaların taslak olarak üye devletlere

gönderilmediği, Doğu Akdeniz kıyısında yapımı öngörülen nükleer santralin yarattığı kaygıya değinilmiş ve hidroelektrik santral yapımında gerekli tedbir ve uygulamaların yapılmadığına kanaat getirildiği ön plana çıkarılmıştır. Hava kalitesi bakımından sağlanan ilerlemenin sınırlı kaldığı, bu alanla ilgili idari kapasitenin yetersizliği vurgulanmıştır (2012 İlerleme Raporu, 104). Doğa korumasıyla alakalı ilerlemenin de sınırlı olduğu bu alana yönelik eylem planlarının da yürürlüğe girmediği; bozuk orman alanlarının özelleştirmesi yönünde çıkarılan kanunun da ormanları azaltacağı yönünde varsayılan endişeye değinilmiştir.

Atık yönetiminde depolamanın AB standartlarına ulaştırılması için çabaların sürdüğü, geri dönüşüm kapasitesinde artışa gidildiği belirtilmiştir. Su kalitesindeki ilerlemenin iyi düzeyde olduğu fakat bu alanın Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinden ayrılmasının ardından kurumsal manada aksaklıkların meydana geldiği belirtilmiştir (2012 İlerleme Raporu, 104).

İklim değişikliğiyle ilgili politikalarda sınırlı ilerleme neticesinde 2023 yılına dek Türkiye tarafından İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı kabul edilmiş fakat önemli ölçüde değişiklik yaratacak bir ulusal plan hayata geçirilememiştir. Bu tespitler göz önünde bulundurularak Türkiye'nin AB mevzuatına uyum sağlaması için daha fazla adım atması gerektiği vurgusu yapılmıştır.

3.7.12. 2013 İlerleme Raporu

Türkiye'nin nükleer santraller, hidroelektrik santraller, İstanbul'da yeni havalimanı ve üçüncü köprü gibi bazı projelerle ÇED kapsamı dahilinde tutmadığı pek çok altyapı projelerinin mevcudiyeti sebebiyle üye ülkelerle uyumlu politikalar gerçekleştirmediğine değinilmiş; atık yönetimi ve geri dönüşüm alanında AB standartları göz önünde bulundurularak çaba sarf edilmiş olmasına rağmen AB Atık Çerçeve Direktifi gereklerini yerine getirmede aksaklıkların bulunduğu belirtilmiştir (2013 İlerleme Raporu, 71).

Su ile alakalı, geçmiş ilerleme raporunda belirtilen koordinasyon sorununa hala çözüm getirilemediği açıkça vurgulanmıştır. Doğanın korunması mevzuatı kabul edilmemiş, biyoçeşitliliği koruma adına hazırlanan taslağın ise AB müktesebatına uyumlu olmadığı dile getirilmiştir (2013 İlerleme Raporu, 71).

İklim değişikliği ile ilgili eylem planında eksiklik olarak belirtilen sera gazı emisyon hedefinin bulunmaması, tüm alanlarda iklim değişikliğiyle ilgili yeteri kadar mücadele ve farkındalık hissiyatının oluşturulmaması çevreyle alakalı diğer eksi not olarak Türkiye'nin karşına çıkar. Bu alanlardaki hazırlıların henüz erken aşamada olduğu vurgulanmıştır (2013 İlerleme Raporu, 72).

3.7.13. 2014 İlerleme Raporu

Planlanan altyapı projelerinin çevreyle ilgili hassasiyetleri göz ardı ettiği gerekçesinden yola çıkılarak, çevre ve iklim değişikliği hususunda halkın katılımına da olanak tanıyacak prosedürlerin hayat geçmesi gerekliliğinin yanı sıra bilgi ve yargıya erişim konusunda da AB müktesebatını tamamlayıcı kararlar alınması vurgulanmıştır (İlerleme Raporu, 68). Doğa korumaya yönelik AB müktesebatına aykırı ormanlık, sulak alanlarda yatırıma imkan tanınan kararların olduğu eleştirilmiştir; iklim değişikliğine yönelik 2030 yılına dair öngörülen süreçte iklim ve enerji alanına yönelik gelişmelerin kaydedilmesi gerektiği belirtilmiştir. İlgili iklim ve kalkınma gündemleri açısından bir tamamlayıcılık sağlama amaçlı kurumlar arası işbirliğini geliştirecek çalışmalar yürütülmesi gerektiği de belirtilmiştir İklim konusunda Türkiye'nin yetersiz kaldığı belirtilerek; müktesebatın uyumlaştırılması ve uygulanmasının hızlandırılması için daha güçlü ve iddialı çevre iklim ve çevre politikalarının uygulamaya konmasından bahsedilmiştir. Çevre konusundaki hazırlıkların hala erken aşamada olduğu belirtilmiştir (2014 İlerleme Raporu, 69- 70).

3.7. 14. 2015 İlerleme Raporu

Türkiye'nin çevre hususunda kısmen hazırlıklı olduğuna vurguyla beraber, atık yönetimi ve endüstriyel kirlenmeye karşı yetersizliği vurgulanmaktadır.

Türkiye Kasım 2014'te, Mayıs 2013'ten sonra başlayan projeler için çevresel etki değerlendirmesi gereklilikleri getirmek suretiyle, çevre alanındaki yatay mevzuatını değiştirmiştir. Sivil toplum, kamuoyu ile yetersiz düzeyde istişare edilmesini ve usule ilişkin gerekliliklerin yetersizliğini eleştirmeye devam etmektedir. Akkuyu nükleer santrali ve mikro hidroelektrik santralleri dâhil olmak üzere mahkemelerde bazı davalar sürmektedir. Sınır ötesi istişareler yapılmasına yönelik usuller AB müktesebatına uyumlu hale getirilmemiştir. Türkiye, ÇED konusunda sınır ötesi işbirliğine yönelik genel ikili anlaşmalar taslağını henüz ilgili üye devletlere göndermemiştir. Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Direktifi hâlâ uyumlaştırılmamıştır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Aarhus Sözleşmesi ile tesis edilmiş olan, bilgiye erişim, halkın katılımı ve çevresel hususlarda yargıya erişime ilişkin hükümler henüz uyumlaştırılmamıştır. Bu özellikle çevre ve iklim değişikliğine önemli etkileri olacak yatırım kararları ile ilgili devam eden uyuşmazlıkların çözümünde net bir 84 çerçeve oluşturacaktır.

Atık yönetimi konusunda AB standartlarına uyum çabası devam etmiş, geri dönüşüm ve ayırmaya yönelik kapasite artırımına gidilmiştir. Su kalitesi anlamında hala başlangıç aşamasında olursa dahi mevzuatın iyileştirilmesine yönelik yeniden yapılanma sağlanmaya çalışılmaktadır. Doğanın korunması, biyolojik çeşitlilik stratejisi gibi alanlarda henüz eylem planı kabul edilmemiş ve doğal ortamlara imar izni ile ilgili düzenlemeler AB müktesebatına uyumlu hale getirilmemiştir. İklim değişikliği ile ilgili AB müktesebatına uyum çalışmaları doğrultusunda Türkiye'nin belli bir raporlama ve doğrulama sistemi hazırlamasıyla kapasite artırılması hedeflenmiştir. Fakat 2030 yılı öngörülerek belirli düzeyde bir strateji ortaya konması da AB tarafından Türkiye üzerinde tutulan beklentilerin başında gelir (2015 İlerleme Raporu, 84-85).

3.7.15. 2016 İlerleme Raporu

Türkiye'nin bu fasılda belirli düzeyde hazırlıklı olduğu, geçen yıl atık yönetimi ve atık su arıtımında kapasitenin artırılması ile ilgili olarak bazı ilerlemelerin kaydedildiği ama uygulamanın hâlâ zayıf olduğu vurgulanmıştır. İyi koordine edilmiş ve kapsamlı bir çevre ve iklim politikasının oluşturulması ve uygulanması ise bir gerek olarak belirtilmiştir. Gelecek yıl için Türkiye'nin özellikle; atık yönetimi, endüstriyel kirlenme ve su ile ilgili direktiflere ilişkin uyumunu tamamlaması ve ÇED mevzuatının doğru olarak uygulaması, çevresel bilgilere halkın erişim hakkı tanınması, iklim değişikliği ile ilgili Paris Anlaşması'nı onaylamasının gerektiği belirtilmiştir. Başlangıçta hava kirliliğinin bir önceki yıl raporuna göre bazı şehirlerde ciddi oranlara ulaşması bakımından; temiz hava eylem planlarının oluşturulup yürürlüğe konması adına çalışmalar yürütülmelidir. Atık yönetimi anlamında büyük oranda yasaya uyumlaştırılmış bir ilerlemenin varlığından bahsedilmektedir. Su kalitesi bakımından sağlanan uyum orta düzeyde olmakla birlikte kısmi uyumun sağlandığı belirtilmiştir. Doğa korumayla alakalı programlar ve eylem planlarının hala kabul edilmediğine dair yapılan vurgunun yanı sıra imar anlamında da henüz bir ilerleme kaydedilmediği kayıtlara geçmiştir. Kimyasalların kaydı, değerlendirilmesi, kısıtlanması gibi konularda AB müktesebatına uyum henüz sağlanmamıştır (2016 İlerleme Raporu, 86-87).

İklim değişikliği hususunda bazı strateji ve eylem planları ortaya konsa dahi, bunların diğer stratejilerle uyumlu olmadığı belirtilmiştir. İklim değişikliğinde farklı

sektör politikalarına entegre sağlanmamış, bunların gelişmesi için ise teknik bilgi sağlanmasına yonelik zorunluluk belirtilmiştir (2016 İlerleme Raporu, 88).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Muhafazakârlık ve çevre iki ayrı felsefe olması sebebiyle bu iki felsefenin birbiriyle uyumunun sorgulanıyor olması da yadsınamaz. Muhafaza etme arzusu iki görüş arasındaki en belirgin ortak yön olarak ilk sıradaki yerini almaktayken; Tanzimat ile başlayıp günümüze dek getirebileceğimiz geleneksele atfedilen önem ise Türk muhafazakâr düşüncesinin temelini oluşturur.

Çevre ise Türkiye’de, Batı dünyasının aksine uzun zaman önemli bir mesele haline gelememiştir. Bunun kendine has bazı sebepleri mevcuttur. Örneğin; bir ülkede kişi başına düşen gelir ne denli fazlaysa ve o ülkenin gelişmişlik düzeyi ne denli yüksekse o ülkede çevreye dair yatırımlar ve koruma politikaları da o denli rahat uygulamaya konur. Fakat Türkiye’nin gelişmekte olan bir ülke olması çevreye dair politikalarında kısıtlamaya gitmesine sebebiyet vermektedir. Bu sebeple çevre adına düzenlemelerin gerçekleşmesi için 70’li yılların sonunu beklemek gerekmiştir.

AK Parti ise 2000’li yılların başında iktidara gelen bir parti olarak gerek kalkınma planlarında, gerek hükümet programlarında gerekse de yasal düzlemde pek çok düzenleme gerçekleştirmiştir. Avrupa Birliği de bu düzenlemelerin gerçekleşmesi için itici bir güç olmuştur. Bu nedenle AK Parti’nin çevre duyarlılığının bazı zorunluluklardan kaynaklandığını da söylemek mümkündür. Kalkınma planları ile özellikle AB’ ye uyum süreci kapsamında hedefler ortaya konmuş, gerçekleşen bu hedeflerin büyük kısmı da yalnızca AB sürecini doğru yönetebilmek adına alınmış kararlar olarak okunabilir. Özellikle halkın katılımını artırmaya yönelik politikalar, yeşil alanların genişletilmesi için harcanan çaba, yatay mimariye yapılan vurgu, tarihi değerlere sahip şehirlerde bu dokunun canlandırılması için planlanan inşa süreçleri, iklim değişikliği konusundaki tedbirler ve uygulanması bu zorunlulukların yerine getirilmesi gereken satır araları olarak karşımıza çıkar.

AK Parti şu hususlarda ilerlemeler de göstermiştir; su ve su kaynaklarının korunması, ormanlar için ağaçlandırma faaliyetlerine önem verilmesi ve kent ormanı projelerinin hayata geçirilmesi, çevreci ulaşım projelerinin desteklenmesi, kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçirilmesi, ÇED yönergelerinde güncellemelerin gerçekleştirilmesiyle çevreye dair etkin rol oynanması vb. Ancak düzenlemelerin genel

kontekstine bakıldığında, partinin sürdürülebilir kalkınmaya göre bir prensip benimsediği ve zaman zaman çevre ile kalkınma arasındaki çelişkide tercihini kalkınmadan yana kullandığı düşünülebilir. Nitekim yapılan kimi büyük ölçekli yatırımların (Karadeniz Sahil Yolu Projesi, HES vs.) çevreye verecekleri zarar riski düşünüldüğünde; kalkınmadan yana tavır ortaya konulduğu ispat niteliğindedir.

Muhafazakâr düşünce ve yeşil düşünce açısından ortaklık arz eden bir husus olan namevcut kuşaklara karşı duyulan kaygı şeklinde dillendirebileceğimiz; toplumun yaşayanları, ölmüşleri ve doğacak olanları arasında ortaklık bulunduğu görüşü, çevreyi tahribatın bu ortaklık duygusu neticesinde en aza indirgeyeceğine vurguda bulunur. Günümüzde sürdürülebilir kalkınma biçiminde formüle edilen bu yaklaşımda, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanacağı taahhütü ile bugünün yaşayan toplumunun da ihtiyaçlarının giderileceğinin sözü verilir. Bu neticede çevrenin bir sorun olarak öne çıkmasında insan temel alınır. Çünkü kalkınma ile çevrenin tahribatının aynı düzlemde seyrettiği düşünülürse; geri dönülmez bir yol almaktan ziyade devletler kendilerini aşan çevre sorunlarında halka bir takım görevler atfetmeyi daha uygun görürler. AK Parti hükümeti açısından düşünüldüğünde, kalkınma hedefli bir çevre anlayışına ve devamında insana yükümlülükler veren bir çevre koruma politikası izlendiğine rastlanır. Örneğin 1 Ocak 2019 tarihli yasa gereği alışveriş poşetlerinin ücrete tabi tutulması sonucunda çevre kirliliğinde caydırıcı bir politika izlendiğinin savunulması, çevreyi koruma adına halka yüklenen bir görev olarak dile getirilebilir.

Erdoğan parti politikası ekseninde çevreye dair yaptığı özeleştiri doğrultusunda; özellikle tarihi dokusu mevcut onlarca şehre sahip çıkılamamış olması hasebiyle yükselen binaların mevcudiyeti neticesinde sahip olunan kadim mirasın farkına varılamamış olmasını ifade eder. “Binalar yükseldi, yollar büyüdü fakat gönüller çoraklaştı, karardı, çölleşti. Bu ekip genciyle, kadınıyla, yaşlısıyla daha çok çalışacak.” Diyerek geleceğin coğrafyasına, kültürüne, doğal ve tarihi nice korunaklı alanına gelecek nesiller adına sözünü muhafazakârlığın yankısıyla da bağdaşacak bir üslupla vermiştir.

Öte yandan Yeşil muhafazakârlıkta özel mülkiyet çevrenin korunmasında önemli bir araç olarak kullanılırken, Türkiye’de kıyıların ve ormanların devletin hüküm

ve tasarrufu altında bulunuyor olması; her ne kadar hükümet neo-liberal bir ekonomi politikası takip ediyor olsa da çelişki arz eder.

Yeşil muhafazakârlıkta; küçük ölçekli, kendine yetebilen ekolojik topluluk kavramlaştırmasının önemli bir yeri vardır. Adem-i merkezileşme de muhafazakârlar ve yeşiller için önemli olan bir diğer kavramdır. Murray Bookchin'in kentlerin ekotopluluklara ayrılıp içinde buldukları eko-sistemlere uygun hale getirilmeleri biçiminde tasarlanan projesinde hayat bulan cemaat tarzı yerel örgütlenmeler; AK Parti'nin muhafazakâr çevreci kapsamında değerlendirilmesine ters düşer. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile köy ve belediyelerin kamu tüzel kişiliklerine son verilip büyükşehir belediyelerine bağlanması bunun en güzel örneğidir.

Dizginsiz kapitalizm meselesine değinilirse; fikri açıdan çevreciler tüketim kapitalizmine karşı tutum sergiler ve tüketim kapitalizminin geleneksel değerler üzerinde zararlı olduğuna dikkat çekerler. Fakat Türkiye'de durum bunun aksini göstermektedir. Alışveriş merkezi sayılarında meydana gelen artış ise bu alandaki göstergelerden biridir.

AK Parti; gerçek bir ekolojik düşünce açısından yeşil muhafazakârlığa zaman zaman aykırı düşse de netice itibarıyla muhafazakâr bir noktada konumlandırılabilir. Ancak gerçek bir ekolojik bakış açısıyla bakıldığında radikal bir politika gütmemektedir.

KAYNAKÇA

AK Parti (2015), 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ankara.

AK Parti (2015), 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ankara.

AK Parti (2015), 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ankara.

AK Parti, 2014 Yerel Seçimleri Seçim Beyannamesi, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ankara.

AK Parti (2015), 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ankara.

AK Parti (2015), 64. Hükümet Programı, Ankara.

AK Parti (2016), 65. Hükümet Programı, Ankara.

Akdoğan, Yalçın (2004), *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*, 1. Basım, Alfa Yayınları: İstanbul.

Akkır, Ramazan (2006), Türkiye’de Din ve Muhafazakârlık, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Avrupa Komisyonu, 2003 İlerleme Raporu, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2003.

Avrupa Komisyonu, 2004 İlerleme Raporu, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2004.

Avrupa Komisyonu, 2005 İlerleme Raporu, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2005.

Avrupa Komisyonu, 2006 İlerleme Raporu, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2006.

Avrupa Komisyonu, 2007 İlerleme Raporu, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2007.

Avrupa Komisyonu, 2008 İlerleme Raporu, (T.C. Dışışleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2008.

Avrupa Komisyonu, 2009 İlerleme Raporu, (T.C. Dışışleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2009.

Avrupa Komisyonu, 2010 İlerleme Raporu, (T.C. Dışışleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2010.

Avrupa Komisyonu, 2012 İlerleme Raporu, (T.C. Dışışleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2012.

Avrupa Komisyonu, 2013 İlerleme Raporu, (T.C. Dışışleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2013.

Avrupa Komisyonu, 2014 İlerleme Raporu, (T.C. Dışışleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2014.

Avrupa Komisyonu, 2015 İlerleme Raporu, (T.C. Dışışleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2015.

Avrupa Komisyonu, 2016 İlerleme Raporu, (T.C. Dışışleri Bakanlığı, Gayrı Resmi Tercüme), Brüksel, 2016

Çaha, Ömer (2001), *Dört Akım Dört Siyaset*, 1. Baskı, Zaman Kitap: İstanbul.

Çetin, Fatma (2012), *Türkiye’de Çevre Politikalarının Yerel Yönetimler Üzerindeki Etkisi: Çankaya Belediyesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çokgezen, Jale (2007), “Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C:23(2), ss. 102-108.

Doğanay, Ülkü (2007), “AKP’nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:62(1), ss.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara: 2006.

Erdağ, Ramazan (2014), “Türk Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar (Ali Balcı)”, *Uluslararası İlişkiler*, C: 10 (4), ss. 175-176.

Güneş, Erhan Erin (2015), *Avrupa Birliği Çevre Politikaları Ekseninde İstanbul*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hayward, Steven (2005), Is “Conservative Environmentalist” an Oxymoron? Big Sky Montana : Presentation at Philanthropy Roundtable Meeting.

Heywood, Andrew (2012), *Siyaset* (Çev. Bekir Berat Özipek- Bircan Şahin- Mete Yıldız- Zeynep Kopuzlu- Bahattin Seçilmişoğlu- Atilla Yayla), 6.Baskı, Adres Yayınları: Ankara.

Karagüzel, Ömer Faruk (2014), “Modernlik ve Muhafazakârlık Türk Muhafazakârlığı Eleştirisi”, *Umran Dergisi*, S:235, ss. 74-75.

Kestellioğlu, Gözde (2012), *Avrupa Birliği'nde Çevre Politikaları Açısından Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye'ye Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Mutlu, Ahmet (2002), “Çevre Politikası Bakımından Siyasi Parti Programları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yerel Yönetim ve Denetim*, C:7(12), ss. 2-7.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara: 2013.

Örs, Birsen (2014), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, 7. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Özçelik, Mehmet (2016), *Siyasi Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık ve Türkiye'de Muhafazakâr – Demokrat Siyasi Kimliğiyle Ak Parti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özder, Ferruh (2006), *1980 Sonrasında Türkiye'de Muhafazakâr Kimliğin Gelişimi ve Siyasal Partiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özipek, Bekir Berat (2011), *Muhafazakârlık*, 4. Baskı, Timaş Yayınları: İstanbul.

Özkan, Metin (2016), “ Türk Muhafazakârlığı: Siyasal Bir Gelenek (Mi?)”, *Akademik Hassasiyetler*, C:3(5), ss. 9-12.

Pilbeam, Bruce (2012), “Doğal Müttefikler Mi?: Muhafazakârlık ve Çevrecilik İlişkisinin Haritası”, Orçun İmga ve Hakan Olgun (Ed.); *Yeşil ve Siyaset*, Lotus Yayınevi: Ankara, ss. 195-221.

Safı, İsmail (2005), *Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel- Siyasal Temelleri ve ‘Muhafazakâr Demokrat’ Kimlik Arayışları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara: 2000.

AK Parti (2015), Sessiz Devrim- Türkiye’nin Demokratik Devrim ve Dönüşüm Envanteri(2002-2014), Tanıtım ve Medya Başkanlığı.

Sezik, Murat (2013), Muhafazakâr Siyaset İdeolojisi ve Türkiye’de Muhafazakârlık Bildiri, F.Yıldız ve Ü. Güneş (Ed.); *I. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* (İstanbul), 29 Haziran- 1 Temmuz 2012, Konya, ss.117-128.

Solak, S. Ve Sürmeli, İ. (2015), “Hükümet Programları ve Kalkınma Planları Ekseninde Çevre Politikası Analizi”, *Yasama Dergisi*, C:10(30), ss. 27-38.

Şahin, Yusuf (2013), *Kentleşme Politikası*, 4. Baskı, Ekin Yayınevi: Bursa.

Şeren, G. Ve Dedebeğ, E. (2013), AB Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikaları, *In EY International Congress on Economics I (EYC2013)*, (No. 265). *Ekonomik Yaklaşım Association*, Ankara, Turkey.

Tekin, Yusuf ve Okutan, M. Çağatay (2012), *Türk Siyasal Hayatı*, 2. Baskı, Orion Kitabevi: Ankara.

Tuncay, Utku (2006), *AB Çevre Müzakerelerinde Türkiye*, TEPAV: Ankara.

Türe, Fatih (2005). Muhafazakarlık, Yeni Sağ ve AKP. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Sayı: 12, ss. 41-56.

Türk, B. ve Erciş, A. (2017), “ Türkiye’de Çevre Politikası ve Uluslararası Çevre Sözleşmeleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S:54. Ss. 354-355.

Türköz, Elif Nagihan (2016), “Özal’lı Anap Döneminde Muhafazakâr Düşüncenin Gelişimi”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 9 (1), ss. 110-112.

Ulukent, Ali Nihat (2010), *Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Türkiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Vinson, John (1996), “Consevatives and Environmentalists: Allies, Not Enemies”, *Chronicles*, ss. 31-32.

AK Parti (2015), *Yaşanabilir Şehirler Sürdürülebilir Çevre*, Ankara.

AK Parti (2015), *Yeni Türkiye Sözleşmesi 2023*, Ankara.

Yıldırım, U. Ve Budak, S. (2010), “AB Tam Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Çevre Politikasındaki Değişimler”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:7(13), ss. 175-188.

ÖZGEÇMİŞ

11 Ocak 1993 tarihinde Kütahya’da doğdu. İlkokul ve ortaokul eğitimini Kocaeli ilinde tamamladı. 2011 senesinde Değirmendere Hacı Halit Erkut Anadolu Lisesi’nden mezun oldu. Aynı yıl Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nü kazanarak üniversite eğitimine başladı. 2015 yılında bölüm üçüncülüğü ile Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi’nden mezun oldu.

Yine 2015 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladı. Ders aşamasında Suriye ile ilgili yazdığı “Turkey’s Perception For Arab Spring Experience of Syria” isimli makale yayın hakkı kazandı.

Geri kalan zamanlarında kitap okumayı, spor yapmayı ve müzikle ilgilenmeyi tercih etmektedir.